

Macůrek, Josef

K otázce vývoje a výnosu velkého pozemkového vlastnictví na pohraničí Moravy, Slovenska a Těšínska koncem 16. a počátkem 17. století

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1957, vol. 6, iss. C4, pp. 29-104

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102648>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JOSEF MACŮREK

K OTÁZCE VÝVOJE A VÝNOSU VELKÉHO POZEMKOVÉHO VLASTNICTVÍ NA POHRANIČÍ MORAVY, SLOVENSKA A TĚŠÍNSKA KONCEM 16. A POČÁTKEM 17. STOLETÍ

Úvod: Soudobý výzkum české a slovenské historiografie v oblasti hospodářských a společenských dějin. — Mezery na tom poli. — Jejich příčiny. — Cíl této studie. — Prameny. — Nesnáze při řešení otázky.

Soudobá česká i slovenská historiografie věnuje hospodářským a společenským otázkám našich dějin 16.—17. stol. stále větší pozornost. Stačí jmenovati jména: A. Míka, A. Macák, E. Caňová, J. Křivka, E. Janoušek, pokud jde o velkostatek v Čechách, J. Válka, J. Polišenský, Fr. Matějka, pokud jde o velkostatek na Moravě, Fr. Majnuš, A. Grobelný, B. Sobotík, pokud jde o ekonomicko-spoolečenské poměry ve Slezsku, J. Watzka, P. Horváth, pokud jde o velkostatek v jihozápadním Slovensku, J. Macůrek, pokud jde o t. zv. valašskou otázku a o ekonomicko-spoolečenské vztahy českých zemí se Slovenskem před Bílou horou.¹ Studie jmenovaných autorů se týkají, máme-li na mysli dobu 16.—17. stol., vesměs rázu a vývoje vrchnostenského hospodaření. Jiné otázky jako na př. hospodářství na poddanských dvorech, růst vnitřního i zahraničního trhu, vývoj zemědělské techniky, dělba práce mezi městem a venkovem, vývoj společenských vztahů, postavení venkovského obyvatelstva atd. jsou v nich takřka nedotčeny nebo jen velmi málo.

Pokus vyplnit některé jmenované mezery činí dvě rukopisné práce, vzniklé na půdě Historického ústavu ČSAV a Slovanského ústavu ČSAV.: J. Jiráka, Poddaní na panství olomouckého biskupství v 2. pol. 16. stol.; Fr. Matějka, Feudální velkostatek a poddaný. Studie o přeměnách na feudálním velkostátku v 2. pol. 15. a 1. pol. 16. stol. na Moravě s přihlédnutím k přílehlým územím slezským a polským, kolektivní studie M. Šmerdy — A. Grobelného — B. Pitronové, obírající se vývojem těšínského komorního velkostátku v 17. a 18. stol., posléze práce J. Macůrka O vývoji valašské kolonizace v západ. Karpatech do r. 1648.

Ale ani po těchto posledních pracích otázka rozvoje a výnosu moravského, slezského a slovenského velkostátu 16. a 17. stol., hospodářství a postavení poddaných úplně zpracována není. Stále chybí studie na tato témata: 1. Vývoj všech jednotlivých velkostatků. 2. Otázka výrobního procesu na nich a jejich rentability. 3. Otázka pracovních sil na vrchnostenských statcích a charakter těchto pracovních sil (jaká forma práce převládala, pokud tu byla námezdní práce, jaké byly roboty, byly-li velké tam, kde se mluvilo o povinnostech konati všechny práce). 4. Otázka poddanské výroby a jejího rozsahu. 5. Rentabilita vrchnostenského a poddanského hospodářství. 6. Tržní možnosti poddaných a pokud se na tržní produkci podílela výroba vrchnostenská s jedné a poddanská s druhé strany. 7. Postavení venkovského obyvatelstva a jeho vztah k feudálům. 8. Jak byl tento vztah vyjádřen v rentách a jaká byla povaha této renty (peněžní, naturální, v úkonech, která renta převládala, jak se měnila a jak působila). 9. Otázka třídních bojů, 10. Jak třeba hodnotit v pozadí výzkumu ekonomicko-spoolečenského dobu 16. a 17. stol. našich dějin. Tu i tam se jeví nutně řešiti otázky z našeho hospodářsko-spoolečenského života v rámci obecného vývoje a teprve potom zjišťovati lokální a regionální zvláštnosti. Platí-li obecně poučka, že naše země (české i Slovensko) byly v 16. a 17. stol. součástí velkého teritoriálního a ekonomicko-spoolečenského komplexu krajů ležících východně od Labe, kde všude zemědělství zůstávala v řečené době hlavním výrobním odvětvím, kde za rostoucí velkostatkářské zbožní výroby v podmínkách feudalismu byla utužována robota a tím společenský vývoj zaostával, jsou přece jen u nás i v sousedství (na Slovensku i v Polsku) v ekonomicko-spoolečenském

vývoji oblastní různosti, lišící se od obecné šablony. Jako v mnohých jiných krajích středoevropských, tak i u nás bylo jisté specifikum, které nedovoluje vše klásti do jednoho toku dějin, ať již jde o vývoj vrchnostenského hospodářství či o postavení selského lidu. Dokonce i jednotlivé oblasti Moravy, Slezska a Slovenska se v tom ohledu mezi sebou lišily. Nikde nelze mluvit o jednotném hospodářském útvaru. Často velké rozdíly byly stejně mezi jednotlivými moravskými panstvími jako i mezi dominiemi slovenskými: ať již jde o hospodářství či o postavení poddaných.

Bylo by ovšem omylem přeceňovati tyto poznatky a mluvit o naprosto zvláštním ekonomicko-spoolečenském vývoji v jednotlivých krajích. Ale nemějším omylem by bylo, kdybychom tyto regionální zvláštnosti opomíjeli a kdybychom vývoj ve všech českých zemích či na Slovensku v 16. a 17. stol. chtěli zachytit v jedné formuli. Všude je nutno řešiti věci konkrétně, podle konkrétních podmínek a podle vývoje na jednotlivých panstvích i v rozličném poddanském prostředí.

Jestliže je dnes stále ještě mnoho mezer v našich znalostech vrchnostenského i poddanského podnikání 16. a 17. stol. u nás, souvisí tato skutečnost už s nedostatkem příslušných pramenů či s neúplnou jejich znalostí. Jiné mezery pramení odtud, že se o rozsahu a významu vrchnostenského i poddanského hospodářství uvažovalo jen na základě rozboru urrhářů jako jediného pramene. Jiné nedostatky byly zavineny tím, že se vždy nepostupovalo k poznání otázky pomocí a prostřednictvím lokálních monografií anebo zase jindy se z lokálních zvláštností čimly obecné závěry. Posléze třeba vytknouti i to, že se výzkum soustřeďoval jen na určitě majetek a přitom se takřka nikdy nesahalo ke komparatistickému studiu, ke srovnání určitého okruhu dominií, které je často (a zejména při nedostatku jiných pramenů) nutné, aby se lépe poznala intenzita i charakter hospodářského života i hospodářsko-spoolečenských řádů na jednotlivých velkostatech.

Thematem naší práce je otázka vývoje a výnosu velkostatku na pohraničí Moravy, Slovenska, Těšínska koncem 16. a poč. 17. stol. (do počátku třicetileté války), konkrétně na *Hukvaldsku, Frýdecku, na panství těšínské komory, a pokud jde o severozápadní Slovensko, sousedící s Moravou i Těšínskem, na panství bytčanském, zčásti budatinském a strečanském*; tu i tam nejde jen o vrchnostenské hospodářství, ale neméně o hospodářství a postavení poddaných, jejich třídní a majetkovou diferenciaci, eventuálně i o jejich třídní boj.

Jde o oblast, která byla v řečené době rozdělena politicky, demograficky i jinak a která si podržovala i pod panstvím Habsburků mnoho samostatných rysů. Ale při všech zvláštnostech a rozdílech byla si tato oblast, rozkládající se na obou stranách Beskyd, na prvý pohled velmi blízka: nejen a netoliko nadvládou feudální třídy, analogickými liniemi vrchnostenského hospodaření, upevňováním velkého pozemkového vlastnictví, přechodem vrchnosti k hospodaření ve vlastní režii, jistým rozmachem feudálních dvorů atd., jako především převahou horských oblastí na jednotlivých panstvích, úsilím využít také horské půdy pro feudální pokladnu pomocí extensivního chovu dobytka i lesního hospodářství, horečnou horskou kolonizací pasekářskou či kopaničářskou poddaných, pronikajících do hor na vlastní pěst i na podnět vrchnosti za účelem získání nové obživy, již nebylo v údolích poměrně přelidněných. Postup domácího obyvatelstva do horských oblastí je tu i tam zřejmý již v 2. pol. 15. a poč. 16. stol., ale nikde nebyly zvládnuty všechny možnosti při využití hornatého kraje jediné pasekářskou či kopaničářskou kolonizací domácích lidí nebo panských dvorů, které usilovaly neméně o své rozšíření pomocí vlastních pasek či horských luk. O zvládnutí vyšších hor, které nebyly dotčeny ani starou lánovou kolonizací 13. a 14. stol. ani pasekářskou kolonizací z konce 15. a 16. stol. (se pokusila tu i tam teprve kolonizace valašská, jejíž počátky v západních Karpatech (a tudíž i na pohraničí moravsko-těšínsko-slovenském) spadají již do konce 15. stol., ale jejíž hlavní rozvoj nastal až v 16. a 17. stol.

Za těchto okolností se řečená oblast stala jevištěm rozsáhlého kolonizačního hnutí, typického shonem za horskou travou, charakteristického však zároveň vznikem drobných chalupnických usedlostí a chudými horskými poličky, obdělávanými primitivní zemědělskou prací. Ležíc vecklu daleko od sféry soudobých válek (zejména s Turky), které jinde (na př. na jižním Slovensku) mařily práci osadnickou, byla místem poměrného klidu. Jedinou přítomnou neklidu, který zasahoval také do procesu horské kolonizace, byla vzájemná konkurence jednoho i druhého velkostatku, jedněch i druhých poddaných, ovládaná zásadou, z které strany se urve více horské půdy, kdo víc bude chovati dobytka na horách, kdo více zpracuje produktů z chovu dobytka i z lesního hospodářství plynoucích.

Půjde o to řešiti tyto otázky podle konkrétních podmínek hospodářského života, v rámci vývoje jednotlivých dominií i jejich poddaných, podle jistých hospodářských uzavřených celků, jakými jednotlivá dominia byla. Ale vedle toho nebude možno ztráct

se zřetele všeobecnosti a bude třeba pokusit se o komparatistické studium, které je také tu nutné, aby byly poznány jak obecné linie vývoje a celkových tendencí hospodářsko-společenských, tak místní, regionální otázky a problémy, tak zejména stará a dávno již řešená otázka o původu a rázu valašské kolonizace, kterou je možno řešit jedině s přihlédnutím k vývoji na obou stranách Beskyd. Bez srovnávacího studia nelze činit závěry ani pokud jde o vývoj či výnos velkého pozemkového vlastnictví, ani pokud jde o růst osídlení, situaci poddaných atd.

Při tomto komparatistickém studiu se volí tato cesta: Vzhledem k tomu, že největší množství pramenů k vývoji j výnosu velkostatku, ke způsobům výroby, závislosti poddaných, t. zv. svobodníků atd. se zachovalo z oblasti panství Thurzů položeného západně od Žiliny, činí se tu pokus vypracovati obraz tohoto panství v řečeném ohledu. Závěry jsou konfrontovány s analogickou situací na sousedních dominích ať už slovenských (budatinském, strečanském) či těšínských (komorním panství těšínském, na Frýdecku) či severovýchodní Moravy (na Hukvaldsku). Půjde o to srovnávat skutečnosti kvalitativně stejné či podobné: ať již jde o vývoj statků, jejich povahu, užití půdy vzdělané i zalesněné, vývoj výroby a výnos, vývoj hospodaření vrchnostenského i poddanského, formy feudální renty či vnitřní kolonizaci pasekářsko-kopaničářskou i valašskou, poměry demografické a diferenciaci poddaných.

Studie se týká posledních dvou desetiletí 16. a prvních dvou desetiletí 17. stol. Ale tam, kde není z té doby dosti pramenů, aby bylo možno učiniti srovnání v příslušných věcech, se sahá i k některým pramenům z doby třicetileté války, i když tu jde o dobu zcela jinou a odlišné poměry ve vývoji velkostatku i v situaci poddaných; takový postup je řídký a užívá se ho jen na třech místech k ilustraci poměrů na panství hukvaldském, frýdeckém, budatinském.

Literatury, která by pojednávala o řečeném thematu, takřka není. Jsou jen jisté studie z oblasti těšínské a kysucko-čadecké.²

Pramenů jsem užil těchto: a) urbáře, b) hospodářské instrukce, c) gruntovní knihy, d) účty, e) hospodářskou korespondenci a výsadní listy. Řečené prameny se zachovaly pro jednotlivá panství v nestejně míře. Urbáře jsou tyto: na Bytčansku z r. 1592, 1607, 1619³ na Budatínsku z r. 1658, na těšínském komorním panství z r. 1577, 1621, na frýdeckém panství z r. 1580, 1583, 1636, na hukvaldském panství z r. 1581. — Gruntovnice se zachovaly jen na panství těšínské komory a frýdeckém.⁴ Mnohé sahají až do 60—70 let 16. stol., jiné se týkají více až období třicetileté války. Hospodářská korespondence je hojná takřka na všech panstvích a pochází jednak od jejich majitelů, jednak od hospodářských úředníků, v jejichž čele byl na Hukvaldsku hejtman, na Těšínsku regent, na Pováží provisor. V mnohých případech se týká především pohraničních sporů mezi jednotlivými dominiiemi, jindy má hospodářské jádro. — Hospodářské instrukce se zachovaly na panství bytčanském dvě k r. 1612 a 1619.⁵ Mezi nimi jsou drobné různosti, ale jinak zásadní linie je stejná. Za hospodářské instrukce třeba pokládati také mnohé přípisy majitelů panství vedoucím úředníkům, z nichž třeba jmenovati aspoň listy olomuckého biskupa správce hukvaldského panství. Z Těšínska známe návod k pěstování dobytka na horách při panství vedryňském z konce 16. stol.⁶ Velký význam mají také výsadní listy vydávané při zakládání některých osad i při pronikání jednotlivých kolonistů do hor. V prvním případě třeba jmenovati privilegium udělené při založení Turzovky (r. 1602) a výsadní listy v Terchově (r. 1580 a d.). Analogických privilegií z jižního Těšínska a severovýchodní Moravy před r. 1620 není. Zachovaly se však aspoň zmínky o nich.⁸

Účty, které jsou nejcenějším pramenem pro poznání výnosu jednotlivých velkostatků, zachovaly se před r. 1620, pokud jde o jmenované území, jedině z bytčanského panství (z let 1607—1619), a to vesměs v originálech, potvrzených majitelem panství J. Thurzem nebo jeho vedoucím úředníkem.⁹ V moravských a těšínských poměrech jsou účty před Bílou horou řídkou výjimkou. — Na Bytčansku nacházíme v letech 1606 až 1620 také inventáře, t. j. seznamy zásob potravin i dobytka, které byly při jednotlivých dvorech na konci roku.¹⁰

Přes to, že pramenů k hospodářským a společenským dějům řečeného území na přelomu 16. a 17. stol. je poměrně hojně, není zpracování thematu snadné. Obtíže spočívají již v samé povaze jednotlivých pramenů a také v tom, že jsou v nich značné mezery. Jednotlivé urbáře nejsou vždy spolehlivým pramenem. Vznikaly zpravidla pod tlakem vrchnosti, která při změnách na panství a jejich kupech hleděla co nejvíce vytěžít a údaje příjmů zjevně nadsazovala. Ale závady jsou i tam, kde urbář vznikl bez ohledu na kup či prodej; i tu byla vrchnost ovládána často tendencí, aby položky byly co největší. Než uvedeme některé konkrétnosti! Na př. urbář frýdeckého panství z r. 1580 vznikl v souvislosti s prodejem jeho biskupovi Stan. Pavlovskému a byl pořízen z velké míry

dosavadním majitelem Jiřím z Lohova.¹¹ V urbáři uvedl jmenovaný autor také platy a povinnosti, které sám od poddaných nepožadoval. — Poněvadž logovský urbář neodpovídal skutečnosti již v době svého vzniku, dal Stan. Pavlovský poříditi urbář nový, který měl zachytit současnou situaci a který by mohl býti podkladem při eventuálním novém prodeji Frýdecka, na který Stan. Pavlovský záhy myslel. Nový urbář,¹² který vznikl okolo r. 1583 a z něhož se zachovaly je zlomky, byl už ve své době předmětem kritiky se strany těšínské kněžny Kateřiny Sidonie, která se o kup panství ucházela. Těšínská kněžna připojila k urbáři Stan. Pavlovského řadu připomínek; měla nedůvěru k běžným platům a důchodům tam uvedeným; nemínila se smířiti s odhadem folvarků ani s valašskými platy, jak byly v urbáři Stan. Pavlovského popsány. — Urbář hukvaldský z r. 1581, který vznikl proto, aby v době rozmachu pasekářské kolonisece byly rentovně zachyceny do panských důchodů všechny pozemky, jichž „poddaní dědičně užívali...“, je sice na první pohled seriosní povahy, ale ani on, zdá se, není prost myšlenky, aby důchody panství byly co největší; zmínky o vrchnostenském hospodaření jsou v něm jen na okraji. — Urbáře těšínské komory z r. 1577 a z r. 1621 jsou vlastně registry urbářských povinností poddaných; jsou tam především nejružnější dávky poddaných, při čemž zmínky o rentě v úkonech se objevují jen nesystematicky a řídko. Snaha získati pro vrchnostenskou pokladnu co nejvíce příjmů z horské půdy se tam jeví jednoznačně. — Tuto tendenci mají také urbáře bytčanského panství z r. 1592, 1607, 1619, které jinak (na rozdíl od urbářů těšínských) vmezují pozemkový majetek poddaných. Bytčanský urbář z r. 1619, porízený péčí vdovy po palatinovi Jiřím Thurzovi (A. Czoborové) a synem i dědicem panství Emerichem Thurzem, má jednak záznamy o dvorech, jednak příjmy od poddaných. V prvním případě jde však většinou jen o popis dvorů, vybavených sýpkami, pivovarem, zahradami, stájemi, oborou, čmelníky, věčnými, nežli o pohled na výnos dvorů, u nichž se jinak udává výseková míra, velikost sklízně sena (přibližně), dávky drůbeže a vejce do vrchnostenské kuchyně. — Analogický ráz má také bytčanský urbář z r. 1607.

Ať tak či onak je nepochybné, že k urbářům, které jako historický pramen mají povahu statickou a zachycují přibližně hospodářskou situaci jen v době svého vzniku, třeba přistupovati opatrně a kriticky. Byl by omyl je přeceňovati jako je zamítati, uvážíme-li zejména, že jejich údaje byly často sestavovány jako průměrné odhady. Ale nelze činiti jednoznačných závěrů o hospodářských věcech jen na základě urbářů jakožto pramenu příliš theoretickým a normativním. Je nezbytné doplňovati je studiem ostatních pramenů: gruntovnicemi, aktovým materiálem a zejména účty. Tyto se zachovaly, jak již bylo řečeno, z předbělohorské doby jedině z panství bytčanského. — O jiných obtížích či mezerách při práci této, která je první částí komparatistických studií o vývoji velkého pozemkového majetku na pohraničí Moravy a Slovenska, bude zmínka dále.

I.

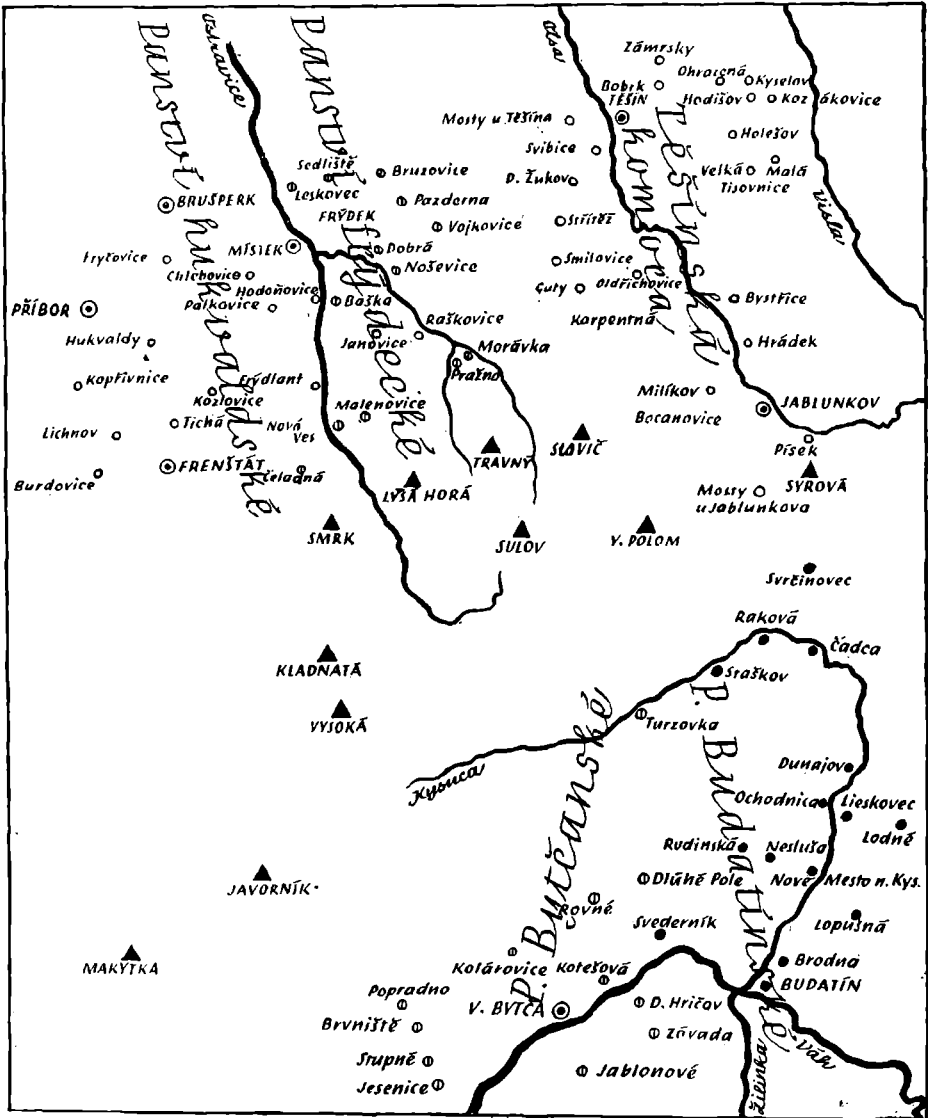
Vývoj velkostatku na pohraničí Moravy, Slovenska a Těšínska koncem 16. a počátkem 17. století

Obsah: Koncentrace půdy a růst dvorového hospodářství. — Konkretní vývoj na Bytčansku, Budatínsku, panství těšínské komory, na Frýdecku a biskupském majetku hukvaldském. — Dvory jakožto hospodářská střediska. — Obecná expanse do hor. — Kolonisece pomocí domácího elementu a Valachů. — Zakládání pasek, kopanic a celých vesnic (Turzovky, Čadce, Terchové) na severozápadním Slovensku. — Rozvoj horské kolonisece na púdě těšínské a hukvaldské. — Výsledky horské kolonisece na pohraničí moravsko-slovensko-těšínském. — Růst sporů mezi jednotlivými dominiemi o horská území. Účast poddaných při tom. — Výsledky těchto zápasů.

Poslední desetiletí 16. a poč. 17. stol. jsou s hlediska vývoje velkého pozemkového vlastnictví u nás a také v horské oblasti severovýchodní Moravy, jižního Těšínska a severozápadního Slovenska dobou vytváření velkého pozemkového majetku a rozmachu vrchnostenského hospodaření pomocí dvorů ve vlastní režii. Vrcholí tu proces, který se začal již značně dříve (v 1. pol. 16. stol.), ale který dosáhl forem, jaké se staly typické v 17. stol., teprve po zaokrouhlení jednotlivých majetků, sloučení menších územních celků, roz-

POHRANIČÍ SEVĚROVÝCH. MORAVY, JIŽNÍHO TĚŠÍNSKA A SEVEROZÁP. SLOVENSKA

(oblast panských byřčanského, budatínského, těšínského, frýdeckého a hukvaldského)

ličných změn v držení jednotlivých panství, provedených v 2. pol. 16. stol. Tu i tam nešlo již o drobné statečky střední šlechty (výjimku tu činí některé enklávy na Těšínsku, jako na př. stateček Borků z Roztropic na Vendryni), či o zeměpanské (královské) majetky, nýbrž o větší hospodářské celky, ovládané světskou i církevní vrchností (poslední platí o biskupském panství Hukvaldech), které se směle pouštěly do hospodářského podnikání ve vlastní režii. Zvláštní podmínky v horském kraji nedovolily jim však uplatňovati jednostranný režijní způsob výroby; rentovní hospodářské formy se v horských terénech udržely či lépe řečeno rozšířily také na přelomu 16. a 17. stol.

Pokud jde o příčiny vzniku nových velkostatků a dvorového hospodářství, byl by omyl vysvětlovati je v řečeném prostoru zahraničním trhem a možností exportu obilnin či jiných produktů. Všude byla v popředí vnitřní potřeba, především vrchností a jejich úředníků či služebníků a ozbrojených sil, v druhé řadě jiného obyvatelstva. Máme-li na mysli severozápadní Slovensko, byly tam podmínky pro rozvoj dvorového hospodářství zvláště příznivé. Zatím co jižní kraje slovenské byly takřka stále ve válečném ohni a v bojích s Turky, byly nuceny krýti vnitřní spotřebu obilí aspoň zčásti kraje severnější, kam turecké nebezpečí neproniklo.

Než všimněme si jednotlivých panství na pohraničí moravsko-slovensko-těšínském koncem 16. a poč. 17. stol. konkrétněji!

Na severozápadním Slovensku stál tehdy v popředí hospodářského života majetek bytčansko-hričovský, k němuž dal základ Fr. Thurzo, bývalý nitranský biskup, který zanechal biskupské hodnosti i víry, oženil se s poslední ratolestí proslulého rodu Kostků, Barbarou, a spolu s ní získal nejprve (r. 1556) lietavský statek, ležící jižně Žiliny, a potom (jiným způsobem) Oravu (spolu s županskou hodností) a panství hričovsko-bytčanské. Střediskem posledního a vlastně celého rodového majetku učinil městečko Bytču, položené při Váhu jihozápadně Žiliny, kde k vlastnímu pohodlí i pro potřeby hospodářské správy celého majetku dal vystaviti pozoruhodný, dnes ještě zachovalý zámek, který byl dostavěn r. 1571.¹ Položil-li Fr. Thurzo základy k rozvoji bytčansko-hričovského majetku, o vlastní jeho rozvoj se zasloužil jeho syn z druhého manželství (z matky Kateřiny Zrinské), který osiřev r. 1574 převzal majetky otcovy teprve po smrti své matky, provdané opět za trenčanského vicežupana Emerica Forgáče, teprve r. 1585 a je potom spravoval spolu s Lietavou a Oravou jako župan oravský i uherský palatín až do své smrti (r. 1617). Několik let potom (do r. 1621) náležel celý majetek jeho synovi Emerichu Thurzovi, který zaujal několik let stejně významné postavení v prostředí uherské feudální třídy jako župan oravský. O tom, jak Thurzové přispěli k rozmachu dvorového režijního hospodářství v sousedství Moravy i Těšínska, je dosti dokladů a mezi jiným na to ukazují dvě hospodářské instrukce, z nichž jedna je připojena (s datem r. 1612) k urbáři z r. 1607 a druhá k urbáři z r. 1619.

Jestliže těžiško bytčanského thurzovského majetku leželo západně Žiliny, severně od ní směrem k Těšínsku vyrůstaly v 2. pol. 16. a poč. 17. stol. jiné dva majetky: budatinský a strečanský. Prvý z nich ovládl rod Suneků, druhý napřed Nyarové, potom (od r. 1560) Dersffyové a posléze (od r. 1613) Esterhazyové.² O všech se dovidáme zejména v souvislosti s úsilím o ovládnutí horského prostoru v porčí Kysuce a Čadečky a s tamější horskou kolonizační pronikající od konce 16. stol. z jihu na sever k hranicím Těšínska.

Kommasace velkého pozemkového vlastnictví na jižním Těšínsku a rozvoj nového dvorového hospodaření probíhal v 2. pol. 16. a poč. 17. stol. ve dvou

oblastech: jednak na území vlastního knížecího statku těšínského, spravovaného těšínskou větví Pjastovců, jednak na panství frýdeckém, které zaujímalo západní část těšínské země. V prvním majetku (těšínských knížat) byla r. 1577 2 města (Těšín a Jablunkov) a 30 vesnic; pokud jde o jeho rozsah, patřila k němu tehdy asi jedna třetina celé těšínské země.³

Frýdecké panství bylo od r. 1573 v majetku bratří Matyáše a Jiřího z Lohova, v letech 1581—1584 náleželo olomouckému biskupu Stanislavovi Pavlovskému, při čemž správa jeho byla svěřena hukvaldskému úředníkovi Valentinu Pavlovskému. Roku 1584 je odkoupil Bartoloměj z Vrba a v moci jeho i jeho rodu zůstalo přes padesát let (až do r. 1636).⁴

Hukvaldský majetek náležel jako jediné panství na východní Moravě olomouckým biskupům a svého největšího rozsahu dosáhl až koncem 16. stol. kdy zabral celý, převážně hornatý kout severovýchodní Moravy při řekách Ostravici, Čeladné a Lubini. Roku 1581 bylo k němu koupeno a připojeno panství frýdecko-místecké, z něhož frýdecké bylo r. 1584 opět odprodáno, ale Místecko už s ním definitivně zůstalo. Celkem čítal koncem 16. stol. dvě města (Ostravu a Příbor), tři městečka (Brušperk, Frenštát a Místek) a 29 vesnic. Podle výnosu stál mezi 8 biskupskými velkostatků na Moravě na pátém místě, podle počtu vsí a obyvatelstva na třetím místě.⁵

Střediska všech jmenovaných panství ležela v nížinném terénu a v dolních částech horských řek či jejich přítoků: na Thurzově panství v Bytči, založené u soutoku petrovického potoka s Váhem, na budatinském panství v Budatíně, položeném nad Žilinou při soutoku Kysuce a Váhu, na těšínském panství v Těšíně, na Frýdecku ve Frýdku, na Hukvaldsku na hradě Hukvaldech. Tam či v blízkosti centrální správy byly vystavěny také hlavní dvory, mající největší rozlohu půdy, nejlepší vybavení, pokud jde o hospodářské budovy, hospodářská zařízení, počet čeledě atd. V nížinných částech jednotlivých velkostatků či na dolních koncích horských údolí byly také vesměs všechny ostatní dvory, v nichž se soustřeďovalo režijní feudální hospodářství.⁶

Než na obhospodařování nížinných částí nezástalo. Neboť zvýšení výroby zboží režijních velkostatků mohlo nastati při tehdejších extensivním způsobu hospodaření jen pomocí zvýšení plochy umožňující produkci obilnin i jiných poživatin. Za těchto okolností se stalo všude obecnou tendencí jednak rozšířiti už existující dvory (vesměs na úkor půdy poddanské), jednak zakládati dvory nové (analogickým způsobem), jednak starati se o vzrůst kultivované půdy pomocí expanse do hor, pomocí klučení lesů, budování horských luk, pastvin, včelínů atd. Mělo se postupovati do míst dosud pustých, neosídlených, která nepatřila dosud do sféry žádného z existujících velkostatků. Mělo se tam jíti s mimořádnou dravostí. Obecným znakem se stalo proniknouti co nejdál do hor a urvati co nejvíce půdy horské, byť na úkor zájmů panství sousedního.

Tuto expansi do hor neprováděly jednotlivé vrchnosti samy či pomocí svých orgánů, ale především prostřednictvím poddaných, kteří jinak sami vlivem vzrůstající populační síly, jistého přelidnění pod horami i nutnosti hledati obživu na horách a tím spíše vlivem nových způsobů při exploataci lesních ploch postupovali do vyšších poloh. Tak začala na obou stranách Beskyd, a to zejména od šedesátých až sedmdesátých let 16. stol. proslulá pasekářská či kopaničářská kolonisace, doprovázená kácením lesů na horách a v horních horských údolích, růstem t. zv. pasek či kopanic, kusů, planisk, koutů či pouští (poslední názvy byly užívány zejména na Hukvaldsku na označení částí nově získané půdy). Že tuto pasekářskou či kopaničářskou

kolonisační prováděl především místní, domácí lid, sídlící již dávno na obou stranách Beskyd, toho svědectvím jsou osobní jména jednotlivých pasekářů či kopaničářů, souhlasící se jmény lidu žijícího pod horami,⁷ i starší názvy jednotlivých kusů horské půdy či kopců.⁸

Ovládnutí horských ploch v moravsko-slovensko-těšínských Beskydech bylo prováděno nejen pomocí postupu domácího obyvatelstva z jednotlivých údolí směrem nahoru. Ve vyšších horských polohách probíhal ještě jiný pochod lidu, a to t. zv. Valachů, lidu zřejmě původem cizího, který se objevil v západních Karpatech již v 15. stol., ale většího rozšíření tam nabyl až v 16. stol., pronikaje ze středních Karpat, po straně polské i slovenské stále více na západ. Nakonec obě kolonizační vlny (jedna postupující směrem z údolí nahoru, druhá s vrchu dolů) se setkaly na společném díle, jehož cílem bylo využití horských ploch; tu i tam docházelo záhy ke splývání živlu jednoho i druhého a k společné práci při horské kolonizaci, i když zvláštní způsob valašského hospodaření, spočívající především v pastevectví a chovu dobytka i ve zvláštním zpracování jeho produktů, se udržel ve svérázných formách velmi dlouho.⁹

Práce, mající na zřeteli horské zemědělské hospodaření, nebyla jistě snadná a bylo třeba při ní překonávat mnoho obtíží. Bylo třeba odstraňovat lesy, „vyrobiť“ z lesní plochy nová „vyrobiska“, na nichž měly vzniknouti horské louky, pastviny i chudá horská políčka. Vyžadovalo-li už zřízení jedné paseky či kopanice značných sil, tím více námahy bylo třeba při budování celých horských osad, na jejichž vzniku měly jednotlivé velkostatky nemenší zájem, poněvadž se zpravidla staly svědectvím jejich expanse na horách a východiskem k dalšímu excentrickému postupu.

A tak není divu, že správy jednotlivých panství neváhaly podporovati jak toto individuální, tak i kolektivní úsilí zvláštními privilegii a výsadními listinami, které se v mnohém podobaly starším, takřka středověkým „lhútám“, ale přitom měly na zřeteli soudobý hospodářský proces a měly mu sloužiti. V nich jak „novoosadníci“, tak i celé obce dostávali na řadu let (zpravidla na 12) osvobození od všech dávek a platů, od robot i jiných břemen (s výjimkou vojenské služby) a výslovně se stanovilo, že teprve po uplynutí této lhůty mají býti zatíženi dávkami i povinnostmi jako jiní poddaní. Mnozí jednotlivci byli však jako „svobodníci“, konající vrchnosti odborné služby v určitých odvětvích,¹⁰ osvobozeni od většiny poddanských povinností na doživotí. Zvláštní ustanovení v lokačních privilegii se týkala fojtů jakožto lokátorů, pověřených tím, aby kolonisovali určité území, přivedli tam potřebné lidi a vykonávali nad nimi v zájmu vrchnosti správu. Také na této skutečnosti je viděti, jak horské oblasti západních Karpat prožily poměrně pozdě svou fázi kolonizace, ale za analogických podmínek, jaké doprovázely předchozí kolonizační vlny, které zaplavily už dávno předtím jiné krajiny. Nejvíce dokladů o individuálních i kolektivních lokačních privilegii v horských územích na pohraničí Moravy, Těšínska i Slovenska máme z území severozápadního Slovenska, a to z panství bytčanského, budatinského a strečanského. Některé se přímo zachovaly, o jiných jsou aspoň zmínky v urbářích. Jak je vidět z bytčanského urbáře z r. 1592, mnoho „svobod“ udělil „svobodníkům“ už první majitel tohoto panství z rodu Thurzů, František Thurzo, a to před r. 1574. Pozůstatky těchto „svobod“ či aspoň vzpomínky na ně se udržely až do konce 16. stol., kdy vznikl (r. 1592) první bytčanský urbář, a byly vrchností šetřeny. Než největší množství výsadních listů vyšlo teprve z ruky

hlavního představitele rodu Thurzů, Jiřího Thurza (v letech 1585—1617), za jehož vlády dosáhl dosavadní rozvoj horské kolonizace na středním Váhu i na horní Kysuci svého vrcholu a přitom (ne tolik v zájmu poddaných jako spíše vrchnosti a vrchnostenské pokladny) byla štědře rozdávana dočasná osvobození od urbariálních dávek. Byla to mimo jiné také jistá konjunktura v dřevařském průmyslu, vzrůst poptávky po dřevu, stavebních trámech, prknech, která zavedla vrchnostenskou správu až na nejzazší konce horní Kysuce, kde už koncem 16. stol. (okolo r. 1598) byla začata ve shonu za lepším dřevem stavba nové osady, nazvané obrazně podle majitele bytčanského panství Turzovkou.

Budování této osady si vyžadovalo nepochybně velké námahy, osídlení nešlo asi hladce, takže čtyři léta po prvních fundačních pokusech bylo potřebí vydati skutečné lokační privilegium, kterým turzovský fojt i čtyřicet osedlých bylo osvobozeno na 12 let od všech dávek a povinností k vrchnosti a zároveň byly vymezeny hranice vesnice vůči sousednímu panství strečanskému, vůči Moravě i Slezsku.¹¹ Ani potom neproběhlo osídlení hladce; urbář z r. 1607 zná v Turzovce jen 15 osedlých¹² a urbář z r. 1619 mluví v Turzovce jen o 23 osedlých.¹³

Analogickou expositurou budatinského panství na střední Kysuci při jejím soutoku s Čadečkou se stala Čadca, jejíž vznik spadá již do poloviny 16. stol.,¹⁴ ale vlastní rozvoj až do 2. pol. a konce 16. stol., kdy se tato osada stala důležitým ohniskem kolonizačního ruchu, který nastal na Kysucku pod správou budatinského panství t. Suneků. Její lokační privilegium známo není.

Jinak je tomu, pokud jde o panství strečanské východněji ležící, které původně samo hledělo ovládnouti celé Kysucko a Čadecko, aby se stalo přímým sousedem Thurzova majetku u Hričova, ale bylo odtamtud vytlačeno budatinskými Suneky i jejich poddanými a nakonec se omezilo více na oblast porůčí Varinky a přilehlého území na Váhu. Odtamtud se zachovala řada listů udělených (v letech 1580—1583) ve prospěch Terchové, Tižiny (založené ostatně už v polovině 16. stol.) či jejich fojtů a valašských vojvodů, v nichž se zřejmě zrači (stejně jako v privilegiu Turzovky) prvky valašského práva.¹⁵

Podíváme-li se do horských částí těšínského knížecího panství a jejich vývoje koncem 16. a poč. 17. stol., vidíme analogické podnikání na horách, při čemž správa těšínského panství hleděla vždy za čerstva stanoviti platy z „vyrobisk“, z luk a pastvisk na horách a t. zv. vyměřením určovala rozsah jednotlivých pasek a „kopanin“. Místy byla ovšem těšínská vrchnost postavena před hotová fakta a snažila se zajistit odvádění platů a dávek z horských pozemků dodatečně. Z jednotlivosti lze na př. uvést zmínku z r. 1580 o tom, jak Andrys Miloch z Jablunkova „pronajal kopiany a vyrobiska, která směl užívat tak daleko, jak jemu vyměřeno a vykopčeno jest. A dále se do hor a lesův knížecích táhnúti neměl“.¹⁶ Analogických případů bylo by možno z téhož prostředí uvést mnoho.¹⁷ V urbáři z r. 1577 jsou uvedeny paseky či vyrobiska a plat z nich u osady Bystřice, Hrádku, Návsí, Jablunkova,¹⁸ v urbáři z r. 1621 jsou zaznamenány „vyrobiska“ a platy z nich nad Jablunkovem, Návsím, ale jinak podobných zmínek je tam již méně. Co to znamená pro otázku horské kolonizace, bude řečeno něco dále.

Pokud jde o vznik nových horských osad na těšínském knížecím panství, třeba uvést toto: Někdy před r. 1583 byla založena na těšínském jihovýchodě osada Jistebná (tehdy byla ponejprv jmenována); r. 1615 se vzpomínají ponejprv na jihu Těšínska Bocanovice, r. 1619 Karpentná. Vedle toho třeba

dodati, že zároveň s budováním horských pasek i nových horských osad byly starší vesnice pod horami rozšiřovány o nové usedlosti a domy. Rostl počet jejich osadníků. V Milíkově se na př. počet osedlých do r. 1583 zdvojnásobil.

Vcelku na přelomu 16. a 17. stol. a poč. 17. stol. byla na těšínském knížecím panství hlavní osidlovací vlna ukončena, i když potom ještě za třicetileté války tam vznikaly osady nové. Žilo-li podle těšínského urbáře z r. 1577 v horské oblasti těšínského panství 36 % osedlých z celého panství, r. 1621 bylo tam již 52 % a jihotěšínské Beskydy se staly díky zmíněné horské kolonizaci druhou rovnocennou polovinou těšínského dominia, která předstihla počtem osedlých nížinnou oblast a tím více počtem všeho obyvatelstva.

Třeba dodati, že spád horské kolonisace na jižním Těšínsku byl koncem 16. a poč. 17. stol. rychlejší nežli na jižním, slovenském okraji Beskyd. Tím se stalo, že jihotěšínská horští kolonisté, skládající se zčásti z živlu valašského, strávili rychle vlastní těšínské teritorium a pronikli ve svém shonu za travou a novým horským pastevectvím dříve nežli kolonisté slovenští na jih do Kysucka a Čadecka, takže území až k řece Kysuci a Čadečce ovládli a pojali do sféry svého horského hospodářství.

Pokud však jižní Těšínsko bylo součástí frýdeckého panství, zemské hranice tam v době rozmachu horské kolonisace z konce 16. a poč. 17. stol. až na řídké případy překročeny nebyly. Snad proto, že pevnou stráž se strany slovenské tam vytvořila osada Turzovka, jejímuž založení z konce 16. stol. předcházely časté cesty bytčanských horalů za travou i za dřevem až k pramenům horní Kysuce. Jinak však také panství frýdecké bylo v posledních desetiletích 16. a poč. 17. stol. jevištěm velkého kolonizačního úsilí. Podle urbáře z r. 1580, který zachycuje stav osídlení na frýdeckém panství, byla tehdy osídlena jen jeho severní část. Osady Lubno, Janovice a Raškovice, ležící ve středu frýdeckého dominia, byly tehdy jeho nejižnějšími osadami. Celá horská jižní oblast nebyla tehdy ještě kolonizací dotčena. Pasekářská kolonisace tam pronikala teprve od konce 16. stol. V té souvislosti byla r. 1600 založena nová horská osada zv. Nová Ves (ponejprv se připomíná r. 1606) a kolem r. 1615 Malenovice a Morávka. Staré Hamry a Krásná jsou uvedeny teprve v urbáři z r. 1636. Srovnáním údajů frýdeckého urbáře z r. 1580 a 1636 vidíme nápadný růst usedlostí, a to ruku v ruce s postupem pasekářské kolonisace na Frýdecku. V letech 1580—1636 vzrostl počet usedlostí na frýdeckém panství o 167 usedlostí, z nichž 110 bylo nově založeno. Zároveň byly rozšiřovány staré podhorské osady o nové usedlosti. S podobnými případy se setkáme v Sedlišti, v Skalici, v Janovicích, v Sviadnově, v Kunčičkách a ve Frýdlantu.¹⁹

Všimneme-li si panství hukvaldského, kde slovo paseka se objevilo již ve čtyřicátých letech 16. stol., vidíme tam větší růst pasek už od šedesátých až sedmdesátých let 16. stol. Tehdy se pasekářská kolonisace rozvíjela spíše ve středních a dolních částech tohoto panství, měla jistý přechodný ráz a vedla spíše k zemědělství nežli k pastevectví. Jinak je tomu s dalším rozvojem hukvaldských pasek od osmdesátých let 16. stol. Paseky byly tehdy posouvány stále více k horám a pasekářská kolonisace dosáhla tehdy na hukvaldském teritoriu, máme-li na mysli její rozvoj v 16. stol., svého vrcholu. Zmínky o pasekách (t. j. mýtinách, užívaných ve formě pastvin nebo luk a dokonce už horských pozemků postupně měněných v pole), zmínky o nových plotech z „pouští“ (t. j. z pozemků již více kultivovaných, poušť odpovídala takřka

běžnému označení role, stála po stránce obdělávání půdy mezi polem a pasekou), zmínky o platech z „koutů“ (t. j. částí pasek), o „planiskách“ (t. j. vymýcených částí lesa) a o „kusech“ jsou z té doby velmi četné. Svědčí o tom jak ojedinělé výnosy hukvaldské patrimoniální správy, tak zejména t. zv. registra hlavní důchodní panství hukvaldského (urbář) z r. 1581, vzniklá z potřeby zachytit od panských důchodů všechny pozemky, jichž „poddaní dědičně užívali už od drahněnáste let a je s grunty svými purkrechtními kupovali a prodávali“.²⁰

Ovšem i r. 1581 vlastní osídlení na Hukvaldsku nesahalo až na zemské hranice. Nejjižnějšími osadami byly tehdy vesnice Ostravice a Čeladná, vzniklé krátce před r. 1581. V horské kolonizaci se pokračovalo i v dalších letech, jak svědčí některé výsadní listiny,²¹ zmínky o „kusech“ při Ostravici²² i prameny týkající se sporů mezi horaly hukvaldskými a bytčanskými.²³ Mimo jiné také tím vším se stalo, že hukvaldský majetek vyrostl na sklonku 16. stol. na jeden z největších feudálních majetků na Moravě.

Máme-li shrnouti obraz o horské kolonizaci na pohraničí moravsko-těšínsko-slovenském na sklonku 16. a poč. 17. stol., lze říci, že se jí tu i tam značně změnila tvářnost horských oblastí a že jednotlivá dominia s té i druhé strany Beskyd posunula její pomocí své původní hranice daleko do hor a místy překročila pomocí domácích horalů i valašského elementu zemskou hranici. Jestliže starší kolonisace 13. a 14. stol. vcelku nezměnila ráz horských krajín na východní Moravě, pasekářská a valašská kolonisace 16. a poč. 17. stol. byla velkým zásahem do horských prostorů, ať už postupovala (jako pasekářská či kopaničářská kolonisace) směrem zdola nahoru či (jako valašská kolonisace) směrem opačným, t. j. svrchu dolů. Horské prostory na jihu i severu Beskyd, se strany slovenské, moravské i těšínské měly se oživit novými horskými osadami, množstvím samot, valašských kolib i početným dobytlem. Odtud měly plynouti také do vrchnostenské pokladny nové zdroje příjmů, dávek naturálních i peněžních. Velká část vrchnostenských příjmů měla prameniti odtamtud.

Uvážíme-li tyto věci, pochopíme další skutečnosti a především tu, že budování feudálních velkostatků na straně slovenské, těšínské i moravské koncem 16. a poč. 17. stol. bylo spojeno s vášnivými boji mezi jednotlivými feudálními velkostatky, snažícími se urvatí co nejvíce horské půdy, aby na ní zaokrouhlily svůj majetek, aby pomocí pasekářské či valašské kolonisace pronikly co nejdále k vrcholům pohraničních hor, eventuálně i za ně. Vnitřní boj o majetky byl vlastní feudální společností i jinde. Ale v horském terénu západních Karpat, kde se mimo to srazilo několik protichůdných kolonizačních proudů, nabyl zvláštních rozměrů i ostrosti.

Konkrétně lze uvést, máme-li na mysli jen kout severozápadního Slovenska, časté třenice mezi panstvím bytčanským a lietavským, bytčanským a budatinským, strečanským a budatinským. Pokud jde o oblast kysuckou a čadeckou, sousedící s jižním Těšínskem a severovýchodní Moravou, byl sveden tvrdý zápas mezi majiteli budatinského statku t. Suneky a mezi majiteli Strečna t. rodem Dersffyů.²⁴ Jejich vášnivý spor souvisel jasně s tendencí obou dominií proniknout co nejdále na sever, na němž už v polovině 16. stol. a tím více v 2. pol. t. st. vznikala osada Čadca. Budatimští Sunekové tu navázali na starší pokusy Podmanických o expansi na sever a pokoušeli se o to, aby zakotvili v místech, na něž si činili nároky majitelé panství strečanského, pod jejichž patronací byla Žilina na Váhu a osada Krásno na střední Kysuci.

Tyto pokusy budatinské vrchnosti narážely na velký odpor strečanských Dersffyů; ale opakovaly se opět a opět, i když se chvílemi tišily vlivem jistých dohod, které s hlediska vývoje na Kysucku a Čadecku mají zejména ten význam, že se v nich a v jejich domácím i cizím osobním i zeměpisném názvosloví zrači postup domácího (slovenského) i cizího (valašského) elementu na kysucko-čadeckých horách. Nakonec rozhodla o sporné území dravost budatinských Suneků; pomocí zvláštní komise z r. 1583, složené ze zástupců trenčanské stolice, byly střední a západní části Kysucka (s výjimkou oblasti pozdější Turzovky) přiřčeny Sunekům, východní směrem k Oravsku strečanským Dersffyům. Bylo to řešení zase jen dočasné a brzy se objevily na obzoru nové neshody mezi jmenovanými soupeři. — Vlídňější poměr se vytvořil na přelomu 16. a 17. stol. mezi majiteli bytčanskými a budatinskými.²⁵

Zato tím více vzplály ohně na hranicích jižního Těšínska, které získalo do své hospodářské sféry díky valašské kolonizaci v 2. pol. 16. stol. také část jižních svahů Beskyd až po soutok Kysuce a Čadečky a nemínilo se těch míst vzdátí ve prospěch jižní, slovenské horalské kolonizace, která se ve svém postupu na sever poněkud zpozdila, ani ve prospěch budatinského velkostatku, který si (a to zejména po svém vítězství nad strečanskými Dersffy) činil nároky na celé území příklánějící se k jižním svahům těšínsko-slovenských Beskyd. V bojích, do nichž zasahovali jako odpůrcové Suneků i jako spojenci těšínských knížat strečanští Dersffyové,²⁶ udrželi si majitelé těšínského knížecího statku, majíce velkou oporu v intenzivní expansi místního valašského živlu, dlouho převahu a tato se nakonec projevila také ve smlouvě, která byla po dlouhém boji uzavřena mezi majiteli těšínského a budatinského panství r. 1616 v blízkosti Těšína (v Brandýse). Nešlo tu v podstatě o to, kdo má právo na sporná území, nýbrž spíše o souhlas k pastvě valašského dobytka ve sporném území. V té věci si těšínská Valaši udrželi právo pást svůj dobytek v místech ležících severně od Čadce a Krásna. Těšínská Valaši a horalé nabyli možnosti, aby stanuli se svými stády na hranici slovensko-těšínské a šli ještě dále na jih. Jinými slovy posice těšínských Valachů a vlastně i těšínského velkostatku na území ležícím severně od horní Kysuce a jejího přítoku Čadečky, získané už dávno předtím, měly být zachovány. Nicméně přesto vše krátce po redakci smlouvy z r. 1616 začaly se objevovati na těšínsko-slovenském pohraničí nové potíže.

Pomezí těšínského knížecího statku a panství budatinského nebylo jediným boľavým bodem v oblasti těšínsko-slovenských Beskyd. Analogické třenice se dostavovaly také mezi frýdeckými Vrbny a bytčanskými Thurzy, mezi kolonizací a pochody na horách s jedné strany na druhou. Na těchto místech nedošlo však k takovým výstřelkům jako na jablunkovské a čadecké straně a jednotlivé spory byly včas likvidovány.²⁷ Bylo to možno tím spíše, že horská kolonizace tam s jedné i druhé strany nepřekročila ještě počátkem 17. stol. poměrně vysoké místní pohraniční hory. Stejně nenabýly většího rozsahu ani různice mezi těšínským a bytčanským statkem.²⁸ Neboť jejich třeci plochy byly vcelku nepatrné.

Jinak tomu bylo v poměru knížecího statku těšínského a frýdeckého, frýdeckého a hukvaldského a ve věci užívání místních hor. Třenice o to se tu objevily již v 2. pol. 16. stol., potom ještě více počátkem 17. stol.;²⁹ vlastní fáze vzájemného soupeření ve věci rozsahu jednotlivých panství i fruktifikace jejich hor nastala teprve v dalších desetiletích 17. stol.

Výsledky naznačeného vývoje jednotlivých panství v oblasti pohraničí

moravsko-slovensko-těšínského i jejich úsilí o proniknutí pomocí domácí i valašské kolonisace do horských prostorů Beskyd, do té doby takřka liduprázdných a hospodářsky nevyužitých, byly na přelomu 16. a 17. a poč. 17. stol. takové, že všechny velké majetky byly na postupu, pokud jde o jejich rozsah i osídlení. Jestliže kdysi jejich střediskem byly nížinné oblasti (při Váhu, Olze, Ostravici, Morávce, Lubině) a hlavní výrobou zemědělství, nyní velká část území jednotlivých majetků se rozkládala v horách a nížinné zemědělství bylo rozšířeno o horské pastevectví i lesní hospodářství. Jestliže kdysi jednotlivé majetky byly od sebe odděleny hustým pásem lesů a ztrácely se v nich takřka v neznámu, nyní pomocí horské, pasekářské, kopaničářské i valašské kolonisace se staly přímými sousedy. Jestliže kdysi starší středověké kolonizační vlny se zastavily na úpatí hor východní Moravy, jižního Těšínska a severozápadního Slovenska, vznikla nyní v horském terénu celých Beskyd řada nových vsí, horských samot a oblast lidského života se tam značně rozšířila. Kde se objevily obtíže, byla třeba užívat i starších privilegia pro jednotlivce i celé vesnice, aby kolonisace postoupila tím více kupředu. A při tom docházelo s jedné i s druhé strany ke vzájemnému splývání, prolínání i potýkání, k fluktuaci obyvatelstva i k recepci hospodářských řádů.

Třeba zdůraznit už v souvislosti s vývojem velkostatků ještě jednu věc, o níž bude více řečeno v rámci otázky o výnosu jednotlivých majetků. Byla-li druhá polovina 16. století na Moravě, ve Slezsku i na Slovensku dobou vytváření feudálního *režijního* velkostatku, v horských oblastech Beskyd vývoj nepostupoval jednoznačně a bylo třeba užívat i starších rentovních forem (ať již jde o rentu naturální či peněžní), aby se dosáhlo co největšího výnosu. Docházelo tu k dělbě produkce zemědělské a dobytčářské; vrchnost se v horském území spokojovala s naturální či peněžní rentou, nežli aby se sama a plnou měrou pouštěla do hospodaření ve vlastní režii. Pokud tak tu i tam učinila, záhy od pokusů upouštěla. Její hospodaření se stávalo režijně-rentovním.

II.

Vrchnostenské hospodaření na pohraničí Moravy, Slovenska a Těšínska a jeho výnos koncem 16. a počátkem 17. století

Obsah: Dvě hospodářské oblasti na velkých pozemkových majetcích: nížinná a horská. — Dvojitý systém obhospodařování: režijně dvorový a rentovní. — Dvory na jednotlivých panstvích (Bytčansku, Budatinsku, Těšínsku, Hukvaldsku), jejich počet, správní orgány, rozloha, hospodářské řády, instrukce, pracovní síly. — Výnos v zemědělství, v chovu dobytka, zejména ovcí, z pivovarů, mlýnů, pil, valch, z lesů a rudného bohatství. — Příjmy z poddaných: naturální a peněžní renta, renta v úkonech, povinnosti a dávky Valachů. — Celkový výnos jednotlivých panství, hrubý příjem a vydání, poměr zisku z vlastního režijního hospodářství a z poddaných, otázka rentability velkého pozemkového majetku, povaha jednotlivých velkostatků s hlediska jejich hospodaření a příjmů.

Všechny velké pozemkové majetky na pohraničí moravsko-slovensko-těšínském položené se skládaly ze dvou hospodářských oblastí: a) nížinné, táhnoucí se v poříčí středního Váhu, střední Kysuce, Olzy, Ostravice, Morávky, Ondřejnice, charakteristické převahou zemědělského hospodaření, pěstováním obilí (místy i pšenice) a luštěnin; b) horské ležící v pohraničních částech, typické převahou pastevectví, tu i tam chudým horským zemědělstvím soustřeďujícím

se na produkci ovsa a luštěnin. Jestliže v první oblasti převládal režijní způsob hospodaření, soustřeďující se kolem řady vrchnostenských dvorů, obhospodařovaných ve vlastní režii majitelů půdy, v druhé oblasti se vžil především rentovní systém, i když ani tam nechybělo dočasných pokusů vrchnostenské správy o vlastní podnikání. Týká se to zejména bytčanského panství, kde jeden ze dvorů (petrovický) se věnoval mimo jiné také chovu dobytka, umístěného jinak a paseného na horách pod dozorem valašských gazdů. Jméno však (na př. na Hukvaldsku) vrchnostenského podnikání na horách ve vlastní režii nebylo a vrchnostenská správa se tam spokojovala s pobíráním vysokých příjmů z horského čili valašského dobytka; také roboty tam byly převáděny na naturální či peněžní platy. Jinak vyšší polohy zůstávaly doménou místního horalského a cizího valašského živlu, který si dovedl uhájit i na přelomu 16. a 17. stol. větší svobody nežli lid žijící v nížině a věnoval se horskému hospodářství na vlastní pěst pomocí nájmu půdy a renty z ní odváděné.

Výsledky režijního i rentovního hospodaření se scházely ovšem nakonec v jedné ruce, a to napřed při vrchnostenských dvorech, pak při dvoru centrálním, který byl všude vybaven nejlepšími sýpkami, stájemi, měl největší počet dobytka, čeládky atd. Je nutné proto všimnouti si napřed těchto dvorů, jejich správy, rozlohy, hospodářských řádů, jimiž se řídily, pracovních sil, výnosu v zemědělství i z chovu dobytka, zejména ovcí, z rybníků a pivovarů, ze mlýnů, pil a valchoven, z lesů a rudného bohatství. V další řadě třeba sledovati výnos z poddaných, a to jednak peněžní, jednak naturální rentu, rentu robotní, t. zv. robotné, povinnosti a dávky Valachů. Nakonec třeba hodnotiti celkový výnos jednotlivých panství, jejich hrubý příjem a vydání, čistý zisk, podíl dvorového režijního hospodaření a hospodaření poddaných, otázku rentability či nerentability velkého pozemkového majetku, povahu jednotlivých feudálních majetků podle rázu jejich hospodářství a příjmů.

Režijní vrchnostenské hospodaření se soustřeďovalo, jak již bylo řečeno, při dvorech, které ležely, máme-li na mysli oblast moravsko-slovensko-těšínského pohraničí, vesměs pod horami, v nížinách a na koncích údolí některých horských řek a potoků; na horách vrchnostenský dvůr nebyl nikde. Statek bytčanský měl 7 dvorů: bytčanský, podhradský, kotěšovský, jablonovský, petrovický, jesenický, stupněnský;¹ okolo r. 1615 byl tam založen (nepochybně z poddanské půdy) ještě jeden dvůr, a to ve Svederníku, ležícím při Váhu mezi Bytčou a Žilinou, jehož budování však nepokračovalo rychle; r. 1616 měl ještě malý výnos obilí a r. 1619 byl i počet jeho dobytka ve srovnání s jinými dvory nepatrný.²

Na těšínském knížecím statku bylo v 2. pol. 16. stol. 6 dvorů. Podle urbáře z r. 1577 byl dvůr v Tisovnici, Kuldovech a Krásné, v Mostech u Těšína (zvaný příměstský). Jiný folvark byl (asi již v 2. pol. 16. stol.) v Dolním Žukově. Podrobnější zpráva o něm je teprve v urbáři z r. 1621, při čemž je zjevné, že jde o dvůr, který již dříve existoval. K nejstarším dvorům patřil také dvůr Vinohrad u Těšína (u těšínského zámku). Všechny řečené dvory ležely v nížině kolem Těšína a byly zřejmě určeny k tomu, aby zásobovaly knížecí dvůr a město Těšín. — Někdy před r. 1621 (jak svědčí urbář z r. 1621) přibýly na těšínském knížecím panství ještě další čtyři dvory: a) v Horních Marklovicích severně od Těšína, b) v Jablunkově, c) v Písku u Jablunkova, d) v Bocanovicích pod horami jablunkovskými; naproti tomu ubyl dvůr v Krásné. Poslední tři těšínské dvory vznikly v nevelké vzdálenosti od stře-

diska jižního Těšínska, t. j. Jablunkova, a to v rámci soudobé kolonisace těšínských Beskyd i jako projev snahy těšínské vrchnosti účastnit se ve vlastní režii využití horské oblasti. Všechny vznikly vesměs tím, že pohltily místní selské usedlosti, jichž bylo na př. při Bocanovicích podle herního soupisu z r. 1619 ještě 17; stalo se to, jak se zdá, vykoupením selských usedlostí. Než všechny nové dvory, které vznikly v jablunkovské podhorské oblasti v rámci vrchnostenského režijního podnikání, měly jen krátké trvání; brzy po r. 1621 zanikaly.³ Co tato skutečnost znamená pro otázku povahy hospodaření pod horami i na horách, je jasné.

Na panství frýdeckém byly okolo r. 1580 jen dva dvory (u Frýdku a ve Skalici), počátkem 17. stol. (v letech 1616—1620) tam založil majitel panství Jan z Vrbna ještě další dvůr v Sedlišťích.⁴ Více dvorů bylo okolo r. 1581 na biskupském panství hukvaldském, a to: kopřivnický, zámecký, rychvaldský, brušperský, kozlovský. Stav ten se v dalších letech 16. stol. nezměnil.⁵ Přibyl-li r. 1583 definitivně dvůr mistecký, zanikl zase (r. 1586) dvůr kopřivnický.

Pokud jde o rozlohu dvorů na tom či jiném panství, o jejich funkci a význam v tom či onom vrchnostenském hospodářství, není snadné bezpečně na tuto otázku odpovědět. V cestě stojí nejen nedostatek pramenů a srovnávacího materiálu, ale i rozdíly v mírách užívaných na té či oné straně Beskyd. Jestliže na severozápadním Slovensku se rozsah dvorů označoval výsevkovou mírou, jíž bylo t. zv. lukno (latinsky cubulus, rovnající se 60 litrům obilí) a menší jednotka t. zv. korec (latinsky coreus, 4 korce činily jedno lukno, které je v příslušné literatuře nahrazováno také slovem měrice),⁶ na frýdeckém (i těšínském) panství se vyskytují, pokud jde o míry duté, výrazy: maldry, štvrtně, vrtle, korce, měrky, a pokud jde o rozlohů dvorů, jitra atd. Přitom malder se rovnal 12 štvrtním.^{6a}

Než přesto lze naznačit rozsah jmenovaných dvorů aspoň přibližně a v některých případech.

Při zkoumání otázky rozlohy dvorů na severozápadním Slovensku jsme odkázáni, jak již bylo řečeno a jak tomu bylo jinde na Slovensku, hlavně na údaje o množství vysetého obilí. Uvážíme-li, že orná zem s osevnou plochou 1 lukna se rovnala ploše asi $\frac{1}{4}$ ha,⁷ lze učinit aspoň přibližný obraz o tom, jakou plochu ten či onen dvůr měl. Tu třeba ovšem pamatovati, že při tehdejších trojpolních hospodaření ležela vždy část půdy úhorem, i když to nebyla vždy třetina, poněvadž do takové půdy vysívali často hrách, pohanku, konopí atd.⁸

Vycházíme-li z těchto premis, lze říci o Thurzových dvorech asi toto: Jestliže bytčanský urbář z r. 1592 uvádí u dvoru petrovického výsevkovou míru 150 luken, činila by jeho rozloha 37,5 ha; jestliže výsevková míra dvora podhradského byla 250 l, byla by jeho rozloha 62,5 ha. U jiných dvorů jmenovaný urbář údajů nemá. Úplnější údaje mají v té věci další bytčanské urbáře z r. 1607 a 1619. Jestliže urbář z r. 1619 vypočítává u všech dvorů bytčanských (bez svedernického) výsevkovou míru 1472,5 l. (kromě toho 277 fůr sena na lukách),⁹ bylo by možno odhadnouti rozlohu všech polí bytčanského panství na 368 ha. Je to číslo na tehdejší poměry nepochybně velké, uvážíme-li zejména, že šlo o kraj, kde dvorové zemědělství se omezovalo většinou na údolí Váhu.

Analogických údajů o rozsahu dvorového hospodářství z oblasti panství budatinského, těšínské komory, frýdeckého a hukvaldského statku nemáme. Lze zjistiti jen výsevky ozimů a jařin na 4 dvorech panství hukvaldského.⁹

Odhady dvou dvorů na panství těšínské komory (u osady Tisovnice a Písku)¹⁰ nejsou asi správné. Přesné srovnání velikosti dvorů na té i druhé straně Beskyd není tudíž možné. Lze však říci tolik, že dvorové hospodaření na Bytčanskú bylo, jak ukazují ještě skutečnosti, které budou uvedeny dále, rozvitější, jak pokud jde o početnost dvorů, tak jejich rozsah i hospodářskou techniku. Dvorů tam bylo více, měly větší rozsah i pevnější základy, takže nezanikaly tak rychle jako tomu bylo na jihu těšínského knížecího statku a na Hukvaldsku. Co z toho vyplývá pro otázku robotního zatížení poddaných a jejich fluktuaci či útek, bude řečeno na jiném místě.

Že správa thurzovských dvorů byla ovládána snahou vytěžit co nejvíce ze zemědělské i jiné půdy, že se snažila zavést nové způsoby zemědělské výroby, nové metody v chovu dobytka, že byla ovládána tendencí přetvářeti obilní výnos na nové druhy zboží (pivo, lihoviny atd.), aby zisk z půdy se zněkolikanásobil, že se věnovala stále více i dřevařskému průmyslu, na to ukazují dvě hospodářské instrukce, jedna z r. 1612 (připojená k urbáři z r. 1607), druhá z r. 1619 (připojená k urbáři z téhož roku).¹¹ Rozbor obou instrukcí by si zasloužil zvláštní úvahu.

Je pravda ovšem, že ani na severu Beskyd, na půdě těšínské, frýdecké a hukvaldské analogických řádů či hospodářských instrukcí nechybělo. Nacházíme-li na půdě biskupského statku hukvaldského určité pokyny hospodářského rázu v korespondenci olomouckých biskupů (majitelů Hukvaldska) s ústředními úředníky hukvaldského panství,¹² jsou na Frýdecku nové hospodářské tendence zachyceny ve frýdeckém urbáři z r. 1580¹³ a na vlastním Těšínsku v „Instrukci, co se v statku vendryňském za hospodářství konati má“.¹⁴ Tato „instrukce“ se týká hospodářských řádů, které byly propagovány na enklávě, nepatřící jinak k těšínskému knížecímu statku, nýbrž jiným majitelům t. Borkům z Roztropic; kteří si svůj majetek udrželi i v době stále rostoucího úsilí o koncentraci všeho majetku a zemědělské půdy v jednom velkém panství. Stručnější rady hospodářského charakteru, které se objevují ve frýdeckém urbáři, lze vyjádřit několika větami. Majitel panství Jiří z Lohova, který statek frýdecký r. 1580 prodával, radil budoucímu majiteli, aby věnoval více péče racionalisaci frýdeckého panství. Měl zakládat nové panské dvory a rozšiřovat už existující, a to zejména za účelem chovu ovcí. Měl dáti přistaviti nová kola u vrchnostenských mlýnů ve Frýdku i Místku. Mlýny a rybníky měly býti převzaty do vrchnostenské správy. Další rady byly tyto: Třeba zvelebit rybníkářství, chovat v horách hovězí dobytek, opatřovat víno k šenkování ve Frýdku a Místku, založit solný sklad ve Frýdku, připojit pronajaté pozemky k panskému dvoru, prodávat dobytek získávaný od Valachů na trhu, převést hláskovou povinnost na peněžní dávky, zatížit platy nově vykloučené pozemky, zvýšit staré platy. Je vidět, že ani frýdecké vrchnostenské správě nechybělo úsilí o zdokonalení dvorového i jiného hospodářství. Pokud její rady byly novými majiteli uskutečněny, je ovšem jiná otázka.

Také v otázce dvorového zemědělského výnosu narážíme na četné obtíže, které spočívají jednak v mezerách i nedostatcích pramenů, jednak v rozdílech měr, váh a mincí. Urbáře zachycují vesměs, aspoň na straně moravské a těšínské, jen platy a roboty poddaných, takže o výnosu a způsobu vrchnostenského hospodaření, především o hospodářství při dvorech, rybnících a při pivovaře tam není — až na výjimky — zpráv. Na př. v urbáři hukvaldského panství z r. 1581 jsou zmínky o vrchnostenských dvorech a rybnících jen

na okraji, takže z tohoto pramene si přesnou představu o výnosnosti jednotlivých vrchnostenských podniků učiniti nemůžeme. V hukvaldském urbáři není ani zpráv o tom, v jakém poměru mezi sebou byly rozličné obilniny, ani jaký byl stav dobytka při jednotlivých dvorech. Z hukvaldského urbáře je vidět, jak tento pramen může pomoci při zjištění struktury a vývoje feudální renty, zachycuje poddanské povinnosti, ale jak naprosto selhává, pokud jde o to, máme-li zjistit celkový výnos velkostatku.

Jiné obtíže při zjišťování a srovnávání výnosu feudálního zemědělského hospodaření v oblasti severovýchodní Moravy, jižního Těšínska a severozápadního Slovenska spočívají také v různostech měr, vah a mincí, o nichž byla již učiněna zmínka. Pokud jde o míry obilí, třeba mít na zřeteli, že všechno obilí sklizené v určitém roku se nevymlátilo ihned, ale bylo mláceno dlouho přes zimu do dalšího jara, takže ani z účtů, sestavovaných zpravidla na konci roku, nelze si utvořit přesný obraz o obilní úrodě v jednotlivých letech; ve vyúčtování jsou započteny zpravidla výnosy ze staré i nové úrody, zbytky z minulého roku i zisk z roku běžného. Obtíže jsou také v tom, že v některých dobách nebyla požadována naturální, nýbrž peněžní renta a tato byla vyjadřována na jednotlivých majetcích různým způsobem. Vládla-li na severozápadním Slovensku koncem 16. a poč. 17. stol. měna florénová, při čemž každý florén se dělil na 100 denárů, na Frýdecku se čítalo na slezské zlaté (či tolary), dělící se na 36 grošů, a na Hukvaldsku na moravské zlaté, čítající jen 30 grošů (každý groš po 7 bílých penězích). Tu třeba dodat, že mezi slezským, moravským a uherským zlatým nebylo na přelomu 16. a 17. stol. vcelku větších rozdílů.^{14a}

Ale i tam, kde prameny mluví jasně, t. j. na Bytčansku, jsou jisté závady. Neboť jeho hospodářské středisko bylo zároveň místem ústřední správy jiných dvou Thurzových statků (Lietavy a Oravy), které měly jinak vlastní účetní orgány, ale v případě potřeby na centrálním sídle Thurzů dodávaly obilniny (zejména oves) i dobytek, při čemž příjem těchto věcí byl zachycen v pravidelných bytčanských účtech a nečinilo se nakonec rozdílů mezi příjmy místními a ze sousedních velkostatků. Byl postup i opačný, že ústřední správa thurzovských majetků dodávala potřebné obilniny i dobytek v jiných letech zase na Lietavu a Oravu, aniž byly tyto případy v účtech vlastního bytčanského panství rozlišovány.

Za těchto okolností lze zjistit celkový výnos dvorů jednotlivých panství na pohraničí Moravy, Slovenska a Těšínska jen přibližně; také srovnání výnosu mezi nimi může být jen kusé a v hrubých rysech. Úkol ten je tím obtížnější, že ani na Bytčansku, odkud máme nejvíce pramenů (urbáře, účty a inventáře) nelze si učiniti o těchto věcech náležitého obrazu. Urbáře z r. 1592, 1607 a 1619 o výnosu dvorů nemluví a spokojují se s registrací jejich výsevkové míry a dávek do vrchnostenské kuchyně (kapounů, slepic, husí, vajec slepičích a husích); k tomu jsou připojeny záznamy o zahradách, sýpkách, sklepích, pivovarech, stájích, loukách, včelínech, chmelnicích, seznam příjmů z pronajatých vrchnostenských mlýnů a celnice v Dolním Hříčově. Jinak účty zachycují naturální i peněžní příjmy ze dvorů i od poddaných často v jedné poloze.

Rozlišení obilních příjmů z obou pramenů plynoucích je učiněno v těchto účtech jen v některých případech. Na př. v účtu z konce prosince r. 1610 se praví, že z celkového příjmu pšenice (1422 luken-měřic a 3 korců) připadá na 7 dvorů 498 l., 98 l. na poddané a 450 l. na příjem z lietavského panství.¹⁵

A v účtu z konce r. 1613⁴⁶ stojí: Z celkového příjmu pšenice (1742 l.-měřic) připadá na dávky místních poddaných 95 l. 2 k., 400 l. na převod z Lietavy, 755 l. z domácího (t. j. dvorového) výmlatu, ostatek pochází ze zbytku z minulého roku. U vyúčtování ječmene, jehož příjem tehdy činil 1261 l. 2 k., se praví, že na přebytky z minulého roku připadá 474 l. 2 k., na letošní výmlat 352 l., na úroční platy poddaných 267 l. Posléze u položky příjmu ovsa (2141 l. 1 k.) je uvedeno, že je v tom zahrnut převod 211 l. z Lietavy a 1046 l. 1 k. z Oravy. V účtech z r. 1616⁴⁷ jsou rozvrženy příjmy některých obilnin tak, že z celkového příjmu pšenice (1380 l. 1½ k.) připadá na úroční dávky (t. j. poddaných) 91 l. 2 k. Posléze v účtech z r. 1619⁴⁸ jsou příjmy obilnin rozepsány takto: a) z celkového příjmu pšenice (1280 l. 1 k.) připadá na zůstatek z minulého roku 198 l., na dvory 503 l., na úroční dávky (t. j. od poddaných) 97 l., na příjem z Lietavy 173 l., na příjem ze mlýnů 198 l.; b) z celkového příjmu ječmene (1132 l. 3½ k.) tvořil zůstatek z minulého roku 42 l., výmlat (z panských dvorů) 562 a 234 l., úroční dávky od poddaných 273 l.

I z těchto položek je vidět, že velká převaha v příjmu obilnin, pokud jde o dvory a poddané, byla na straně dvorů. Při tom všem nelze ztrácti se zřetele, že bytčanské dvory byly obhospodařovány vesměs robotou poddaných a že vlastně poddaní přispívali k této převaze vrchnostenského hospodářství.

Co tyto skutečnosti znamenají pro otázku rentability dvorů na thurzovském panství, o níž bude zmínka dále, je jasné.

Analogických dokladů o příjmech ze dvorového obilního hospodářství z těšínského území před r. 1620 není. Pokud jde o Hukvaldsko, je r. 1581 jediný údaj o výnosu dvorů uveden (nepřihlížíme-li ke dvoru frýdeckému, který náležel k Hukvaldsku jen v letech 1581—1583) o dvoře kopřivnickém, kde hospodaření vypadalo v době sepsání urbáře z r. 1581 takto: U pšenice bylo svezeno v kopách 39, vymláčeno v měřících 34, u žita svezeno v kopách 30, vymláčeno v měřících 91, u ječmene svezeno v kopách 12, vymláčeno v měřících 24, u ovsa svezeno v kopách 48, vymláčeno v měřících 114. Jak tomu bylo na jiných dvorech, zda byly v obilním hospodářství rentabilní či nikoli, nevíme. Jisté údaje jsou jen o dvoru při městě Místku (k r. 1583). Je však příznačné, že dvůr kopřivnický zřejmě za rentabilní pokládán nebyl, když jeho majitel, biskup Pavlovský, jej prodal r. 1586 kopřivnickému hajnému za 750 zlatých a roboty poddaných převedl na peněžitý plat.⁴⁹

Ve srovnání dvorového hospodářství na Bytčansku a na Hukvaldsku lze učiniti ještě tento závěr: Jestliže dvory Thurzova panství byly zaměřené nejvíce na pěstování obilí, nutného pro výživu vrchnosti, úřadů, čeledí (a dalšího zpracování v pivovarech a ve mlýnech) — dokladů o tom v bytčanských účtech je dosti —, dvorové hospodářství na biskupském, vesměs hornatém statku hukvaldském netvořilo nejvýznačnější část celkových příjmů. Největší díl renty plynoucí do hukvaldské pokladny pocházel z hor. Pokud se na Hukvaldsku obilí pěstovalo, byla většina sklizeného obilí spotřebována, jak ukazuje „Útratní rejstřík panství hukvaldského“ z r. 1602,²⁰ pro stravu místního úřednictva, čeládky, pro dobytek i zpracování v pivovarech.

Jiným odvětvím hospodářské produkce při dvorech *byl chov dobytka*, a to ustájeného při dvorech i volně se pasoucího na nížinných i horských lukách. Při zjišťování rozsahu dobytčářství narážíme na nemenší obtíže: ať jde o situaci na jednotlivých panstvích či při srovnávání stavu tu i tam. Poměrně

nejjasněji se jeví obraz při dvorech statku uherského palatina Thurza. Z hospodářských instrukcí z r. 1612 a z r. 1619, které jsou adresovány vrchnímu úředníku panství (provisorovi), i z jiných pramenů vidíme, že chov dobytka byl tam důležitým odvětvím dvorového hospodářství a proto mu vrchnostenská správa věnovala zvýšenou pozornost, ač nikoli dobytku všemu stejně. V účtech a inventářích Thurzova panství z let 1606—1619 jsou zřídka zmínky o dobytku tažném. Není tam ani zpráv o zemědělském náradí. Tažné koně (equi currales) se tam objevují jen několikrát r. 1608 a r. 1609, ale i v těchto letech jejich stav až nápadně klesá.²¹ Dvorová pole byla zřejmě obdělávána poddanými, jejich dobytkem i náradím.

Zato tím více se objevuje při Thurzových dvorech dobytek hovězí, jehož bylo potřebí pro zásobování masem i mlékem. Aby chov tohoto dobytka byl plynulý i přes zimu, pečovalo se o to, aby bylo vždy dostatek sena, jehož sklizeň i svázení spočívaly úplně na poddaných. Péči o tento dobytek při dvorech měla čeleď, která byla za své služby placena (naturálně i peněžně) a dostávala i potřebný oblek. Pokud dobytek byl pasen ve vzdálených horách, užívalo se při tom Valachů, kteří sloužili za analogických podmínek. Doklady o tom jsou v účtech bytěčanského panství.

Chov vepřového dobytka byl při těchto dvorech menší a podle těchže účtů a urbářů krmení vepřů pro vrchnostenskou spotřebu spočívalo zpravidla na mlynářích a fojtech. Drůbež se jmenuje ve zprávách o vrchnostenských dvorech poměrně často (slepice, kapouni, husy), přestože vrchnost dostávala velké dávky drůbeže rozličného druhu od poddaných.

Zvláštní význam byl věnován při Thurzových dvorech *chovu ovcí*. Podle inventářů z let 1606—1620²² se chovalo nejvíc ovcí při dvoře petrovickém, a to nikoli ve stájích, nýbrž daleko od nich na horách směrem k moravské a slezské hranici, v oblasti horní Kysuce, na Prislopě a na Makovém, kde dozór nad vrchnostenskými ovci byl svěřen několika Valachům, kteří sloužili Thurzům v „zadních horách“ jako najatá síla. Dozor nad tímto vrchnostenským stádem měl valašský bača (majer valašský), o němž je zmínka v pramenech na př. r. 1620.

Z této skutečnosti je vidět, že Thurzův velkostatek rozšířil své režijní hospodářství také na chov valašského dobytka a že se fakticky pouštěl do konkurence s jinými horaly a Valachy, kteří pěstovali ovce na horách na vlastní pěst a za pastvu v dominikálních lesích odváděli určité naturální dávky.

Je zajímavé, že všechny vrchnostenské ovce nebyly chovány v řečeném stáde petrovického dvora. Část byla svěřena péči poddaných, tak na př. r. 1615 svěřila správa petrovického dvora 18 kusů do osady Rovné, 10 kusů do Kolárovic a Setěchova a r. 1616 60 kusů do Popradna, 17 do Petrovic, Setěchova a Purnovic, 33 do Kolárovic, 78 do Rovného, 48 kusů do Turzovky. Je zřejmé, že jednak tu šlo o určité zatížení poddaných, jednak také o to, aby chov ovčího dobytka byl zdokonalen pomocí jistých zkušeností, které měli v chovu ovčího dobytka místní horalé i Valaši.

Na druhém místě stál mezi dvory Thurzova panství, pokud jde o chov ovcí, dvůr v Hričově na Váhu. Jinde byl jejich počet jen nepatrný nebo jich vůbec nebylo. Třeba dodat, že při dvoře jablonovském byly chovány též ovce „moravské“²³ a „anglické“. Počet obou druhů byl tam jen malý. R. 1606 a 1616 byly tam jen tři kusy „moravských“ ovcí, r. 1607, 1608, 1609 2—5 kusů „anglických“ ovcí. Ale v každém případě je to svědectví, že správa statku uherského palatina či Thurzo sám se pokoušeli o zavedení dokonalejších druhů

ovčího dobytka a obraceli se v té věci na Moravu, kde chov ovcí byl zaveden takřka při každém panství střední Moravy, i dále do ciziny. Jako vedoucí politický úředník v Uhrách (palatin) měl Thurzo dosti možností, aby se seznámil s dokonalejšími formami hospodaření i chovu dobytka v sousedství i jinde v Evropě, a aby je zaváděl a zkoušel také na svém vlastním dominiu na Slovensku.

Jinak ovce chované na Thurzově majetku jsou v pramenech (inventářích) rozdělovány na ovce „horní“, horské („silvestres“) či „valašské“ („valachales“) a na pozemské (zvané též „birkami“). Početný poměr mezi oběma druhy byl ten, že první druh byl třikrát větší nežli druhý (r. 1615, 1616).²⁴ Vlastní rozdíl mezi oběma byl, že „valašské“ ovce byly pěstovány pro dojivo a „birky“ pro vlnu.

Počet ovcí, s nimiž se setkáváme při vrchnostenských dvorech na Thurzově velkostatku (zejména při dvoře petrovickém) kolísal v jednotlivých letech: jednak podle vlastní prosperity v chovu tohoto dobytka, jednak podle plynulosti desátků poddanských. Podle příslušných inventářů, které zachycují stav dobytka na konci roku, byl stav ovcí u dvorů takový: r. 1606 1117, r. 1607 1078, r. 1608 1114, r. 1609 1005, r. 1610 889, r. 1611 1272, r. 1612 777, r. 1613 975, r. 1614 757, r. 1615 970, r. 1616 906, r. 1617 885, r. 1618 838, r. 1620 602. Třeba dodat, že toto číslo bylo ve srovnání s ovčím dobytkem, jaký nacházíme tehdy u poddaných, vskutku nepatrné. Jestliže podle sčítání ovčího dobytka, které bylo provedeno u poddaných r. 1616, byl stav poddanských ovcí odhadnut na 9199 kusů,²⁶ znamenalo by to, že u dvorů Thurzova panství byla na konci jednotlivých let (počítaje v to i dávky poddanské) $\frac{1}{15}$ až $\frac{1}{7}$ všeho ovčího dobytka, r. 1616 asi $\frac{1}{10}$.

Závěr z toho plynoucí pro hospodářství palatinova velkostatku je tento: Jestliže v zemědělství byla převaha na straně dvorů a jestliže zemědělská výroba byla největší ve vlastní režii velkostatku, v chovu ovčího dobytka byla převaha u poddaných. I když velkostatek se pouštěl i tu na cesty režijního hospodaření, přenechával nakonec největší část chovu dobytka poddaným a spokojoval se s jejich naturalní či peněžní rentou. V chovu ovčího dobytka převažoval tudíž na Thurzově statku rentovní systém.

Přihlédneme-li k chovu dobytka při dvorcích těšínských či hukvaldských, lze říci toto: Na knížecím statku těšínském pouštěla se sice vrchnostenská správa stejně do konkurence s horaly a Valachy, pokud jde o využití horských pastvin a luk, organizovala také při dvorech chov valašského (t. j. ovčího horského dobytka), ale vesměs s malým zdarem. Na př. při těšínském dvoře v Tisovci přešla Valachy ve využití horských luk i pastvin a valašské salašnictví se tam na příslušných stránkách a kopcích nevyvinulo.²⁷ Ale jinde na Těšínsku nenacházíme vlastních vrchnostenských ovčích stád — dokladů o tom aspoň není — a zdá se spíše, že chov ovcí ve vlastní režijní správě nebyl na knížecím těšínském statku rentabilní; těšínská vrchnost ponechala tuto živočišnou produkci na starosti horalů a Valachů a spokojovala se s pobíráním poměrně vysokých platů z valašského dobytka pěstovaného poddanými. Jsou náznaky, že po r. 1620 těšínská vrchnost upustila od jakýchkoli dalších pokusů proniknout do hor. Tímto způsobem jihotěšínské hory se staly a zůstaly doménou horalského, valašského živlu, který si tam dovedl za těchto okolností uhájit daleko větší svobody nežli lidé žijící v nížinách.

V nížinném terénu se ovšem od vrchnostenského chovu ovčího i jiného

dobytku neupouštělo. Dokladem toho jest „Instrukce, co se v statku vendryňském za hospodářství konati má“, která se týká způsobu hospodaření na jedné z enkláv, které se udržely v rámci těšínského knížecího statku a v níž jedna kapitola je věnována také otázce, jak třeba urychlit a zdokonalit chov ovcí při vrchnostenském dvoru.²⁸

U frýdeckých dvorů nenacházíme přesných údajů o tomto odvětví hospodářství. V urbáři z r. 1580 je jen obecná zmínka, kolik dobytka by se mohlo u dvora frýdeckého chovati (40 kusů hovězího, 36 vepřového, 600 ovcí).²⁹

Není tomu jinak ani na Hukvaldsku, kde se stýkáme jen s příjmem desátku z valašských ovcí, který zpravidla rychle byl odeslán do biskupské kuchyně v Kroměříži. Zdá se tudíž, že také tam převládalo v chovu ovčích dobytka rentovní hospodářství a vše spočívalo na bedrech poddaných a místních Valachů.

Všimneme-li si jiného odvětví režijního hospodářství, t. j. rybníkářství, které kdysi (v 1. pol. 16. stol.) tu i tam bylo v rozkvětu, je o něm v řečeném území na konci 16. stol. málo zpráv; jediné hukvaldský urbář z r. 1581 zaznamenává na panství 36 rybníků rozličné velikosti, při čemž si nevšimá výnosu, nýbrž jen násad v rybnících, udává je v kopách. Jinde (na př. na Frýdecku) jsou zmínky o chovu pstruhů v horských potocích, který si ostatně pronajímali od vrchnosti lidé z okolních vesnic. Analogicky tomu bylo koncem 16. a poč. 17. stol. při Olze na Těšinsku, středním Váhu a jeho přítocích na severozápadním Slovensku. Zdá se, že vlastní rybníkářství bylo v řečené době a místech v jistém úpadku.

Zato velmi důležitou složkou režijního hospodaření bylo tu i tam (na Slovensku, Těšinsku i Moravě) pivovarnictví, jehož prosperita souvisela jednak s obilnářským charakterem některých panství, jednak a především s nuceným odběrem vrchnostenského piva (a vína) se strany poddaných. Nemalá spotřeba piva byla také při jednotlivých dvorech a u vrchnostenských správ. V území, které je předmětem této studie, je vcelku málo zpráv o tom, že v enklávách poddaní si sami vařili pivo, jak tomu bylo kdysi zvykem. Všude byli (nepřihlížíme-li k některým městům, která si toto právo tu i tam udržovala) konkurencí svých vrchností a vrchnostenských pivovarů zlomeni ve svém vlastním podnikání v tom ohledu. O vrchnostenských pivovarech se dovídáme koncem 16. a poč. 17. stol. zvláště na majetku uherského palatina, kde v příslušných inventářích a v účtech (zejména z počátku 17. stol.) jsou podrobné údaje, kolik sladu, piva, vína zbylo na panství na konci jednotlivých let i kolik sladu a piva se během roku vyrobilo. Jde o položky vskutku značné a vše ukazuje na to, jak vrchnostenská správa se snažila sama zpracovati obilí, vypěstované doma, ve vlastních podnicích s tím cílem, aby se její pokladna pomocí prodeje nových produktů tím více zaplnila.

Na Hukvaldsku o pivovarnictví se mnoho — na rozdíl od jiných panství — nedovídáme. V urbáři z r. 1581 o něm zmínky není. Je tam jen poznámka, že hukvaldské úřady udělovaly jednotlivým městům právo k vaření piva, začež si vymíňovaly pravidelný roční plat. Vše souvislo nepochybně s tím, že vrchnostenské pivovarnictví nemělo na hukvaldském statku vzhledem k převaze horské půdy v jeho středu i na jihovýchodě a k malému výnosu obilí podkladu.

Další zisk plynul vrchnostenskému hospodářství na konci 16. a poč. 17. stol. ze mlýnů, pil, valchoven; z exploatace lesů a rudného bohatství. Podnikání v tom směru nebylo všude vedeno ve vlastní režii velkostatku.

Na př. na Thurzově majetku svěřovala správa mlýny i pily poddaným, zavazujíc je k rozličným dávkám, povinnostem i ke stálým úročním platům. Podle urbáře z r. 1607 bylo na tomto panství devět mlýnů. To je jistě také svědectvím o místním rozsahu produkce obilí. Všechny mlýny byly pronajaty za naturální i peněžní platy. Vcelku z nich vrchnost dostávala (r. 1607) 95 florénů, 178 luken obilí, 9 vykrmených prasat. Mimo to jednotliví mlynáři byli zavázáni dodávat po jednom řemeslníku na hrad (v případě potřeby) a měli si sami kupovat mlýnské kameny. R. 1619 (podle soudobého urbáře) měla vrchnost z 10 mlýnů tento zisk: 120 fl., 178 l. obilí a 9 vykrmených vepřů. Jinými slovy za současného vzniku nového mlýnu na Váhu stoupl také peněžní příjem z mlýnů. Jiné závazky mlynářů byly r. 1619 analogické jako r. 1607.

Podobné poměry byly na biskupském statku hukvaldském, kde, jak ukazuje urbář z r. 1581, mlýny byly vesměs obhospodařovány fojty, z nichž někteří odváděli své vrchnosti pravidelný roční plat a jiní je drželi svobodně se zřetelem k jiným službám, které své vrchnosti konali. Na panství frýdeckém byly podle urbáře z r. 1580 jen 4 mlýny (dva ve Frýdku, dva v Místku), při čemž se tam trvalo na povinnosti, aby poddaní mleli obilí výlučně ve vrchnostenských podnicích. A v dalších letech tomu nebylo jinak.³⁰ Také na těchto případech je viděti, jak severovýchodní Morava a jihozápadní Těšínsko byly ve své polnohospodářské výrobě vcelku pozadu za statkem Thurzovým, který se jeví také ve zpracování obilnin v rozvitější formě.

Pokud jde o těžbu lesního dřeva a jeho zpracování na pilách, bylo rušno na všech stranách. Na Thurzově statku nacházíme k r. 1607 5 pil (v Dluhém poli, v Rovném, v Kolárovicích, Petrovicích, Stupném). Do r. 1619 přibyla (jak svědčí urbář z r. 1619) ještě jedna pila, a to v nové osadě Turzovce. I když všude tyto pily byly pronajímány (za dávky trámů a desek) fojtům či jiným poddaným, je přece jen vidět z rozličných pramenů (a v tom také z hospodářských instrukcí z r. 1612 a 1619), jak bytčanský velkostatek se snažil proniknout do rozličných horských koutů, aby tam těžil také z dřevního bohatství, které (ať už jde o trámy či prkna) potřeboval pro vlastní potřebu i za účelem trhu s dřevem, jehož první stopy se objevují počátkem 17. stol. zcela zřejmě. Třeba dodat, že povinnosti voziti trámy na pilu byli zatěžováni, jak vysvítá z řečených urbářů, poddaní z okolních vesnic. Spojoval se tudíž reálný rentovní systém s robotními závazky, které znamenaly pro poddané vzhledem k namáhavé práci na horách při svozu dřeva velké zatížení.

Poměrně široce bylo rozvětveno dřevařství také na hornatém Frýdecku, kde nacházíme koncem 16. stol. 5 pil jen ve Frýdlantě a kromě toho po jedné pile v Dobré, Nižní a Vyšní Lhotě, v Raškovicích, Skalici, Sviadnově, Hodoňovicích. Bylo tudíž Frýdecko, pokud jde o počet pil, před Thurzovým statkem. Avšak pily tam byly vesměs v dolních a středních částech panství.

Byly-li mlýny a pily vesměs pronajímány, některé valchovny, v nichž se zpracovávala vlna na sukno a o nichž se dovidáme na př. při petrovickém a bytčanském dvoře na majetku Thurzově,³² u Frýdku a Místku,³³ byly obhospodařovány ve vlastní režii jednotlivých velkostatků. Kromě toho narůstaly i soukromé valchy, a to zčásti již proto, že Valachům a soukeníkům byla (na př. na Bytčansku) svěřována vlna z vrchnostenských podniků k dalšímu zpracování.³⁴

Pokud jde o ostatní zisk feudálního velkostatku z lesní půdy, třeba jme-

novati kromě všelikých včelínů (o nichž je hojně zpráv ze severozápadního Slovenska) a kamenolomů skelné hutě, založené r. 1581 na Hukvaldsku. Z téhož roku pochází privilegium udělené biskupem Stanislavem Pavlovským Dominiku Syrerovi při vzniku skelné huti v Kunčicích, a to se závazkem odváděti do vrchnostenské pokladny stálé platy (5 zlatých 12 grošů o sv. Jiří, 5 zl. 12 gr. o sv. Václavu, počítaje každý zlatý po 30 groších a groš po 7 penězích bílých) a tyto výrobky ze skla: 1 truhlu skla, pět kop sklenic na víno a pivo, 1 kopu sklenic na benátský způsob. Se své strany biskup Pavlovský udílel Syrerovi i jeho potomkům a majitelům hutí 4 lány rolí, 5 lánů klučenin v horách, právo zříditi sladovnu a pivovar s možností vařiti pivo pro svou vlastní potřebu, mlýn o jednom kole.³⁵ Vyhlička na zisky z nové průmyslové výroby vedla ruku biskupovu k tomu, aby pouhým škrtem pera slevila ze zásad, které se vžívaly na biskupském i světském statku, ať už jde o provoz sladoven, mlýnů či pivovarů.

Závěrem lze říci o řečených feudálních podnicích ve vlastní režii vedených i o jejich výnosu, že tu byla všude zásada byti soběstačným na půdě jednotlivých horských panství, snaha produkovati dostatečné množství obilí, luštěnin i dobytka, potřebných pro výživu i za účelem výroby jiných poživatin (krup, kaše, piva). Na Bytčansku, ačkoli leží v drsnějším horském kraji, se pokoušeli — a to se zdarem — o pěstování chmele, nutného při výrobě piva. Takřka všechny dvory tam měly své chmelnice. Mimo to chmel byl také kupován. Objevoval se také mezi naturálními dárkami poddaných.

Jiným zdrojem příjmů feudálních majetků byly příjmy od poddaných. Získati všude přesný obraz o tom a srovnati příslušné příjmy od poddaných jednotlivých horských dominií z konce 16. a poč. 17. stol. není snadné. Není dosti pramenů. Jsou neznáma jiná, které znemožňují, aby problém ten byl řešen s absolutní platností a aby se všude poznalo, zda výnosy ze dvorů a jiných podniků převyšují příjmy od poddaných či naopak. Dávky z poddanských ovcí jsou často označeny jen obecně (jako desátek či dvacátek). Peněžní i naturální dávky byly placeny (na př. na Bytčansku) ne od jednotlivců, ale od usedlosti (sesí). Výši dávek zpravidla stanovil příslušný urbář. Ale málokdy se stávalo, že bylo odevzdáno takové množství obilí či dobytka, jak bylo předepsáno. Často při příjmu ovcí od poddaných, uvedeného v účtech, nešlo (na př. na Bytčansku) o desátek, nýbrž spíše o t. zv. robotné (oves ex laboribus). Mimo to stojí v cestě zjištění a srovnání poddanských dávek rozdílů ve váhách, mírách, nádobách na měření tekutin, másla atd.³⁶

Než pokusme se i za těchto okolností o řešení otázky! Především třeba říci, že na všech jmenovaných panstvích se příjmy od poddaných skládaly především ze základních úročních platů, odváděných v pravidelných 2—3, někdy i 4 termínech (na Bytčansku na sv. Jiří, Jana Křtitele, Michala, někdy i o vánocích, na Těšinsku a severovýchodní Moravě na sv. Jiří, sv. Václava, někdy i Jana Křtitele), a to z lánu na Moravě a z usedlosti (sese) na Slovensku. K tomu přistupovaly naturální a poctové dávky z obilí, slepic, vajec, sýra, t. zv. vinné a solné fury (na Frýdecku a Bytčansku), strážné, honné, krčémné (na Bytčansku) či dávky z nevyšenkovaných nápojů (na Těšinsku), robotné (na Bytčansku i Těšinsku) atd. Dávky poddaných se vyskytovaly tedy ve všech třech známých formách: jako renta peněžní, naturální i robotní.

Podle urbářů bytčanského panství měla tam činiti peněžní renta r. 1592, 1607, 1619 tento obnos: 469 fl. 48 den. (r. 1592), 2617 fl. 11 den. (r. 1607),

1739 fl. 98 den. (r. 1619). V číslech těchto se jeví nápadné stoupání a klesání. Vysvětlení může být několikere. Buď v urbáři z r. 1607 měly být zahrnuty jisté nedoplatky z předchozí doby, nebo (uvážíme-li, že hlavní peníz byl r. 1607 uvalen na měšťany v Bytči, kteří měli platit po 24 fl. čili celkem 1440 fl.) šlo tu asi o jednorázovou výpomoc za účelem zahojení jistých ran způsobených předchozími nepokoji Bočkajovými. Možná, že tu šlo o jistý trest za účast v nepokojích. V každém případě je růst peněžní renty na Thurzově velkostatku velmi zřejmý. Je to nápadné tím spíše, že naturální renta zůstávala v řečených letech přibližně na stejném stupni; jisté kolísání je pouze v některých položkách.³⁷ Dávky z dobytka ovčívho jsou stylisovány nesterjně: Jednou (r. 1592) se píše jen o příjmech baranů (225 $\frac{1}{2}$), aniž je vidět, zdali jde o desátek či dvacátek; jindy (r. 1607) se píše o „robotných ovčích“ (oves a laboribus) v počtu 286 kusů; posléze r. 1619 je zase jen obecný záznam (282 ovcí). V účtech bytčanského statku skutečný příjem z poddaných není odlišen od celkových příjmů; ale tu i tam se dá rekonstruovati. Platí to zejména o účtu z r. 1608,³⁸ a to pokud jde o peněžní rentu, v níž jsou tyto položky, získané zřejmě od poddaných: 724 fl. 85 den. za nevyšenkované nápoje, 241 fl. 66 $\frac{1}{2}$ den. za fůry solné, 685 fl. 77 den. jako úročné platy, 229 fl. 70 den. od komínů, 7 fl. od ševců, 101 fl. 10 den. od valašského vojvody (t. j. platy od Valachů), 21 fl. 69 den. za hlásky. K tomu by bylo možno připočíst i zisk vrchnosti z vyčepovaného vína (1401 fl. 70 den.), z vyčepovaného piva (411 fl. 84 den.) a z prodeje soli (2016 fl.). Všechno tento příjem od poddaných r. 1608 činil 5838 fl. 31 $\frac{1}{2}$ den. a kdybychom nečítali příjem z vyčepovaného piva, vína a z prodeje soli (3829 fl. 54 den.), kde vrchnostenská správa byla nucena investovati značný peníz do nákupu zboží, 2018 fl. 77 $\frac{1}{2}$ den. Uvážíme-li, že celkový peněžní příjem Thurzova bytčanského statku r. 1608 činil 11 607 fl. $\frac{1}{2}$ den., znamenalo by to, že jen peněžní renta poddaných činila takřka $\frac{1}{5}$ všech vrchnostenských peněžních příjmů. Vedle toho byly značné příjmy naturální.³⁹

Analogické položky bylo by možno uvést také z dalších let. Věci ty by zasluhovaly samostatné studie.

Všimneme-li si těšínského knížecího statku, vidíme, jak v souvislosti s větším osídlením jeho horských oblastí na přelomu 16. a 17. a poč. 17. stol. nastal také tam zvláštní přelom v hospodářském ohledu. Vrchnost těšínská měla z horských částí stále větší příjem. Jestliže podle urbáře z r. 1577 pohorí odvádělo jen 28,05 % z celkové sumy peněžní renty získávané od poddaných, nížina dávala tehdy 71,96 % peněžní renty, při čemž její podíl na odevzdávané rentě byl ještě větší, když obilní ospy a jiné naturální dávky nebyly (r. 1577) do peněžní renty započteny.⁴⁰ R. 1621 při sestavování nového těšínského urbáře byl obraz opačný. Pokud jde o peněžní rentu, dodávaly tehdy (či měly dodávati) horské obce 60,97 % celkové sumy, nížinné obce jen 39,03 %. Horské oblasti si získaly v hospodářském významu převahu. A zatím co v horském prostředí převažovala na př. r. 1577 peněžní forma renty, byla v nížině především renta naturální velmi značná. Podle urbáře z r. 1621 přibyla na horách řada nových naturálních dávek a staré naturální dávky byly rozšiřovány na vesnice, které je dříve neodváděly, ať již jde o vejce, slepice, kuny atd. Dávky obilí, charakteristické pro nížinu, se na těšínských horách neujaly nikdy. Zato se tam víc rozšířila peněžní renta, hlavně ve formě dávek z dobytka, z luk, za robotu, a naturální dávky byly přizpůsobeny horskému rázu kraje.

Pokud jde o peněžní rentu plynoucí do těšínské pokladny od poddaných, činila (či měla činiti) podle urbáře z r. 1577 768 slezských tolarů 32 grošů, r. 1621 1836 slezských tol. 20 gr., r. 1646 4769 slezských tol. 23 gr. Jinými slovy řečeno, byla peněžní renta na knížecím statku těšínském ve stále gradaci.

Na panství frýdeckém (spojeném do r. 1581 s Místeckem) poučuje o analogickém vývoji místní urbář z r. 1580, že suma „běžných, přibývajících a ubývajících platů ze vsí, z lesů a z hor“ činila 2023 fl. slezských a 14 gr. a suma všech platů a důchodů, do níž byly zřejmě započteny i některé druhy příjmů z vrchnostenského hospodaření, 3998 fl., 21 gr., 11 den.⁴¹ Z toho připadalo na vlastní frýdeckou oblast (bez Místecka) 2736 fl. 16 gr. Vedle toho byla naturální renta z obilí a z dobytka, která se však nedala srovnati ani zdaleka (stejně jako naturální renta těšínského knížecího statku) s analogickým příjmem Thurzova majetku. Třeba dodat, že jmenovaná peněžní renta byla majitelem frýdeckého panství a zároveň autorem urbáře z r. 1580 velmi nadsazena, jak se ukázalo o několik let později.

Na biskupském statku hukvaldském činila podle urbáře z r. 1581 peněžní renta 700 zl. moravských. Vedle ní byla tam renta naturální, která se skládala z dávek ova, žita, slepic, vajec. Do vrchnostenské pokladny plynul dále příjem z pronájmu pasek a lesů.

Zvláštní díl v rámci poddanských platů a dávek tvořily příjmy vrchnosti od Valachů; ne od těch, kteří byli přímo zaměstnáni v počtu několika lidí ve vrchnostenských službách (při pasení vrchnostenského stáda na horách, to platí o petrovickém dvoře na Bytčansku), nýbrž od těch, kteří se pohybovali volně na horách a chovali valašský dobytek na vlastní pěst. Zjistili přesná čísla valašských dávek na každém panství v oblasti moravsko-slovensko-těšínského pohraničí před r. 1620 není snadné ani možné, a to ani na Thurzově majetku, odkud máme nejvíce podrobných a cenných pramenů. V místních urbářích jsou jen obecné údaje o tom, že Valaši jsou povinni odvádět desátek, jindy dvacátek (v druhém případě ještě z každého sta ovcí buď jedno jehně, t. zv. poddané, nebo valašský sýr, to se připomíná na př. r. 1607 v osadě Stupné, r. 1619 v Kolárovicích a v Dlhém poli). Jindy (na př. r. 1607) jsou zmínky, že fojt v Setěchově odvádí 12 ovcí a sedláci (coloni) 20, nebo že v osadě Dluhé pole bylo vybráno 77½ ovcí a 36 sýrů. V bytčanských účtech se zrači jen stav dobytka při dvorech, ať už to byl dobytek původně vrchnostenský či převzatý od Valachů a poddaných vůbec. V sumáři urbáře z r. 1607 jsou zapsány ovce získané místo práce — roboty (oves ex laboribus) a o desátku či dvacátku se mlčí. Podle instrukce z r. 1619, v níž jsou nářky na předchozí ujednání Jiřího Thurza s Valachy, se činí zmínka o smlouvě uzavřené s „ovčáky“ r. 1597 ve věci peněžní renty ve výši 20 fl. a dvacátku u „pozemských ovcí“. Nakonec třeba se dotknouti ještě některých jiných ustanovení bytčanských urbářů ve věci valašských dávek. V urbáři z r. 1592 i r. 1619 jsou ustanovení o tom, že Valaši, kteří nemají dvacet ovcí (a nemohou platiti dvacátek), mají odvádět z každé ovce 4 den. a mimo to z každých dvou dojek-ovcí 1 den.

Všechna tato ustanovení nezaručila však plynulý příjem od Valachů do vrchnostenské pokladny; mnoho dobytka bylo na horách zatajováno a jen zřídka se docházelo k přesnějším číslům o něm. Tak tomu bylo, zdá se, při sčítání valašského dobytka, které bylo provedeno r. 1616 a které (udávající číslo všeho valašského dobytka na bytčanském panství na 9199 kusů)⁴²

je nepochybně cenným svědectvím o množství dobytka u poddaných (Valachů) a o jeho poměru k vrchnostenským stádům.

V předchozích letech byl počet valašského dobytka podle účtů bytčanského panství daleko nižší. Na př. r. 1608 se tam píše jen o 3740 ovcích-dojkách v oblasti vojvody dluhopolského a popradenského.⁴³

Příjem z valašských ovcí byl, pokud jsou o tom doklady v bytčanských účtech, tento: a) r. 1607 678 kusů; b) r. 1608 380 kusů (ex conumeratione, t. j. získaných na základě sčítání) a mimo to peněžní renta: od dvou valašských vojvodů 71 fl. 40 den., z dojek v oblasti vojvody popradenského a dluhopolského, zdaněných po $\frac{1}{2}$ den., 17 fl. 98 den., od Valachů 10 fl., 21 sáhů sukna (asi houně), 140 malých koží; c) r. 1609 2 centy 20 liber brynzy, 343 ovcí (při rektifikaci sčítání); d) r. 1610 373 ovcí (ex conumeratione, t. j. na základě sčítání), 2 centy 20 liber brynzy; e) r. 1613 425 „úročních“ ovcí; f) r. 1616 460 „úročních“ ovcí.

Z jiných oblastí moravsko-slovensko-těšínského pohraničí takových údajů o příjmech z Valachů není. V urbářích, které jsou tu takřka jediným pramenem, jsou jen obecné a více méně theoretické záznamy. V těšínském urbáři z r. 1577 a r. 1621 se píše povšechně o 30 salaších na horách, o výrobě sýru, brynzy, houní; první přímé doklady o rozsahu valašských dávek v této oblasti pocházejí teprve z r. 1646—1647, kdy jsou zapsány v soudobém těšínském urbáři.

Na frýdeckém panství se o tom dovidáme jen z urbáře z r. 1580, který se zmiňuje napřed o tom, že na frýdeckých „zadních“ horách se t. r. chovalo 5000 kusů valašského dobytka. Valaši, jejichž počet je udáván na 30 (rodin), měli odvádět z každého sta ovcí 8 kusů, místo nichž vrchnost mohla vybírat za kus po 22 gr. Kromě toho byli povinni odevzdat společně 100 ovcí, za něž jim vrchnost platila 9 gr. za kus. O velikonocích měli odvádět po jednom kůzleti a po 1 sýru. Mimo to za svolení k tomu, aby i přes zimu mohli pásti dobytek (asi pomocí chvojí a větvi) v dominikálních lesích, měli odvádět do vrchnostenské pokladny 300 zl. Takto frýdečtí Valaši odevzdávali podle jmenovaného urbáře ročně 400 kusů dobytka, 30 sýrů, 30 kozlat a za pastvu v lesích v zimě platili 300 zl. Naturální dávky (přečteny na peněžní platy) činily 70 zl. Z celkového peněžního příjmu frýdeckého panství od poddaných, který činil r. 1580 3098 mor. zl. (nečítáme-li obilní dávky), připadalo na Valachy 780 zl., t. j. asi 26 %.

Tu je zřejmá odpověď na otázku, proč frýdecká vrchnost přijímala Valachy do svých hor s ochotou a proč přímo podporovala salašnictví na svém území.

Toto zjištění platí i tehdy, když uvážíme, že logovský urbář byl zřejmě nadsazen, jak vysvítá z připomínek, které se vůči němu ozvaly se strany těšínské knížecí vrchnosti, která se r. 1583 ucházela o kup frýdeckého statku a činila námitky zejména proti výši valašských příjmů, uvedené v logovském urbáři.⁴⁴ Byla brána na př. v pochybnost položka o tom, zda je racionální s hlediska lesního hospodářství, aby se Valachům pronajímaly lesy v době zimní, když tím způsobují lesům velké škody, „poněvadž jemela jednu od Valachův vyrubaná, v sedm nebo devíti letech sotva zase zroste“. Mimo to byl činěn otazník nad výnosem z valašského desátku (600 ovcí) a příjem ten byl redukován na pouhých 400 kusů.

Zdá se, že tyto námitky byly věcné, jak by vysvítalo i z pozdějšího frýdeckého urbáře z r. 1636, který stanoví na př. příjem desátku z dobytka na frýdeckých horách na 465 kusů.⁴⁵

Celkovou výši naturálních i peněžních platů od hukvaldských Valachů lze získati, uvážíme-li, že místní valašský element byl v 2. pol. 16. stol. snad stejně početný jako na Frýdecku, jen srovnáním. Hukvaldská registra z r. 1581 zaznamenávají obecně, že každý Valach tam odevzdával ze sta deset ovcí,⁴⁶ na prvý pohled méně než jinde (na Frýdecku či Bytčansku, kde se odváděl dvacátek a mimo to ještě dávky další),⁴⁷ ve skutečnosti však asi ve stejné výši. Neboť frýdečtí i bytčanští Valaši měli ještě kolektivní povinnosti. Podle jiných zpráv⁴⁸ bylo přihnáno r. 1582 z Hukvald na Kroměříž, která byla centrálním sídlem biskupských panství, 400 valašských kozlů. Byl-li to desátek, činil by počet všeho tamějšího valašského dobytka asi 4000 kusů. Posléze podle útratního rejstříku hukvaldského panství z r. 1602 byla tehdy vybrána od Valachů daň ve výši 215 kusů valašského dobytka.⁴⁹ Byl-li to desátek, bylo by všeho tohoto dobytka 2150 kusů.

Co lze říci o celkových příjmech jednotlivých dominií na moravsko-slovensko-těšínském pohraničí na konci 16. a poč. 17. stol., o formách a povaze hospodaření na nich s hlediska renty peněžní, naturální, robotní, s hlediska příjmů z vlastních vrchnostenských podniků a příjmů se strany poddaných? Byly v tom i onom ohledu na straně severozápadního Slovenska, jižního Těšínska a severovýchodní Moravy shody či rozdíly, a pokud byly, z jakých příčin vznikaly?

Problém ten není snadný, jednoduchý a zejména otázky: a) nakolik plynu vrchnostenské příjmy z vlastního hospodářství ze dvorů, a nakolik od poddaných, b) zdali příjem ze dvorů převyšoval příjmy od poddaných či nikoliv, c) zda příjem z vlastního režijního hospodářství či spíše příjem od poddaných byl hlavním zdrojem příjmů jednotlivých panství a zárukou jejich prosperity. Je otázka, zdali tyto problémy lze řešiti s absolutní platností a zda pokus o to by nevedl ke skreslení skutečností; je otázka, zdali i tam, kde jsou příslušné příjmy známy, lze mechanicky vypočítati procentuální výnos z položek, kde je původ od poddaných zcela zřejmý. Nelze souditi, že by poddaný byl v režijním hospodaření dvorů vedlejším činitelem. Treba pamatovati, že téměř všechny zisky vrchnosti na dvorech závisely od využití poddaných, že výnos z vrchnostenského podnikání byl podmíněn bezplatnou prací poddaných a že i jinak poddaný byl zdrojem feudálních příjmů: a to i v době, kdy vrchnostenské hospodaření se vyvíjelo zcela ve vlastní režii. Bezplatná pracovní síla poddaných pomáhala rozvinouti polnohospodářskou a do jisté míry i dobytkařskou výrobu. Nevolnické či robotní práce umožňovaly výstavbu hospodářských stavení při dvorech. Mimo to byl tu přímus poddaných, t. j. povinnost poddaných kupovati a konsumovati výrobky feudálního režijního hospodářství (pivo, víno). Pivo, které zejména tvořilo velkou část vrchnostenských příjmů, bylo vyrobeno pomocí roboty poddaných. Také víno a sůl, které bylo kupováno poddanými, dostávalo se na vnitřní trh jejich pomocí; poddaní byli nuceni voziti je odjinud anebo platiti dovozní či fůry solné a vinné.

Než pokusme se i za těchto okolností o úvahu v naznačeném směru!

Jelikož nejpodrobnější prameny (účty) o celkovém výnosu (v letech 1606 až 1619) máme ze slovenského Thurzova statku, třeba vyjít z tohoto prostředí. Příjmy tam pramenily (ostatně podobně jako jinde): a) z podniků vlastní režie, b) z titulu vrchního vlastnictví půdy. Pokud jde o podniky vlastní režie, šlo o obilí, dobytek, vlnu, máslo, sýr, bryznu, pivo, zčásti i víno, chmel, dřevo (trámy, prkna), vesměs o produkty konsumované či zpracovávané na panství

a zčásti prodávané na trhu i poddaným. Příjmy z druhého zdroje spočívaly (jako jinde) ze stálých i nestálých platů; stálými byly peněžité dávky, které byly odváděny podle ustanovení urbárů; nestálé platy byly poplatky z dobytka, ovcí, včel, nájmu půdy atd. V tom i druhém případě třeba pamatovati, že v útech bytčanského panství, sestavovaných zpravidla koncem prosince každého roku, jsou započteny přebytky všech druhů zboží z minulého roku, takže sestaviti přesný příjem jen z kalendářního roku není možné. Mimo to jsou v útech (i inventářích zboží na panství uskladněného koncem každého roku v l. 1606—1619) zahrnuty také převody z jiných dvou thurzovských statků (z Liatavy a Oravy) či naopak. Nebylo tudíž bytčanské dominium uzavřeným feudálním hospodářským celkem, nýbrž spolupracovalo s jinými majetky, které byly ve vlastnictví Thurzova rodu.

Celkový hrubý peněžní příjem byl na př. v letech 1608, 1609, 1616, 1617 tento: a) r. 1608 11 607 fl. $\frac{1}{2}$ den., r. 1609 7162 fl. 93 den., r. 1616 9101 fl. $71\frac{1}{2}$ den., r. 1617 8855 fl. $99\frac{1}{2}$ den., r. 1619 8522 fl. 97 den. Celkový příjem z ovcí a jehňat byl tento: r. 1607 2232, r. 1608 1757, r. 1609 2182, r. 1610 2131, r. 1613 2254, r. 1616 2155, r. 1617 1535, r. 1619 1329.

Z tabulky jiných *naturálních* příjmů, z nichž je tu možno uvésti jen některé položky, vysvítá tento obraz:

a) r. 1607 pšenice I. (měric) 1956, žita 182 l., ječmene 2010 l. $3\frac{1}{2}$ k., ovsa 2260 l. $3\frac{1}{2}$ k.

b) r. 1608 pšenice 1442 l., žita 1159 l. 3 k., ječmene 1265 l. 2 k., ovsa 1780 l. 1 k.;

c) 1609 pšenice 1369 l., žita 34 l. 3 k., ječmene 299 l., ovsa 1818 l. 3 k.;

d) r. 1610 pšenice 1422 l. 3 k., žita 26 l. 1 k., ječmene 1102 l. 3 k., ovsa 1533 l., 3 k.;

e) r. 1613 pšenice 1742 l., žita 65 l., ječmene 1261 l.; 2 k., ovsa 2141 l. 1 k.

f) r. 1616 pšenice 1380 l. $1\frac{1}{2}$ k., žita 222 l., ječmene 1169 l., ovsa (není uvedeno);

g) r. 1617 pšenice 1281 l. 3 k., žita 243 l. 2 k., ječmene 980 l. $3\frac{1}{4}$ k., ovsa 2250 l. 1 k.;

h) r. 1619 pšenice 1280 l. 1 k., žita 131 l., ječmene 1132 l. $3\frac{1}{2}$ k., ovsa 1633 l.

Tu i tam třeba dodati, že velká část některých těchto produktů byla zpracována na mouku, slad a kroupy, které jsou uváděny ve zvláštních položkách (viz tab.).

Máme-li řešiti otázku poměru mezi příjmem řečených obilních či ovčích položek z vrchnostenských podniků a od poddaných, není možné činiti všude závěry, jak již bylo řečeno, s objektivní platností. Lze to naznačiti jen v některých případech. Činil-li celý příjem pšenice r. 1610 1422 l. 3 k., přišlo ze dvorů 498 l. a od poddaných jen 98 l. (t. j. 19.9 % příjmu ze dvorů). Činil-li celkový příjem ječmene r. 1613 1261 l. 2 k., připadalo na dvory 352 l. a na poddané 267 l., t. j. ani ne polovina výnosu ze dvorů. Činil-li příjem bryzzy r. 1610 od vrchnostenského stáda (hlídaného Valachy) 21 centů 18 liber, pocházely od soukromých Valachů pouze 2 centy 20 liber, t. j. desátý díl.

Hodnotíme-li poměr *peněžního* zisku, nelze, jak již bylo řečeno, zapominati, že všechen nepocházel z dvorového hospodářství. Velký díl patřil k výnosu z poddanských úročních platů a pramenil také z prodeje naturálních dávek. Mimo to velký peníz tvořily položky za prodané pivo, víno a sůl, které konsumovali především poddaní, t. zv. krčmenné, t. j. dávky z nevyšenkovaného piva a vína, které museli platiti zase poddaní.

Ať tak či onak, je zjevné, že převaha ve výnosu hospodářství v zemědělských produktech spočívala na dvorech, obhospodařovaných ve vlastní režii vrchnosti. Jinak je tomu pokud jde o chov dobytka, zejména ovčého, kde zase naprostá převaha byla na straně poddaných (a Valachů).

Jistý příjem získávala správa bytčanského statku také trhem, a to ne tolik pokud jde o obilí, které bylo konsumováno a zpracováváno doma (položek o prodaném obilí či mouce v bytčanských účtech takřka není) jako spíše pokud jde o prodané pivo, víno a sůl. Velká položka byla získávána z prodeje ovcí, jehňat, telat, sýrů, vlny, koží, t. j. zboží, které bylo převzato z velké míry zase od poddaných. Tak na př. r. 1608 se utržilo jen za jehňata 892 fl. 42 $\frac{1}{2}$ den., r. 1610 se prodalo 572 koží (z celkového počtu 1709) a 668 ovcí, r. 1613 bylo zpeněženo 489 ovcí, 15 centů 70 liber ovčích sýrů, 2 centy 50 liber „moravské vlny“. R. 1619 bylo utrženo za berany 697 fl. 50 den., za trámy 18 fl. 50 den., za sýry 135 fl. 24 den., za kapry 100 fl. 80 den.

Je vidět, že trh jednotlivým zbožím (s výjimkou piva, vína a soli) byl vcelku nepatrný. Pokud jde o pivo, byla většina vyrobeného piva spotřebována na zámku, na representace a jako deputát přidělovaný úřednictvu. Na prodej se dostala sotva polovina vyrobeného piva.

Jestliže prodej zboží mimo vlastní Thurzovo panství byl malý, nákup rozličného zboží venku (mimo hranice statku), zejména toho, kterého bylo potřeba pro výrobu piva (chmelu), dále vína a soli byl veliký. Někdy byl kupován také oves, pokud se ho málo urodilo doma a pokud nebylo možno získati potřebné množství z jiných Thurzových statků (t. j. z Lietavy a z Oravy). Víno bylo kupováno zejména na slovenském jihu západě a na Moravě. Zachovala se pozoruhodná instrukce, jejímž autorem byl sám Jiří Thurzo a již se měli nákupčí vína řídit zejména na moravské půdě a při převozu vína do střediska Thurzova panství.^{49a} Třeba dodati o tomto nákupu zboží mimo hranice velkostatku toto: Byly-li položky vydané na nákup tohoto zboží značné, vracely se ve velké míře při nuceném prodeji zboží poddaným.

Je vidět, že statek Thurzův se přes své ameliorace a přes užívání také námezdné práce ještě neblížil velkostatku vyrábějícímu pro zevnější trh. Byl zařízen především pro vlastní potřebu, nikoliv pro export. Ale otázka prodeje jistého zboží (piva, vína, soli) na vnitřním trhu byla také na něm velmi důležitá.

Pokud jde o výdaje velkostatku, šly největší položky na nákup vína, potřebného mimo jiné také s hlediska přímusového prodeje poddaným, dále na nákup soli, sladu, chmele.

Mnohé položky byly určeny jako plat úředníkům, čeledi, zámkovým husarům, Valachům (jen několika) sloužícím u vrchnostenského stáda nad petrovickým dvorem. Pokladna pamatovala také na půjčky s tím, aby se jí vracely podle stanovené doby ve zvýšené míře a se značným ziskem. Podle účtů z r. 1608 věnovalo se na nákup vína napřed 241 fl. 75 den. a hned nato 3350 fl., na nákup chmele 40 fl. Úředníkům a čeledi bylo t. r. vyplaceno 304 fl., husarům 711 fl.

V celkové bilanci byl bytčanský velkostatek aktivní. Ovšem čistý zisk kolísal. R. 1616 činil čistý zisk 2759 fl. 40 den. (při hrubém příjmu 9101 fl. 71 $\frac{1}{2}$ den. a při vydání 6342 fl. 31 den.). R. 1617 činil příjem 8855 fl. 99 $\frac{1}{2}$ den. a vydání 8149 fl. 13 den., takže přebývalo pouze 706 fl. 76 den. Analogická situace byla ve vánočním kvartálu r. 1608, kdy hrubý zisk činil (za kvartál) 3644 fl. 29 $\frac{1}{2}$ den., a vydání 3511 fl. 94 den., takže přebytek v řečeném kvartálu činil pouze 132 fl.⁵⁰

Byl-li v celkové bilanci bytčanský statek aktivní a rentabilní, nebylo to zajisté jen zásluhou vrchnostenských úřadů, i když pečovaly o ameliorace v zemědělství a v chovu dobytka, jak ukazují hospodářské instrukce z r. 1612 a 1619. Úspěch a zisk spočíval, jak již bylo řečeno, na mozolech a potu poddaných. Vysvítá to nejen z rozličných dávek, ale zejména z robotních závazků, o nichž bude zmínka dále.

Z jiných statků severozápadního Slovenska (Budatínska a Strečanska) celkových příjmů a vydání z konce 16. a poč. 17. stol. není. Z Budatínska prvý zachovalý seznam všech příjmů je zapsán teprve v urbáři z r. 1658,⁵¹ který ve svém sumáři odhaduje celkový hrubý zisk panství na 10 018 fl. 81 den. Doba tato je však příliš vzdálená a poměry na Kysucku—Čadecku se do poloviny 17. stol. (ve srovnání se stavem před r. 1620) značně změnily, než aby bylo možno učiniti aspoň přibližný obraz o skutečných příjmech budatínského panství před třicetiletou válkou. Na druhém statku Thurzů v Pováží, t. j. na lietavském panství, které bylo položeno v údolí Rajčanky jižně Žiliny a jižně budatínského statku Suneků, které ve svých severních částech oddělovalo statek bytčanský a strečanský, činil součet hrubých příjmů k r. 1604 12 872 fl. a 85 den.⁵² Byl by to jen o něco vyšší příjem nežli nejvyšší hrubý zisk bytčanského thurzovského statku z r. 1608. Je vidět, že tento statek (bytčanský) netvořil (aspoň v některých letech) nejvýnosnější rodový objekt, i když tam byla ústřední správa všeho thurzovského majetku větve bytčansko-lietavsko-oravské. Jiná je otázka, bylo-li tomu tak trvale.

Z knížecího statku těšínského a z majetku frydeckého údajů o celkovém hrubém peněžním příjmu před třicetiletou válkou nemáme. Zdá se však, že tento byl, soudíme-li podle místních peněžitých platů poddaných (a Valachů) a podle převahy hospodářství na horách asi mnohem menší nežli na majetcích severozápadního Slovenska.

Z hukvaldského biskupského majetku, kde hrubý příjem byl doplňován (podobně jako na severozápadním Slovensku) ziskem za vyšenkovaná vína i kontribucí na vystavení vojska (zbrojného koně), obnášel r. 1611 jen *pololetní* výnos panství 3077 mor. zl. a r. 1613 *celoroční* výnos 5124 mor. zl.⁵³ Jsou-li tato čísla správná, znamenalo by to (víme-li, že mezi moravským zlatým, slezským zlatým či tolarem a uherským zlatým nebylo koncem 16. a poč. 17. stol. větších rozdílů, 100 mor. zl. se rovnalo 105 zl. uher. a 96 zl. slez.),⁵⁴ že výnos biskupského statku na Hukvaldech byl mezi všemi feudálními majetky položenými v sousedství severovýchodní Moravy, jižního Těšínska a severozápadního Slovenska jen střední a menší nežli na panství Thurzově. Proč tomu tak bylo, zasluhovalo by zvláštní úvahu. Stalo se tak ovšem nikoli proto, že by byl mezi exploatací poddaných na světských a církevních majetcích nějaký zásadní rozdíl. Lze dodat, že r. 1636 činil celkový důchod z Hukvaldska 8014 zl. Tehdy byla ovšem situace jiná nežli před Bílou horou.

*

Závěrem ke kap. II. o výnosu vrchnostenského hospodaření v řečeném prostoru i době lze říci asi toto:

Ve vrchnostenském poddanském podnikání v oblasti severovýchodní Moravy, jižního Těšínska a severozápadního Slovenska koncem 16. a poč. 17. stol. bylo nepochybně mnoho shod. Všude se stýkáme s rozvojem režijního způsobu hospodaření (se dvory, pivovary atd.). Všude poddanské pracovní síly činily výrobní náklady režijního hospodaření minimálními; všude podniky vedené ve vlastní režii byly doplňovány poddanskými platy. Všude režijní hospo-

dářství se vyvíjelo především v nížinách i širších horských údolích. Všude se pracovalo a vyrábělo především pro vlastní potřebu jednotlivých velkostatků a styky s trhem (mimo rámeček dominia) byly vcelku malé. Tu i tam se spělo k výrobě zboží, jehož bylo potřeba na území jednotlivých statků, k existenci statku samého, zboží, které mohlo být předmětem další výroby nových produktů (piva atd.). Tu i tam docházelo k rozsáhlé vnitřní pasekářské či kopaničářské a pak valašské kolonizaci na horách. Průběh těchto kolonizací se měl odrazit také na výnosu jednotlivých panství. Povaha hospodaření pomocí pasekářské či jiné kolonizace na horách byla však jiná nežli povaha dvorového hospodaření v nížinách a v širších horských údolích. Na horách převládaly naturálně-peněžní rentovní formy hospodaření, ústící v peněžité platy a naturální dávky poddaných, formy, které se tu i tam dlouho udržely (jako v Karpatech polských), i když nechybělo pokusů se strany vrchnostenské správy o chov dobytka na horách ve vlastní režii, jak svědčí na př. doklady v bytčanských účtech o chovu „horských či valašských ovcí“ nad petrovickým dvorem, „na horách“. Zatím co jinde na Moravě, ve Slezsku i na jižním Slovensku bylo osídlení už dávno ukončeno, a hospodářská exploatace země byla v plném proudu, v oblasti hornatého pohraničí moravsko-slezsko-slovenského docházelo teprve v 2. pol. 16. a poč. 17. stol. k rozsáhlé vnitřní kolonizaci a její průběh se měl odrazit také ve stoupajícím výnosu jednotlivých panství.

Ale jinak nebylo tu úplné uniformity a jednoty, pokud jde o ráz vrchnostenské bylo podnikání i situaci poddaných.

Byla-li hospodářská převaha na thurzovském bytčanském statku koncem 16. a poč. 17. stol. v nížině a v širších horských údolích, byla na jižním Těšínsku i na Hukvaldsku, jak již bylo řečeno, na horách a horské oblasti tam dodávaly (na př. na knížecím statku těšínském) 60 % celkové sumy peněžní renty. Bylo-li těžisko na bytčanském thurzovském statku v režijní výrobě při dvorech, bylo jinde (za existence režijního dvorového hospodaření pod horami) více v rentovních formách. Jestliže na panství thurzovském bylo poměrně mnoho, stále trvajících a prosperujících dvorů, z nichž vyvěral hlavní výnos režijního vrchnostenského podnikání (mimo to také z prodeje rozličných produktů polnohospodářských, zpracovávaných doma na nové druhy zboží), a zisk od poddaných i z titulu vrchního vlastnictví půdy se strany vrchnosti byl vcelku menší, ne-li malý, na jižním Těšínsku, Frýdecku, Hukvaldsku, kde stálých a větších dvorů bylo méně a jejich výnos byl menší, režijní dvorové hospodaření postupovalo jen zvolna, v hospodaření a ve výrobě se pokračovalo více směrem převzatým ze starších dob rentovního systému a poddanské platy tvořily rozhodující složku důchodů.

Na biskupském statku hukvaldském na př. výnos z vrchnostenských dvorů ustupoval na první pohled do pozadí a nebyl rozhodující složkou v celém výnosu panství. Převahu tam měly platy a dávky poddaných (a Valachů), a to ať přímé (jako úroční, stálé i nestálé platy) či nepřímé (za vyšenkované nápoje, za sůl atd.); tyto položky tvořily nejdůležitější příjem majitelů hukvaldského dominia. Analogická situace byla také na knížecím statku těšínském, kde platy a dávky poddaných (i Valachů) tvořily koncem 16. a poč. 17. stol. hlavní část zisku vrchnostenské pokladny.

Zkrátka, jestliže uvnitř českých zemí, Moravy, Slezska i Slovenska, byl feudální režijní velkostatek koncem 16. a poč. 17. stol. převládající složkou celkového hospodaření, v *horských* oblastech severovýchodní Moravy, jižního Těšínska tomu tak nebylo. Pokračovalo se tam (stejně jako na některých jiných

místech východní Moravy) ve směru převzatém ze starších dob rentovního hospodářství.

Uvážíme-li tyto skutečnosti a zejména, že k režijnímu hospodářství na Thurzových dvorech jihozápadně Žiliny bylo potřebí velké práce poddaných (ve všech místních urbářích z konce 16. a poč. 17. stol., z r. 1592, 1607, 1619 se mluví o závazcích všech osedlých konati všechny práce při dvorech), lze říci, že Thurzův statek se zcela zřejmě blížil v řečené době formě robotního statku, že byl obhospodařován převážně robotní prací poddaných, i když tam byly také námezdné síly: ať už početná čeleď či Valaši, vrchností placení, živění i šacení, pokud sloužili při vrchnostenských stádech. Je sice pravda, že také v urbářích Těšínska, Frýdecka i severovýchodní Moravy z konce 16. a poč. 17. stol. se stýkáme se zápisy, že poddaní mají konati vše „jak vrchnost rozkáže“. Ale z faktu, že dvorů tam bylo méně, že byly menší a měly často jen krátké trvání, dále že počet tamějšího lidu byl v nížinách poměrně velký, lze říci, že robota nenabyla na severovýchodní Moravě ani na jižním Těšínsku, pokud šlo o horské oblasti a 16. i poč. 17. stol. větších rozměrů. Jsou doklady, že vrchnost se tam spokojovala s „robotným“, t. j. s platy a naturálními dávkami místo roboty. Tyto zmínky (na př. na Těšínsku) jsou však jen řídké.

Proti tomu na statku uherského palatina na středním Pováží se stýkáme s robotou v nížinách i na horách, i když na horských místech poddanské dávky a platy byly běžnější. Místní lidé i Valaši byli tam donucováni, jak ukazují urbáře i hospodářské instrukce, nejen k tomu, aby z přímusu chovali vrchnostenský dobytek (to bylo zjevem u osad ležících při petrovickém dvoře), ale také k tomu, aby vozili klády na pily, jichž na statku bylo poměrně mnoho. Takové případy lesní roboty se sice objevují tu i tam na jižním Těšínsku. Ale lesní robota tam byla vcelku nízká a omezovala se jen na dovoz několika trámů (2—3) se strany jednotlivých poddaných do roka. Vzhledem k malému počtu pil na Jablunkovsku více lesní roboty nebylo ani třeba.

Uzavřeme-li úvahu o ekonomickém vývoji na obou stranách moravsko-těšínsko-slovenských Beskyd z konce 16. a poč. 17. stol., můžeme říci toto: Jestliže se na Thurzově panství stýkáme s tím, že místní horalé i Valaši pronikali stále dál do liduprázdných či málo obydlených horských částí severozápadního Slovenska, že v některých osadách (na př. v Brvništi, jak ukazuje urbář z r. 1619) bylo stále více pustek, jestliže ve chvíli, kdy správa statku jim stále více zakazovala, aby sami těžili z lesů pro svou potřebu, pronikli dokonce přes zemské hranice do severovýchodní Moravy, působila na to nejen ta okolnost, že tam byli vábeni pohledem na rozsáhlé a dosud málo využitě plochy horské půdy, schopné vyživiti mnoho lidu i dobytka, ale i naděje, že za současných ekonomických řádů mohli počítati za moravskou hranicí se svobodnějšími formami života. Analogické momenty vedly také Valachy, kteří žili v polských Karpatech, stále více na západ: na půdu jižního Těšínska i severovýchodní Moravy.

Je tudíž poznání ekonomického (a společenského) života na obou stranách moravských, těšínských, slovenských i polských Beskyd nutné, abychom pochopili také otázky týkající se osídlení a fluktuace obyvatelstva, ať už domáckého či Valachů. V tom pozadí stává se srozumitelnější skutečnost, že v západních (moravských a těšínských) Karpatech se srazily nakonec dvě kolonizační vlny, z nichž jedna vycházela z jihozápadního Polska a druhá ze severozápadního Slovenska: v době předbělohorské a ještě více později.

III.

Poddaní, jejich počet, hospodářsko-společenská postavení, vnitřní diferenciacce a boje uvnitř i navenek

Obsah: Nedostatek pramenů při studiu situace poddaných, jejich osídlení, počtu i hospodářského života. — Město i venkov. — Domácí prvky v osídlení na té i druhé straně Beskyd. — Prvky cizí, valašský element, vojvodové, valašské právo. — Splývání domácího i cizího elementu. — Samostatné i společné pronikání v horách a kolonisace horského území. — Pochody na tu i druhou stranu. — Zvláštní ráz demografických poměrů na pohraničí severovýchodní Moravy, jižního Těšínska i severozápadního Slovenska. — Fojtové. — Mlynáři. — Svobodníci. — Osedlí (coloni), chalupníci, zahrádníci, hoferi. — Poměr jednotlivých skupin k vrchnosti. — Roboty. — Větší výše robot na straně slovenské. — Povinnosti poddaných podle některých urbářů. — Příčiny jisté fluktuace.

Jako v předchozích případech není řešení této otázky na území několika feudálních celků snadné. Prameny (na př. urbáře a gruntovnice) zachycují jen to obyvatelstvo, které mělo pozemky či jiný majetek, z něhož mohl plynouti vrchnímu vlastníku půdy (feudálovi) užitek. O jiném obyvatelstvu (bezzemcích, chudině) a lidu fluktuujícím se z pramenů těchto nedovídáme, aspoň ne z urbářů moravských a těšínských. Ve slovenských urbářích zápisy o podruzích (želiarech), žijících u osedlých a nemajících vlastního obydlí (subinquillini) sice tu a tam jsou, ale ne důsledně a všude. Obraz o obyvatelstvu žijícím na horách uniká (až na některá místa, na př. v Turzovce) také tu. Mimo to třeba dodati, že urbáře (slovenské i těšínské) zpravidla nezachycují jednotlivce, nýbrž urbariální a pozemkové jednotky. Někdy se však střídá výčet podle těchto jednotek, jindy podle jednotlivých osedlých a často (na př. ve slovenských urbářích) jsou jmenovány i dvě osoby na jedné usedlosti. Vzhledem k tomu, že tyto urbariální jednotky byly různé (někde celá usedlost, jinde půl, jinde čtvrt atd.), počet osedlých byl často vyjadřován i půlčíslem (např. v osadě Setčehové na bytčanském panství bylo podle urbáře z r. 1619 $9\frac{1}{2}$ osedlých). Tato skutečnost je s hlediska rozdělení poddaných na několik kategorií, výměry polí i majetku, diferenciacce poddaných sice důležitá, ale vadí při pokusu o sestavení počtu poddaných a osídlení na jednotlivých panstvích.

Z některých jednotlivostí třeba ještě říci, že úplnější data o počtu komorníků (bezzemků) jsou v urbářích bytčanských a v těšínském z r. 1621. Na Hukvaldsku pasekáři nebyli počítáni k ostatním poddaným a to proto, že nebyli dlouho povinni z kopanic či pasek robotovat. Jinak na východní Moravě údajů o počtu poddaných koncem 16. stol. není; t. zv. příznávací listy, které pomáhají určit počet poddaných na jiných místech Moravy, pro panství hukvaldské v době předbělohorské se nezachovaly.

Na všech panstvích z oblasti pohraničí moravsko-slovensko-těšínského se obyvatelstvo dělilo na přelomu 16. a 17. stol. na obyvatelstvo žijící v městech a lid usedlý, pohybující se a žijící na venkově. Na každém panství bylo aspoň jedno město, někde několik. Prvý případ platí pro thurzovský statek, jiné pro Těšínsko, Frýdecko a Hukvaldsko. Na Thurzově majetku to byla Bytča, v 16. a 17. stol. v podstatě velká vesnice o 60 usedlých, 6 „svobodnicích“ a s větším množstvím hoferů (želiarů). Bytča byla sice důležitým střediskem řemesla (urbáře uvádějí tam zejména ševce a soukeníky), ale jinak se zabývala polnohospodářstvím a snažila se býti v tom ohledu naprosto

soběstačná. Její obyvatelé, pokud se zabývali zemědělstvím, náleželi k drobným zemědělcům, vlastníci zpravidla 1 či 1½ čtvrt-usedlosti (čtvrtse = t. zv. quartale), kteří jako jiní zemědělci odváděli vrchnosti peněžní úročný plat, hlásné, solné fůry, naturální dávky z ječmene a ovsa,¹ mimo to byli zavázáni k robotám u zámku, k dovozu dřeva na zámek, k čepování vrchnostenského vína; vlastní víno směli prodávat jen v době trhů. Pokud tam byli „svobodníci“ (v počtu 6 r. 1592, 1607 i 1619) jménem Tauffel, Murator, Berger, Drobny, Hrkuday, Sextius, vyvěrala jejich osvobození nikoli z nadměrného rozsahu majetku (měli 1 až 1½ čtvrt-usedlosti), nýbrž spíše ze zásluh, které si získávali tvořením nových „vyrobisk“ z lesní půdy i zvláštním řemeslem, kterým mohli konati jisté služby vrchnosti; jejich svobody měly ostatně trvati jen na doživotí.²

Analogickou situaci nacházíme také při městech jiných panství, na př. v Těšíně, Frýdku, Místku, která byla počtem obyvatelstva daleko větší nežli sídlo Thurzů a s výjimkou posledního střediskem místních velkostatků. Také v nich se pojila práce zemědělská s řemeslnou; ale druhá jim spolu s trhem dávala svéráz.³ Těšín i Frýdek prosluly jako města soukenická, vybavená četnými privilegii⁴ i jako města trhová. Jejich trh se týkal především domácí poptávky; jsou však doklady o jejich účasti na trhu s jinými oblastmi.⁵

Složitější je obraz, pokud jde o venkovské osídlení, ať již na půdě vesnic či na horách. Tu je těžko zjistiti skutečný stav a pokud jej lze sestaviti na základě urbářů, jsou v něm jisté rozpory, které souvisejí s okolnostmi již zmíněnými, s nedostatky v pramenech i s pohybem obyvatelstva, ať již mělo pozemky či nikoli.

V každém případě můžeme pozorovati na obou stranách Beskyd — v souvislosti s pasekářskou, kopaničářskou či valašskou kolonizací — nápadný vzrůst horského osídlení. Jeho svědectvím na půdě bytčanského statku je vznik Turzovky na horní Kysuci, založené už koncem 16. stol. a vybavené zvláštním privilegiem r. 1602. Analogickými změnami v osídlení prošlo v 2. pol. 16. a poč. 17. stol. panství těšínské, v jehož horských částech na jihu se tehdy vytvářela nová životní a hospodářská oblast, která byla do té doby takřka nevyužita. Růst obyvatelstva v této oblasti byl tak rychlý, že jižní Těšínsko předstihlo už před třicetiletou válkou počtem svých osedlých i výši odváděné feudální renty oblast severního, nížinného Těšínska.

Uvážíme-li tento rychlý vývoj osídlení Beskyd na obou jejich stranách třeba se tázati, odkud se bralo tolik lidu, kterým kolonisace řečeného území byla provedena. Otázka ta byla už dávno předmětem pozornosti odborné literatury, a to nejen historické, ale i filologické. Přitom pozornost byla věnována nejvíce jižnímu Těšínsku a severozápadnímu Slovensku, t. j. Kysucku a Čadecku. Posledního území si všímali s hlediska osídlení i jazyka lidu filologové čeští i polští. Výsledky jejich studia, pokud jde o ráz i nářečí kysuckého a čadeckého lidu, který se vyvíjel ve sféře dominia bytčanského a budatinského, se neshodly. Jedni badatelé zdůrazňovali na Kysucku-Čadecku polské ethnické prvky, jiní tam více tušili nežli dokazovali převahu slezského a slovenského lidu nad malopolským; jiní posléze mluvili o různorodém ethnickém původu obyvatelstva kysucko-čadeckého kraje.⁶ Příčinou těchto neshod byly rozličné okolnosti. Jedna z nich spočívá v tom, že při filologickém a národopisném výzkumu byly opominuty prameny historické a že filologicko-národopisný výzkum nebyl doprovázen studiem historickým. Stanoviti počátky a ráz osídlení na Kysucku-Čadecku jen na základě studia

novodobého místního nářečí a novodobých životních způsobů kysucko-čádeckého lidu není možné.

Podobné a namnoze zbytečné spory se rozvířily v otázce osídlení jižního Těšínska (a Frýdecka).⁷

Vycházíme-li z historických pramenů přihlížejících k populačním otázkám a k horské kolonizaci v oblasti moravsko-těšínsko-slovenského pohraničí před třicetiletou válkou (na základě urbářů, gruntovnic, seznamů obyvatelstva i úřední soudobé korespondence) lze říci asi toto: Důležitou úlohu při osídlení řečených horských oblastí měly *domácí prvky* na té i druhé straně Beskyd.⁸ Lid nížinných krajů a dolních horských údolí, která byla poměrně přelidněna (svědectvím toho je již hustá síť vesnic v rovinách), byl nucen hledati si obživu ve vyšších polohách, kde mohl uniknouti také útisku se strany vrchnosti a robotám na jejich dvorech. Jeho účast v t. zv. pasekářské či kopaničářské kolonizaci je zcela zřejmá. Dosvědčují to osobní jména jednotlivých pasekářů, kterým lze často naléztí analogické obdoby a podoby v nížinných terénech, domácí charakter velkých jmen objevujících se v horských územích od 1. pol. 16. stol., nejstarší zeměpisné názvosloví v moravských, těšínských i slovenských Beskydech, které má vesměs slovanský ráz, odpovídající povaze jmen v jednotlivých krajích užívaných.⁹ Pokud jde o oblast thurzovského statku na středním Váhu, západně střední Kysuce a na horní Kysuci, poskytují v té věci cenné poučení bytčanské urbáře z r. 1592, 1607, 1619,¹⁰ i seznamy jednotlivých horalů, kteří se zabývali chovem ovcí, pořizované při všelikých sčítání dobytka chovaného na horách, z nichž se zachovalo zejména sčítání z r. 1616.¹¹

V těchto urbářích i ve sčítání horských ovčáků je vidět jasně jména domácího charakteru i účast domácích lidí při exploataci horské půdy. Tentýž obraz mohli bychom si utvořiti i rozborem pramenů z těšínské a hukvaldské půdy.

Ovšem z těchto pramenů vysvítá, že tu i tam je mnoho jmen a příjmení cizí povahy a to osobních i zeměpisných; vše nasvědčuje tomu, že horské kolonizace se účastnil také cizí živel, který pronikal do oblasti Beskyd z východu, po slovenské i polské straně Karpat a byl typický nikoli nějakým výrazným národnostním zabarvením, jako spíše zvláštním způsobem hospodářství na horách a novým zpracováváním ovčích produktů (mléka a vlny). Pozůstatky původního rumunského ethnika byly však v něm i ve středních a západních Karpatech zřejmé, ale mísily se se znaky ukrajinského horalského elementu. Nešlo nikde o jednorázový vpád tohoto živlu, nýbrž o několik vln, z nichž první dospěly do západních Karpat už koncem 15. stol., ale jiné až v 16. a 17. stol. Přitom docházelo v celém prostoru Beskyd (polském, slovenském, těšínském i moravském) k určitému splývání a prolinání domácích prvků i cizích; jedny i druhé se pokoušely s různým zdarem o dobytí vyšších horských údolí i vyšších horských kopců, zakládajíce celé osady i spoustu horských samot. Tím vším se přispívalo ke zvláštnímu demografickému zabarvení celého beskydského oblouku Karpat, v němž hned vynikaly do popředí ty či jiné prvky, ale v podstatě se všude ozývaly také domácí složky.

V každém případě počet obyvatelstva na horách stále rostl. Zachytili tento stav či vývoj osídlení na jednotlivých panstvích není, jak již bylo řečeno, možné a pokus o to nemůže býti přesný. Také srovnání osídlení může míti jen relativní cenu. Počet všech osedlých na panství uherského palatina v letech 1592, 1607, 1619 je podle místních urbářů v tomto poměru: r. 1592 549, r. 1607 426, r. 1619 473.¹² Nápadné rozdíly v těchto číslech jsou způsobeny

už tím, že jednou jsou v urbářích zachyceny usedlosti, jindy usedlíci (sedící i po dvou na jedné sesi-usedlosti),¹³ dále tím, že jednou hofeři jsou uvedeni (r. 1592), jindy (r. 1607) však nikoli. Nápadné je číslo domkařů (inquillini) r. 1592 (208), které se r. 1607 redukuje na 118 a r. 1619 na 119. Tu vysvětlení není možné jiné nežli že tento živel hledal obživu (v souvislosti s pasekářskou a kopaničářskou kolonisací) dále na horách, eventuálně i za zemskými hranicemi: ne tolik na Těšínsku, které bylo od palatinova majetku poměrně vzdálené (sousedíc více s Budatinskem) jako spíše na východní Moravě. Případů této fluktuace z konce 16. stol. ze středního Pováží je možno uvést aspoň několik: Jan Hrkodej z Brvniště se usadil na Rožnově, Gregor Kubiš ze Štavníku v Hovězím, Slemenský z Papradna na Vsetíně, Štěpán Šlehon ze Štavníku ve Viganticích u Rožnova, Švancarové z Nesluše na dolní Kysuci ve Viganticích na Rožnovsku.¹⁴ Podobných případů fluktuace na Moravu bylo v 16. i 17. stol. více: nejen z oblasti Thurzových majetků, ale také z panství povazsko-bystrického, lednického a jiných, která byla jižněji od nich.

Počet osedlých na těšínském panství činil r. 1577 (bez městského obyvatelstva v Těšíně) 451, k r. 1621 578. Je tu vidět nápadný růst, který byl způsoben nepochybně už přirozeným porodem, mimo to přílivem lidu odjinud. Pokud lze zjistiti, nešel tento příliv na jižní Těšínsko v době před Bílou horou ze severozápadního Slovenska (když v té době byla spíše na postupu fluktuace z Těšínska na jih Beskyd), nýbrž spíše z polských Karpat.

Na frýdeckém panství se čítalo (na venkově i v městech) podle urbáře z r. 1580 510 osedlých, podle urbáře z r. 1636 677 osedlých. Také tam lze vysvětliti přírůstek obyvatelstva podobným způsobem. Z hukvaldského prostředí přesných čísel o osídlení na konci 16. a poč. 17. stol. není.^{14a}

Srovnáme-li tyto údaje, vidíme, že nejvíc osedlých bylo koncem 16. stol. na Bytčansku. Na druhém místě bylo tehdy frýdecké panství, na třetím (nečítáme-li městské obyvatelstvo Těšina) těšínské komorní panství. V prvních dvou desetiletích 17. stol. se poměr obrátil. Nejvíc osedlých bylo na obou těšínských státcích (komorním a frýdeckém) a nejméně na majetku Thurzově. Vysvětliti přesně tyto kontrasty není snadné; ale jistou funkci tu měla nepochybně také fluktuace obyvatelstva.

S hlediska ekonomicko-spoločenského vývoje nebyl lid ani tu ani tam na přelomu 16. a 17. stol. jednolitou vrstvou. Různil se majetkem i sociálně. Lze říci, že diferenciacie v jednotlivých osadách byla tehdy ve stadiu pokročilém. Rozhodující vliv a moc měli všude fojtové či rychtáři, zvaní ve slovenském prostředí též šoltysi (sculteti), kteří byli vybaveni nejlépe majetkově, měli více pozemků, mlýny, šenky a často drželi i vlastní poddané, těžce přitom z práce podřízených poddaných i z čeledě.¹⁵ Tu i tam bylo v různé míře několik druhů fojtů: a) fojtové svobodní, kteří vznikli z původních lokátorů z doby kolonizační a byli dědiční; b) fojtové zákupní, kteří se objevili v pozdější době, měli menší pozemkové i jiné vlastnictví a byli na úrovni zámožnějších sedláků; c) posléze fojtové volení, kteří se lišili od předchozích poměrně malým majetkem a přitom vlastníkem fojtství bývala sama vrchnost nebo poddanské městečko, které osazovalo fojtství jen na určitý čas.¹⁶ Ať tak či onak fojtové bývali představiteli vrchnostenské pravomoci a zástupci vesnické samosprávy, řízené ostatně vrchností, spojovacím článkem mezi vrchností a poddanými. Měli všude soudní pravomoc v drobných občanských sporech; vybírali poplatky a dávky, bděli nad robotou i nad tím, aby poddaní neničili lesy vrchnosti patřící. S těmito právy a majetkovými výhodami sou-

visely však i rozličné povinnosti, které se podrobně popisují, pokud jde o slovenské poměry, v bytěanských urbářích z r. 1592, 1607, 1619. Podle urbáře z r. 1607 byli na př. povinni konati vinné fúry, dodávati vrchnosti, pokud drželi mlýn, jednoho vykrmeného vepře, držeti řemeslníka (pokud měli mlýn), kterého by v případě potřeby dali k dispozici vrchnosti na zámek, konati vojenskou povinnost, odváděti desátek z ovcí, odebírat od vrchnosti hárinky, sůl za účelem dalšího prodeje mezi poddané, vybírat od poddaných dávky z obilí, dobytka a ze šindele.¹⁷ Byly to vesměs analogické povinnosti jako na severovýchodní Moravě a na Těšínsku.

Pokud jde o ostatní osedlé vynikali všude z jejich prostředí mlynáři a svobodníci. Mlynáři se jeví jako zvláštní vrstva mezi poddanými, stojící stranou ostatních poddaných. Podrobná jejich práva a povinnosti vymezují bytěanské urbáře, podle nichž drželi mlýny za cenu peněžních platů (nájmu), vykrmeného vepře a značných dávek obilí i povinnosti dodávati vrchnosti řemeslníka anebo konati sami práci při zámku. O t. zv. svobodnících se poučujeme z téhož pramene. Jejich privilegované postavení bylo založeno na Thurzově majetku na výsadních listech vydávaných v souvislosti s kolonizací 16. a 17. stol. Majetkově náleželi vesměs k středním a drobným hospodářům, kteří byli sice osvobozeni od platů a robot jiných poddaných, ale měli jiné povinnosti: Na př. svobodník v Horním Hričově z r. 1619, počítaný jinak mezi osedlé (coloni), konal vrchnosti služby „itinerando“, t. j. jistými cestami (doručováním pošty); za stejných podmínek a jisté služby byl v téže době 1 „svobodník“ (mezi osedlými) v Zavadě a v Dolním Hričově.

Podobné „svobodné sedláky“ nacházíme také na jiných panstvích v pohraničí Moravy, Těšínska a Slovenska.¹⁸

Třeba dodati, že v horských vesnicích zaujímalí důležité postavení valašští vojvodové, o nichž se na řečeném území dovídáme koncem 16. a poč. 17. stol. v celé řadě míst,¹⁹ při čemž měli vůči svým podřízeným Valachům analogické postavení jako fojtové vůči vesnickým poddaným: vybírali poplatky a dávky od Valachů, byli představiteli jejich jisté samosprávy, vyřizovali mezi nimi menší soudní spory atd.

Jinak sociální skladba vesnice se vyvíjela všude v řečeném území podle rozsahu držby půdy. Nacházíme tu i tam láníky, půlláníky, čtvrtláníky, zahradníky, chalupníky, bezzemky. Užívalo-li se ve slovenských pramelech na označení osedlých s půdou výrazu „coloni“ (sedláci), jiní, domkáři a hoferi, byli zvaní „inquillini, inquilini domos et hortos habentes, inquilini in aliis aedibus habitantes, subinquillini“. Na většině panství se neobjevují tolik láníci (výjimku tu činí Hukvaldsko), nýbrž střední a drobní rolníci (čtvrt až půlláníci). To platí ovšem jen o obcích položených v nížinách či na dolních koncích horských údolích. Některé horské vesnice (na př. na těšínském komorním panství) neměly vůbec sedláků a komorníci tam převyšovali (podle urbáře z r. 1621) i počet domkářů.

Je otázka, jaký byl poměr venkovského obyvatelstva k jednotlivým vrchnostem, jaké bylo zatížení jednotlivých jeho složek se strany vrchností, a to zejména pokud jde o robotní závazky. Tu třeba rozlišovati lid z oblastí nížiných a horských. Vesnice, které ležely v sousedství dvorů, položených vesměs v nížinách, byly tu i tam zatíženy robotou při polnohospodářských pracích, která v souvislosti s rostoucí obilní i jinou produkcí zpravidla byla zvyšována, i když na některých dvorech, na př. na Thurzově území, nechybělo čeledi. V seznamech inventářů zásob při jednotlivých dvorech se vesměs neobjevuje

nikde hospodářské náradí ani trvalý tažný dobytek, což ukazuje, že poddani byli nuceni konati robotu vlastním náradím i vlastním potahem. Poddaný byl obecně připoutáván k vrchnostenské půdě a tím byl nucen upevňovati feudální vlastnictví půdy. Vrchnostenská čeleď, pokud se s ní při dvorech stýkáme, asi zemědělskou výrobu jen organisovala. V té věci mezi církevním majetkem (hukvaldským) a světskými velkostatky nebylo asi rozdílů.

Všimněme si nižších oblastí na jednotlivých statcích konkrétně! Podle bytěanských urbárů (na př. z r. 1607) byli poddani jednotlivých vesnic povinni konati všechny roboty u dvorů, „pracovati kolik třeba“, voziti dřevo na zámek, séci louky, sušiti a svázeti seno atd.²⁰ Na těšínském knížecím statku nedávají urbáře na otázku, kdo obdělával vrchnostenské dvory, jakým inventářem atd., mnoho informací. V těšínském urbáři z r. 1577 jsou roboty uvedeny jen výjimkou.²¹ Buď jak buď nebylo tam robotní zatížení poddaných při tehdejší malém dvorském podnikání příliš velké. Jinak tomu bylo, jak ukazuje „instrukce“ vendryňská z konce 16. stol., při dvoru vendryňském. Jaké byly poměry podle těšínského urbáře z r. 1621? Ačkoli na Těšínsku došlo v letech 1577—1621 k velkým změnám ekonomickým i společenským, zvýšení robot v urbáři z r. 1621 se nejeví. Na frýdeckém panství byli poddani žijící při dvorech v nížinách (podle urbáře z r. 1580) zavázáni konati vše, „což se jim koliv rozkázalo“, „jak toho potřeba ukazuje“, „při času náležitém“, „kdež se jim od vrchnosti jejich rozkáže a kolikráte“.²² Uvážíme-li však, že dvorů tam bylo v řečené době málo a počet obyvatelstva v nížinách daleko větší nežli na statku Thurzově, nebylo nepochybně pracovní zatížení poddaných na obou statcích stejné. Na panství frýdeckých Vrbnů bylo rozhodně menší. Poměrně malé robotní povinnosti připadly z těchže důvodů také poddaným v okruhu hukvaldských dvorů. Je příznačné, že r. 1587 bylo povoleno vesnicím Koprivnici, Zavišicím, Bordovicím, aby místo roboty odváděly peněžní rentu.²³

Jinými slovy největší růst robotních povinností nastal v oblasti pohraničí moravsko-slovensko-těšínského koncem 16. a poč. 17. stol., pokud jde o nížinné území, v němž ležely dvory, na statku Thurzově na středním Pováží.

Přihlédneme-li k horským krajům na jednotlivých panstvích, vidíme koncem 16. a poč. 17. stol. tuto situaci: Postavení poddaných bylo tu i tam jiné nežli v nížinách; v mnohém se sblížovalo vlivem rentovních forem místního hospodářství i vlivem pasekářské či kopaničářské a valašské kolonisace, která byla doprovázena jistými dočasnými hospodářskými i právními výhodami i úlevami, udílenými lidu, který se v nových místech usazoval. Nové vesnice či horské usedlosti, které ležely tu i tam vesměs daleko v horách, nemohly býti také už z tohoto důvodu zatěžovány robotními pracemi.

Ale časem došlo i tu, pokud jde o robotu, k různému vývoji.

Všimněme-li si horských částí statku bytěanského,²⁴ vidíme už z urbáře z r. 1592 tyto skutečnosti: U dvou horských spojených obcí Rovného a Rimanovců se sice připomíná, že jejich lidé „neorají“, ale výslovně se připomíná, že „konají práce jako jiní Valaši“. Podle urbáře z r. 1619 požadovalo se od osadníků obou osad, aby „vozili trámy na pilu“. U osady Brvnište se r. 1592 (i r. 1607 a 1619) připomíná v souvislosti s jejími „vyrobisky“ na horách, že „konají všechny pěší práce“ u hradu i dvora. U Papradna čteme r. 1592, 1607, 1619 závazek voziti trámy na pilu stupnenskou, konati senoseč na horských lukách, stavěti koliby na horách. Setěchované byli r. 1592 zavázáni „ke všem pracím jako jiní Valaši“, r. 1619 k senoseči a k pracím

„pěším“. Obyvatelé Turzovky, jejíž „lhůty“ a úlevy vypršely r. 1614, měli (jak se praví už v urbáři z r. 1607) odváděti úroční platy, dávky a konati „všechny práce jako jiní Valaši“. Pouze ve dvou případech se v bytčanských účtech vyskytuje zmínka (r. 1608 a 1609) o robotném, které bylo odvedeno ve formě poměrně vysoké dávky ovci²⁵ (oves a laboribus). Třeba dodati, že toto horské obyvatelstvo Thurzova panství bylo vyssáváno všude nejen velkými peněžními a naturálními platy vůči vrchnosti, ale bylo zatěžováno ještě rostoucími daněmi vůči státu.

Všimneme-li si robotních povinností v *horských* částech panství těšínských a severovýchodní Moravy, je situace koncem 16. a poč. 17. stol. jiná. Na knížecím statku těšínském bylo robotní zatížení horalů jen velmi nepatrné nebo žádné. V urbáři z r. 1621 se mluví o ojedinělých robotách pouze v osadě Milíkové a v Bukovci, při čemž šlo hlavně o roboty při senoseči a sklizni ovsa. Že v těšínské horské oblasti bylo více pracovních sil než potřebné práce, o tom svědčí jistý podíl robotného, které bylo uváděno v celkové rentě přijímané z hor.²⁶ Pokud urbár z r. 1621 píše o jistých lesních robotách (dovoz trámů na jablunkovskou pilu, rubání dřeva, výrobu jistého množství kop šindelů),²⁷ nešlo tu ani zdaleka o takové množství práce jako tomu bylo na jižních, slovenských svazích Beskyd; tyto lesní práce byly vždy vymezovány úkolově, t. j. vymezením čísla trámů (2—3), které bylo třeba dodati ke zpracování na některou těšínskou pilu.²⁸

Také na hukvaldském panství je zpráv o robotních povinnostech poddaných koncem 16. a poč. 17. stol. jen málo. Pokud jsou o nich zmínky v urbáři z r. 1581, týkají se jen vesnic ležících při dvorech v nížině. Jestliže jinde na Moravě koncem 16. a poč. 17. stol. bylo osvobození od robot jen řídkým zjevem, bylo tomu jen tam, kde vrchnost neměla vrchnostenských podniků, kde poddaní ze vzdálenějších vesnic by ztráceli cestou do práce více času, než co by skutečně odpracovali, na hornatých místech (a v tom i na Hukvaldsku) se osvobození od robot udržovalo a převládal systém rentovních platů a dávek.

Uvážíme-li tyto skutečnosti, t. j. růst robot na slovenských svazích Beskyd i jejich absenci či malé rozměry v horských částech jižního Těšínska a severovýchodní Moravy, nadměrné zatížení robotou při polních pracích na 7—8 Thurzových dvorech, jiné robotní povinnosti v oblasti těšínsko-moravského pohraničí, kde roboty byly menší již proto, že dvorů bylo méně a počet vesnic k nim patřících větší, pochopíme lépe i jistou fluktuaci obyvatelstva, (v tom i Valachů), k níž docházelo už v 16. a ještě více v 17. stol., ze severozápadního Slovenska (a za analogických poměrů i z jihozápadního Polska) na půdu jižního Těšínska a východní Moravy.

Všechn tento pohyb nebyl jen výsledkem úsilí o dokonalejší hospodářské využití karpatských horských ploch a nalezení obživy v nových terénech, ale často zároveň i projevem odporu proti hospodářsko-spoločenskému útlaku, který byl větší na území severozápadního Slovenska²⁹ (a jihozápadního Polska) nežli na těšínském jihu a severovýchodní Moravě, kde se udržovalo více rentovní hospodaření, naturální i peněžní renty a roboty byla vesměs minimální.

Ovšem ani tam nelze si představovati, že by poměr mezi poddanými (a Valachy) i vrchností byl ideálně dobrý. Na panství hukvaldském na př. byly určité rozpory mezi vrchností (Stan. Pavlovským) a místními Valachy už k r. 1554 pro neplacení naturálních dávek.³⁰ Většího rozsahu a trvání nabyly

odpor poddaných proti určitým povinnostem na hukvaldském panství koncem 16. stol., kdy se určitá resistance rozšířila do rozličných místních vesnic a byla namířena zejména proti tvrdému vrchnostenskému úředníkovi Valentinu Pavlovskému. Hlavní a vlastní fáze protifeudálních bojů nastaly na jednotlivých panstvích v západokarpatském prostředí teprve v době třicetileté války a po ní.

Kromě prvních náznaků protifeudálního boje v době před třicetiletou válkou se stýkáme tu i tam také s jistými třenicemi, které souvisely s vnitřní diferenciací poddaných a mimo to vyrůstaly také z konkurence o ovládnutí nových „vyrobisk“ v hornatém prostředí. Typickým znamením boje o „kopenice“ je stížnost podaná z prostředí Svederničanů někdy v r. 1620, z osady ležící západně Žiliny, v níž okolo r. 1615 vznikl (namnoze z půdy poddanské) nový dvůr a obyvatelstvo bylo nuceno ohlížeti se po nové půdě ve zvýšeném horském území.³¹

Závěrem ke kap. III. lze říci, že ani v otázce ekonomicko-sociální situace poddaných nepostupoval vývoj v oblasti pohraničí severovýchodní Moravy, severozápadního Slovenska a jižního Těšínska na sklonku 16. a poč. 17. stol. stejnoměrně. Přes jisté a četné hospodářské i sociální shody, které tam byly v souvislosti se soudobou pasekářskou, kopaničářskou i valašskou kolonizací, se jednotlivé vrchnostenské hospodářské celky lišily, pokud jde o postavení poddaných i jejich robotní zatížení a vývoj nevolnických vztahů. V té věci ostatně nebylo jednotnosti ani pokud jde o jednotlivé velkostatky položené uvnitř jednotlivých zemí: Moravy, Slezska, Slovenska i Polska, takže byl by omyl činit z předechozích zjištění nějaké zásadní závěry s hlediska vztahů česko-slovenských.

P o z n á m k y

A. Úvod.

¹ A. Mika, Feudální velkostatek v jižních Čechách, 14.—17. stol. Hist. sbor. ČSAV I, 1953, 122 a d. A. Macák, Hospodářský stav rožmýtského panství v 2. pol. 16. stol. Sborník archivních prací III, 1953, str. 3 a d. — E. Čaňová, Hospodářský stav panství Ryznburského v 16. a na poč. 17. stol. Sborník archiv. prací V, 1955, str. 205 a d. — J. Křivka, Poplužné dvory roudnického panství na sklonku 16. stol., ŠPSC 1955, str. 78 a d. — Fr. Matějek, Z feudální problematiky předbělohorského období, ČMM 1954, str. 220 a d.; Týž, Gostomski a soudobé hospodářské instrukce, Slov. Hist. studie I, 1955, str. 7 a d. — J. Válka, K současnému stavu otázky druhého nevolnictví ve středoevropských zemích, ČMM 1954, str. 179 a d.; týž, Studie k výrobní struktuře feudálního velkostatku v 17. stol., ČMM 1956, str. 131 a d. — B. Sobotík a A. Gabelný, Urbář panství frýdecko-míšeckého z r. 1580, Opava 1953. — J. Macůrek, Valašská kolonizace v západních Karpatech (v tisku) a tam citovaná literatura; týž, Ekonomicko-sociální vztahy mezi českými zeměmi a Slovenskem v 16. a poč. 17. stol. Sborník O vzájemných vztazích Čechů a Slováků, str. 65 a d., Bratislava 1956. — J. Watzka, Vývin majerského hospodářství na trenčianskom a banovskom panstve od poloviny 16. do konca 18. stol. Hist. studie I, Bratislava 1955, str. 50 a d. — O jiných studiích bude zmínka dále.

² Srov. Fr. Popiolek, Historia osadnictwa w Beskidzie śląskim, Katowice 1939. — V. Davidek, Osídlení Těšínska Valachy, Praha 1940; týž, Těšínsko zvláště Jablunkovsko za feudalismu. S urbářem těšínského knížectví z r. 1624, rozmnoženo jako rkp. — J. Macůrek, několik článků o valašské otázce, otisků v Slezském sborníku a ve Valašsku 1952—1955.

³ Urbáře bytčanské z r. 1592, 1607, 1619 dnes ve Stát. archivu v Bytči. Urbář budatinský v Stát. archivu v Ban. Štiavici, urbáře těšínské vydal v cit. pracích V. Davidek, opravy jeho edice provedla Bl. Pitronová ve Slezském sborníku 1955, str. 417. Urbář frýdecký z r. 1580 vydali B. Sobotík a A. Gabelný v cit. edici, frýdecký urbář z r. 1636 je uložen v Lašském muzeu ve Frýdku. O existenci frýdeckého urbáře z r. 1583 Bl. Pitronová, Frýdecké urbáře z let 1580 a 1583 a jejich význam při majetkových změnách na panství, Slezský sbor. 1956, str. 95 a d.

⁴ Uloženy jsou na třech místech: a) v Państwovém arch. v Cieszyně, b) ve Státním archivu v Opavě, c) ve Státním archivu ve Frýdku. O jejich významu *J. Macůrek*, Valašská kolonisace v západních Karpatech (v tisku).

⁵ Ve Státním archivu v Bytči, u urbáře z r. 1607 a 1619.

⁶ Instrukce vendryňská v Państwovém arch. v Cieszyně, rkp. 424 z konce 16. stol. — Z neznámého přepisu vydal tuto instrukci se spoustou chyb i jiných nedostatků *Fr. Popiolek*, Wędrynia, jedna ze wsi beskidzkich..., Katowice 1938, str. 29 a d. a položil ji zcela neprávem až k r. 1655.

⁷ Výsadní privilegium Turzovky z r. 1602 a z osady Terchové viz v příl.

⁸ V citovaných urbářích.

⁹ Účty bytěčanského panství v archivu Slov. nár. musea v Martině, odd. AOZ, fasc. 155, 156.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Cit. edice *B. Sobotika*, *A. Grobelného* a články *Bl. Pitronové*.

¹² Cit. článek *Bl. Pitronové*.

B. K a p. I

¹ *J. Acsády*, Régi magyar birtokviszonyai, Bdp. 1894. — *K. Demko*, Felsőmagyarországi várak és várbirtokok a XVI sz. Hadtört. Közl. 1914. — *A. Kavuljak*, Lietava, Podnik feud. hospod. systému, Martin 1948; *týž*, Historický miestopis Oravy, Bratislava 1955, *J. Macůrek*, citov. články a studie.

² Tamtéž.

³ Cit. práce *Popiolkovy* a *Davidkovy*.

⁴ Cit. edice *B. Sobotika* a *A. Grobelného*.

⁵ *L. Hosák*, Historický místopis Moravy, str. 698. — *Fr. Nesvadba*, K pasekářské kolonisaci a valašské otázce na panství hukvaldském 16. a 17. stol., ČMM 1950.

⁶ Viz v kap. II, seznam dvorů a přiložené tabulky.

⁷ *J. Macůrek*, Valašská kolonisace v západních Karpatech (v tisku). Viz též kap. III.

⁸ Tamtéž.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Viz kap. III této studie.

¹¹ Viz příl.

¹² Cit. urbář ve Stát. archivu v Bytči z r. 1607 zná tato jména usedlých v Turzovce: Jiří Srubian (fojt), Jan Čajo, Martin Prašovka, Blažek, Adam Zapeklý, Vojtek Ruman, Pavel Slezák, Gavel Šindlar, Marko Bonec, Jurek Sentko, Pavel Nemeč, Martin Havela, Míko Mača, Adam Jentko, Mathias Srubian, Janek Murinek. Vedle toho byly pustky.

¹³ Urbář z r. 1619 jmenuje tam tyto usedlé jménem: Jiří Srubian (fojt), Blažej Čamrdak, Tomáš Cabala, Jan Rovnian, Adam Bonec, Matyáš Tomčala, Jan Murinek, Adam Kuocman, Mikuláš Murinkov, Šimon Kumaník, Matyaš Šegoč, Jan Zavko, Adam Zapeklý, Pavel Nemeč, Tomáš Šiočka, Martin Novák, Pavel Slezák, Gallus Šindliar, Mikuláš Bulko, Jan Rudinec, Marek Bonec, Jan Pinciar, Michal Šmahay, Michal Bača. Viz další seznam dále ve sčítání ovcí z r. 1616.

¹⁴ *E. Lukinich*, *A. Podmanini*, Podmaniczky család története, IV. Bdp. 1942, V, str. 492 a d. — *J. Macůrek*, K otázce valašského osídlení v jihozápadním Těšinsku, v Pováží a na Moravě v 16. a 17. stol., Valašsko I, 1952, str. 93 a d.; *týž*, K dějinám valašské kolonisace v trencánské stolici, tamtéž III, str. 6 a d.; *týž*, Valašská kolonisace v západních Karpatech (v tisku).

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ *V. Davídek*, Osídlení, str. 138.

¹⁷ *J. Macůrek*, Valašská kolonisace v západních Karpatech (v tisku).

¹⁸ Cit. m.

¹⁹ *B. Sobotík* a *A. Grobelný*, cit. edice.

²⁰ *J. Macůrek*, Valaši na severovýchodní Moravě. Slezský sbor. 1955, str. 145; *týž*, Valašská kolonisace v západních Karpatech (v tisku).

²¹ *Stan. Pavlovský*, nadání ve prospěch Jiřího Krpce z Kozlovic z r. 1581 (v přepise z r. 1719) na svobodné držení dvou lánů v SAK, Hukvaldy, E Ilc 12/4, mimo to v urbáři z r. 1581, sign. E 2. — Z r. 1585 9. V. (SAK, Hukvaldy, Repert.) Fabiánovi pisaři na paseku a na „kopanici“.

²² Paměť znamená se, kteří jaké kusy z onej strany řek Ostravice ... drží, r. 1583 SAK, Hukvaldy E Ilc 15/3.

²³ Viz dále o sporech hukvaldsko-bytěčanských poddaných.

²⁴ O sporech mezi budatinskými Šuneky a strečanskými Dersffy o hranice v počtci

Kysuce viz smlouvu z r. 1583 v příloze. — Srov. J. Macůrek, Valašské osídlení na Kysucku—Čadecku v 16. a 17. stol. Slezský sborník 1954, str. 454 a d., 472.

²⁵ Transactio inter G. Thurzo et Mojzes Szunog ratione metarum (1601, 14. VIII.), ex qua appareat semper ab antiquo non Strecenses, sed budithiensis dominos habuisse metas cum dominio Bittche ve Stát. arch. v Bytči, od Bytča, sv. 41. O šporech r. 1620: E. Thurzo, protest proti porušování bytčanských majetků poddanými budatinského panství 1620 6. VI. ve Stát. archivu v Bytči, fasc. 43, 44.

²⁶ Přehled příslušných pramenů, a to zejména ze Stát. archivu v Opavě, odd. Král. úřad v čl. J. Macůrek, K otázce valašského osídlení, Valaško L, 1952, str. 102.

²⁷ Viz J. Macůrek ve Valašku III, 1954, str. 27.

²⁸ O některých těchto sporech těšínská kněžna Sedena Kateřina Jiřtkovi Thurzovi r. 1586 v archivu Slov. nár. musea v Martině, odd. Thurzo, fasc. 195.

²⁹ O sporech hukvaldského panství s frýdeckým „v horách“ Vilém, biskup olom. r. 1572 císaři, SAK, H. 4 (2.1, 6), panství frýdeckého a těšínského instrukce těšínského knížete ze dne 14. VIII. r. 1616 za účelem jednání s majiteli frýdeckými (Vrbny), v níž se ozývají stížnosti na vpády na půdu těšínského knížecího panství „in die technischen Gründe und Gebürge“ ... „dass unerachtet ... in das Gebürge aus dem Berg Schlawitz, wo vor alters hero das herzog. Vieh gehüttet worden und heuer gehüttet wird, sich eindringen ...“ (Państwowe arch. v Gieszynie, fasc. 430, 1188a).

C. Kap. II

¹ Stejně v urbáři z r. 1607 jako z r. 1619 v cit. archivu.

² Účty a inventáře svedernického dvora vedeny r. 1616, 1619, 1620 ve zvl. záznamu v archivu Slov. nár. musea, odd. AOZ, fasc. 156, č. 2; fasc. 157, č. 2.

³ V. Daviděk, cit. práce.

⁴ O dvorech na frýdeckém panství B. Sobotík, A. Grobelný, cit. edice.

⁵ Podle urbáře hukvaldského z r. 1581, SAK E 2.

⁶ A. Kavuljak, Hist. miestopis, str. 47, J. Watzka, cit. studie.

^{6a} Viz edici frýdeckého urbáře z r. 1580, str. 63: „Počítajíc 12 štvrtní za 1 malder, 4 vrtele za 1 štvrtní, 4 měrky za 1 vrtel, tolkéž 3 korce za 1 vrtel“. — Pokud jde o poměr slezských měr k moravským v 16. stol. naznačuje jej „Výťah platů stálých a užitků z panství frýdeckého léta 1583 ve SA. v Kroměříži sign. E-II-c 15/4, fol. 10, kde se praví: 1 čtvrtně slezská platí 2 měřice moravské, 6 korců učiní 1 měřici moravskou, 1 věrtel platí půl měřice moravské, 1 korec slezský jest trochu větší než čtvrt moravská, 3 korce platí 1 věrtel slezský.“

⁷ A. Kavuljak, Lietava, str. 67.

⁸ J. Watzka, cit. rt., str. 61.

⁹ Cit. archiv.

⁹ Podle hukvaldského urbáře z r. 1581 činily výsevky: a) u dvora zámkového ozimů 92 štvrtní, jařin 140 štvrtní; b) u dvora brušperského ozimů 108 štvrtní, jařin 138 štvrtní; c) u dvora kozlovského ozimů 56 štvrtní, jařin 74 štvrtní; d) u dvora rychvaltského ozimů 26 štvrtní, jařin 30¹/₂ štvrtní.

¹⁰ Fr. Popiolek, Historia Śląska austrjackiego, 1913.

¹¹ Z instrukce z r. 1612, připojené k urbáři z r. 1607, cituji aspoň některé body: Art. 14: Conumerationi ovium tempore verno et exactioni decimae sive in specie sive in pecuniis exigendum fuerit. Provisor cum perceptore intersint. Et ex praemisso subditorum oves habentium juramento iuste peragatur. — Art. 16: Item diligenter viderit provisor, ut frumentarius, braxator, dispensator, alodiator Valachorum ceterique alodiatores dicas continue teneant. — Art. 30: Caseos oviles et brynzam, quo majori fieri poterit in copia, singulis annis fieri curet. — Art. 34: Ex Kysuca ut in maxima copia ligna, trabes, tigni, tigilli tempore oportuno demittantur ac bono pretio dividantur. Subditi denique in Thurzofalva existentes simul et oppidani bytchenses, ut domos exstruant, sedulo advigilabit et observabit provisor ac in negligentes severius animadvertat. — Instrukci z r. 1619 viz v příl.

¹² SAK, Kopiaře.

¹³ Instrukce ve frýdeckém urbáři v cit. edici.

¹⁴ Instrukci vendryňskou viz v příl. 14a. Viz dále pozn. 54.

^{14a} Viz dále pozn. 54.

¹⁵ AOZ v archivu Slov. nár. mus. fasc. 155, č. 8.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Tamtéž, fasc. 156, č. 4.

¹⁸ Tamtéž, č. 6/10.

- ¹⁹ Jirásek, cit. studie rkp.
- ²⁰ SAK sig. E IId 18/1d, fol. 1—34.
- ²¹ AOZ fasc. 155/5 k r. 1608 v účtech Thurzova statku zmínka o 36 tažných koních (equi currieri), a to k 7. II. t. r. R. 1609 však je poznámka pouze o 6 tažných koních.
- ²² AOZ, fasc. 155, 156, ve Slov. nár. museu.
- ²³ „Ovce moravské“ (oves moravicales) nacházíme v téže době také na druhém Thurzově statku, t. j. na Lietavě. A. Kavuljak ve své monografii (Lietava, str. 152) chybně čte místo „moravicales“ nesrozumitelné slovo „mocavicales“.
- ²⁴ Na př. k r. 1615 se uvádí číslo „valašských“ 764 a birek 236, r. 1616 „valašských“ 679, birek 227, r. 1617 „valašských“ 632 a birek 253.
- ²⁵ Inventáře bytčanského panství v AOZ, cit. fasc.
- ²⁶ Viz dále.
- ²⁷ Fr. Popiolek, Historia osadnictwa, str. 130.
- ²⁸ Cit. instrukce vendryňská, viz příl.
- ²⁹ Cit. edice frýdeckého urbáře z r. 1580.
- ³⁰ Tamtéž.
- ³¹ Viz hospodářskou instrukci z r. 1612 a 1619.
- ³² Cit. inventáře z r. 1612, 1613, 1615, 1618.
- ³³ Cit. edice frýdeckého urbáře z r. 1580.
- ³⁴ V cit. účtech bytčanského panství.
- ³⁵ SAK, Hukvaldy 9/19. 1. 27.
- ³⁶ Podle A. Kavuljaka, Lietava, str. 70 byla velká a malá holba. Malá měla 0,62 l, velká 0,90 l. Fertel (míra na pivo) obsahovala podle K. 200 l.
- ³⁷ Viz tabulky v příl.
- ³⁸ AOZ, fasc. 155, viz tabulky v příl.
- ³⁹ Viz tabulky v příl.
- ⁴⁰ M. Šmerda, cit. rkp. studie.
- ⁴¹ Edice frýdeckého urbáře z r. 1580, str. 63.
- ⁴² Viz sčítání z r. 1616 v kap. III.
- ⁴³ AOZ, fasc. 155, č. 5.
- ⁴⁴ Cit. články Bl. Pitronové.
- ⁴⁵ Frýdecký urbář z r. 1636 v Lašském museu ve Frýdku.
- ⁴⁶ Valaši, kteří dobytky valašské v horách pasú a co který dobytky starého chová, od každého sta povinen desatero dobytky dáti. SAK, E 2.
- ⁴⁷ Viz dříve.
- ⁴⁸ J. Macůrek, Valaši na severovýchodní Moravě, str. 176.
- ⁴⁹ Fr. Nesvadba, cit. čl. str. 253.
- ⁴⁹ Viz přílohu.
- ⁵⁰ AOZ, fasc. 155.
- ⁵¹ Urbář budatinský ve Stát. archivu v Banské Štiavnici.
- ⁵² AOZ, fasc. 182, č. 2. Viz též A. Kavuljak, Lietava, str. 178.
- ⁵³ SAK, Počty statků biskupství olom., sig. C-10, fol. 6, C-11, fol. 67v. V „Počtech“ z r. 1611 činil příspěvek na „zbrojného koně“ 184 zl., z r. 1613 480 zl. Tento peníz je vzhledem k tomu, že byl odváděn dále do zemských potřeb, z celkových příjmů panství v této studii uvedených odečten. — Podle těchto „počtů“ dostalo se za vyšenkovaná vína r. 1611 1400 zl. a r. 1613 1184 zl. Obě položky jsou zde pojaty do celkových příjmů.
- ⁵⁴ O moravských, slezských, rakouských zlatých koncem 16. a poč. 17. stol. viz Fr. Matějka, ZDO III, str. 271, 422, 443, 631, 658. Odtud vyplývá k r. 1594: 1 zl. mor. = 0,96 zl. slez., 1 zl. slez. = 1,03 zl. mor. — K r. 1611: 1 šir. tolar = 1,2 zl. mor., 1 zl. mor. = 0,833 šir. tolar. — O poměru moravského a uherského zlatého viz k r. 1614 přílohu (Thurzovu instrukci). — O poměru slezského tolaru a uherského zlatého či denárů Václav Chudoba, obyvatel města Vratislavi 1599 z e Žiliny (Městský archiv v Žilině, orig.): „Já Václav Chudoba obyvatel města Vratislavi známé činím túto kvitanci, že sem přijal od ... Jana Oparila, rychtáře m. Žiliny dvaceti tolarův, každý tolar po 108 denárech uherských počítajíc, kteréžto peníze sem byl na psaní úřadu města Žiliny studiosum jejich do Wittenberku z Vratislavě odeslal.“

D. Kap. III

¹ Na př. podle urbáře z r. 1592 odváděli obyvatelé městečka Bytče mimo jiné tyto platy a dávky: úročné 39 fl. 75 den., hlásné 16 fl. 30 den., solné fúry 13 fl. 72 den., ječmene 55 l., ovsy 55 l. — Pokud šlo o jejich roboty, se stanovily r. 1592 takto: Item labores

ad allodium Bytchense praestare... tenentur omnes. Lignorum similiter singulus eorum, qui possidet quartale unum, tenetur dare orgiam unam.

² Na př. v urbáři z r. 1592 se praví o „svobodníkovi“ A. Muratorovi, který náležel mezi chalupníky (inquillinus) a kterému byla svěřena hospoda (xenodocium), že se od něho žádal, „ut arte sua, cum opus erit, serviat“. — U jiných se praví výslovně „ab omnibus laboribus et censibus est exemptus vita sua durante“.

³ O vývoji na Těšínsku v studii Šmerdové. O poměrech na Frýdecku v edici B. Sobotíka a A. Grobelného.

⁴ O rozvoji řemesla v těšínských městech tamtéž. Mimo to doklady o cechovních řádech v Těšíně počátkem 17. stol. v Archivu paňstwowem v Cieszyně, odd. komora, fasc. 1558 a v Městském archivu tamtéž, fasc. 63, psané vesměs česky.

⁵ V cit. urbářích a útech, doklady o prodeji telat do Bratislavy, na Moravu atd. O prodeji ovcí na Moravu J. Macůrek, Ekonomicko-společenské souvislosti, cit. sborník.

⁶ Srov. seznam literatury v mém článku „Valašské osídlení na Kysucku—Čadecku“, Slezský sbor. 1954, str. 454.

⁷ Srov. práce Fr. Popiolka, zejména čl. Nasze prawa do Czaczańskiego, Chuiazda cieszyńska 72, č. 45 z r. 1919 a Historia osadnictwa, cit. m.

⁸ Srov. J. Macůrek, Valaši na severovýchodní Moravě..., Slezský sborník 1955; t ý ž, Valašská kolonisace v západních Karpatech (v tisku).

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Jména těchto urbářů by ovšem zasluhovaly zvláštní rozbor.

¹¹ Viz sčítání chovatelů ovcí na panství bytěčanském z r. 1616 v příloze.

¹² Viz příložené tabulky.

¹³ Viz tabulky osídlení v příloze.

¹⁴ J. Macůrek, Valašská kolonisace v západních Karpatech (v tisku).

¹⁴ Z hukvaldského urbáře z r. 1581 lze zjistiti tyto údaje, týkající se diferenciac venkovského obyvatelstva: 281 lánků, 107 třičtvrtlánků, 147 půllánků, 138 čtvrtlánků, 31 zahrádníků, 16 chalupníků.

¹⁵ Tu i tam vrchnost přejímala poddané fojty. Doklad o tom na př. z Hukvaldska, kde již k r. 1567 biskup Vilém poručil „od Jana fojta kozlovského ... čtyry sedláky, kterých od starodávna k tomu fojtví v deržení byl, ukoupiti. Kdež týž fojt ... prodal jest nám ty čtyry sedláky od téhož fojtví, kteréž jest již i zaplacené přijal.“ SAK, Hukvaldy E Iib, 8/4.

¹⁶ Doklady o tom ze severozápadního Slovenska i na Těšínsku v jednotlivých urbářích. Mimo to viz A. Kavuljak, Lietava; týž, Miestopis Oravy, str. 19 a d. — Pokud jde o fojtví na Hukvaldsku J. Jirásek, Fojti na panství olomouckého biskupství v 16. stol. ČMM 1956, str. 352 a d.

¹⁷ O tom doklady v jmenovaných urbářích zejména k r. 1607.

¹⁸ O svobodných sedlácích na Frýdecku v edici místního urbáře.

¹⁹ O valašských vojvoděch a jejich funkci J. Macůrek, Valašská kolonisace v západních Karpatech (v tisku).

²⁰ O robotách poddaných v bytěčanských urbářích: v Malé Bytči r. 1592: „Operas rusticas omnes ... praestare tenentur“, k r. 1607: „Omnes operas rusticas praestare ... tenentur“, k r. 1619: „Iidem coloni operas rusticas omnes praestare, singuli orgiam unam lignorum ad arcem administrare, decimam ovium et proventuum mellis dare, insurgere, muneralia conferre, arcem restaurare, sal, carpiones, haleces, lacticinia ... certo pretio accipere tenentur. Inquillini laboribus pedestribus serviunt. — V Jesenici k r. 1952: „Operas molitor omnes praestare tenentur ... Omnes operas rusticas praestare, ... tenentur“, k r. 1619: „Labores omnes ad alodium Jesenicense praestare tenentur... lignorum orgiam unam ad arcem administrat (colonus). Stupné r. 1592: „Isti coloni et inquillini operas rusticas... praestare tenentur omnes“, (r. 1619 totéž). V Brvništi r. 1592: „Praestat (colonus) labores pedestres... Inquillini habent paucas terras extirpaticias, omnes operas pedestres praestant“, r. 1607: „Coloni operas omnes, inquillini pedestres... praestare tenentur“, r. 1619: „Iidem coloni operas omnes, inquillini tamen pedestres ad arcem et alodium... praestant“. — V Papradnu r. 1592: „Trabes ad serram Ztupnensem... evchere obligantur. Foenificare, caulas Mag. D. extruere et alias operas praeter araturam praestant“, r. 1619: „Coloni Papradienses dant Suae Cels. quotannis asseres N. 100, quos soli in ripa Vagi sistere tenentur. Truncos ad serram Suae Cels. Ztupnensem evhunt... Foenificare, caulas extruere, et alias operas praeter arationem praestare obligantur.“ — V Setčehově k r. 1619: „Labores pedestres et foenificationem exercere, vigesimam ovium dare ... arcem restaurare tenentur.“ — V Petrovicih r. 1592: „Praestant labores ad allodium.“ — V Rovném a Rimanovicích r. 1592: „Non arant, sed labores praestant

ut alii Valachi, r. 1619: „Non arant verum alios labores, uti caeteri Valachi sustinent... Truncos scindendis asseribus aptos ad serram educunt“ atd.

²¹ V. *Davidek*, Osídlení . . ., edice urbáše.

²² B. *Sobotík* a A. *Grobclnýj*, edice urbáše.

²³ SAK, kopiáše, sv. 77, k 1587 17. III.

²⁴ Viz pozn. 20, kde také o horských robotách.

²⁵ K r. 1608 podle úctu „oves a laboribus“ 251 (AOZ, fasc. 155).

²⁶ O tom doklady v urbári r. 1577 i 1621.

²⁷ Viz jmenované urbáše.

²⁸ Dtto.

²⁹ Podle J. *Acsádyho*, A magyar jobbágység története, nové vyd. Bdp. 1948 (vydané slovensky v Bratislavě r. 1955), který pojednává o osudech poddaných v Uhrách — na Slovensku, byl dobrý vztah mezi šlechtou a poddanými a nedocházelo k žádným proti-feudálním bojům poddaného lidu. Pojetí toto nepochybně neobstojí. Viz rozpory tohoto pojetí a hospodářské instrukce z r. 1619.

³⁰ SAK, kop. 12, f. 46, 1553/54.

³¹ Stížnost svedernických poddaných někdy z konce r. 1620 či poč. 1621 v AOZ, fasc. 157, č. 2.

PŘÍLOHY

I.

1580, 22. duben, Strečno

*Pódohospodársky archív v Bratislavě.
Přepis z archivu gbelanského panství
slovenský překlad 17. stol.*

Smlouva Mikuláše a Františka Dersffy s Jyrykem Mudranem, zákupným rychtářem, a jeho tovaryši o povinnostech a právech dědiny za Královou loukou.

My Myklus a Ferenez Dersffy . . . oznamujeme . . ., že učinili sme zmluvu s Jyrykem Mudranem a jinými tovaryši jeho na ten způsob.

Ponevadž on budúc dobrovolne volen od jiných svých tovaryši a susedův za rychtáře zákupného, že by se on nejprv a podle neho jiných dvanáste stavel a budoval na míste jim od nás daném . . . za Královú lúku jmenovaném na Rovnej hore tech tolikéž dvanáste vedla nebo tak jakož jim vyměřeno jest. My pak dáváme jim v tom slobody, tak jak porádek jest toho, zúplne za dvanáste let porád zbehých totiž od datum listu toho, tak abychom byli ve všech vecích svobodni a spokojni ode všech porádek, zbírek neb jakýchkoliv jiných úplatův, to jim chtěie a přirýkajice zadržeti až do vyplnení času toho. Ony pak všeliké živnosti své svobodni budú sobe viesti a provoditi, v jakovej-koli živnosti budú moci beze všej překážky získati. A jestli by jim pak chtel nekdo v čem překážku činiti, tehdy my jich budeme v tem povinni brániti a jich zastupovati tak jako poddaných svých. Když pak jim by ten čas jmenovaný vstal a vyplnil se, tehdy oni budú nám všechny věci danny valaských jakožto v Cizíně neb v jiných dedinách platiti, odbývati zúplne totižto od rolí pyet baranov a ode sta pyet baranov. Rychtár pak budúc zákupný, ten tolikéž nám bude tím zbývati jak v jiných valaských dedinách. Tenže rychtár bude míti svobodu piva dávatí, variti, mlýn múčny, pilný postaviti a živnosti své provoditi, tak jak na rychtáře záleží. V tech pak dvanásti letech poradne zbehých nebudú nám ani žádnemu jinému povinni žádných věcí zbývati aniž dávatí. Stolka to ze zbrojí, kdyby se trefilo, ze zbrojí jiti budú povinni činiti. Nadto pak my, když uhlídáme jejich vernosti, práce a náchylných k tomu býti a gruntovných, budeme jim povinni list gruntovný, chotárny vydati a k rukám dáti, doloživše všecky jejich dávky, svobody a jiné povinnosti a jich tím upevniti a utvrditi, jak zbehlost toho ukazuje . . . Dán z Strečna v pátek pred sv. Jirím léta P. 1580.

Franc. Dersffy
Nic. Dersffy

II.

1583. 16. září, Krásno.

Soudobý přepis v Slov. nár. museu
v Martině, odd. Vel. Bytča.Usnesení komise (pod předsednictvím E. Forgáče) ve věci sporů mezi budatinskými
Suneky a strečanskými Dersffy o hranice v porůčí Kysuce.

Nos Emericus Forgáč de Ghimes [a větši počet zástupců trečanské šlechty]. Itaque habita intra nos superinde matura deliberatione, ex quo tempore exclusi et ob praemissas rationes per viam inquisitionis testium ad exitum deducere concordiam non possemus, ex partium voluntate aliam sumus ingressi viam placitandi. Iuxta quam saepefati domini Nic. et Franc. Dersffy ad suam partem ex subditis pertinentiarum castri Budetin quatuor viros nempe: Georgium Kalina, Georgium Kostyal, Ladislaum Sztrapszky et Joanam Trauss de Neslusse, similiter et praelibatus d. Joan. Szunyogh ad partem suam ex colonis pertinentiarum castri Sztrecsen quatuor: Felicem Hrehuss, Michaellem Brodman, Martinum Sculadi et Ladislaum Bodą de Krasna tamquam homines bonae aestimationis, fide dignos ac rei pastoralis peritos locorumque litigiosorum notissimos elegerunt, ex quorum relationibus et informatione eligeretur status locorum litigiosorum et concordia formaretur: qui praestito primum strictissimo juramento, diuturna consultatione mutuo habita tandem coram nobis de infrascriptis locis et montibus litigiosis talem unanimiter fecerunt recognitionem: ita quod infra denotatas ovium stationes, caulas et tuguria, videlicet: Javorszki, Lieszkove, Moravske, Velky Magur, Ozna, Dedova, Hranicne, Grunyi, Vrch Kalinova, Pol Radcze, Javoricze alias Prislup, Vrch Czazce et Svrcsinovecz possessores castri Budetin videlicet domini Szunyogh a multis annis possedissent gregesque eorumdem ibidem in pascuis pacifice tenuissent. Item sequentes caulas et pascuationes: Podhracze, Trubita, Studne, Blato, Koliszka, Mala Riczerova, Velka Riczerova, Bindoska, Prašiva, Sklubina, Ozborov, Kalinov Potok et Oszadnica praefati domini Nic. et Franc. Dersffy, sed et genitor eorumdem ad castrum Strecesen pacifice tenuissent et sine impedimento greges ovium ibidem pavissent et intertenuissent. Caeterum quod ad caulas et stationes vrch Jamneho, item vrch Hlboky iidem dicti homines jurati sic declararunt, quod eorum pascuis in vere solet uti d. Joannes Szunyogh solus, circa autumnum utraque pars ibidem greges pascunt. Item nad Csernatim ex una parte d. Joannes Szunyogh, ex altera vero parte d. Nic. et Franc. Dersffy utuntur. Item quod sequentes caulas et pascuationes communiter partes depascunt nempe: u Križe, na Hanzlove, Zavodjach et na Vrch Hrabovce.

Nos igitur ex quo antelatae partes iuxta distinctionem et recognitionem memoratorum octo virorum differentias locorum litigiosorum supra denominatorum nostrae submiserunt compositioni et determinationi inhaerendo relationibus et informationi eorumdem 8 virorum comperimus: loca litigiosa, ovium scilicet stationes, caulas, tuguria et pascuationes nempe: Javorsky, Lieskova, Moravske, Velky Megur, Ozma, Dedov, Hranicze, Grunyi, Vrch Kalinova, pol Rache, Javoricze alias Prislup, vrch Czazce ac Svrcsinovecz possessoribus castri Budetin velut praefato domino Joanni Szunyogh in eodem statu, dominio, usu et possessione relinquit. Caeterum loca, caulas et pascuationes sequentes: Polracze, Trubita, Studne, Blato, Koliszka, Mala Riczerova, Velka Riczerova, Bindoska, Prašiva, Sklubina, Ozborov, Kalinov Potok et Oszadnicze memoratis possessoribus arcis Strecesen, dominis Nicolao et Francisco Dersffy in eodem similiter statu, dominio, usu et possessione dimitti.

Item caulas, tuguria et pascuationes: Vrch Jamneho et Vrch Hlboky nuncupatas tempore vero praefatum dominum Joanam Szunyogh solum, in autumnum autem utramque partem pascuis uti.

Item nad Csernatim a parte una dominum Joanam Szunyogh, ab alia vero parte memoratos dominos Nicolaum et Franciscum Dersffy tenere et pascere.

Postremo pascua, caulas et stationes: u Križe, na Hanzlove, Zavodjach et na Vrch Hrabovce simul et communiter utramque partem uti et frui debere comperimus et decernimus.

Itaque utraque pars suis pascuis, stationibus et tuguriis sit contenta communibus vero penes octo virorum declarationem utatur ut communibus hoc per expressum declarato: quod loca et tuguria in praemissa distinctione octo virorum inserta, si quae extra conclusiones metarum dictarum, possessionum Csateze et Krasno adiacerent et ad alias possessiones spectarent, de quibus inter partes nulla est controversia, maneat in posterum quoque suis possessoribus libera et pacifica praedicta distinctione octo virorum non obstante. Quantum vero ad alias inaequalitates et discordias ratione videlicet metarum, territoriorum et pascuorum inter praenotatas partes et eorumdem subditos, quomocunque exortas et

currentes, decernimus et sicut antehac viventes scilicet magnifico condam domino Stephano Dersffy sic ad praesens et futurum incolae possessionis Kraszna ac coloni domini Joannis Szunyogh plenam habeant facultatem in locis et sylvis in ambitu circum quaeque possessionis Kraszna usque ad possessionem Csattze vocatam adjacentibus pecora pascere, usum fructuum percipere, robora et trabes ac alia quaevis ligna ad aedificiorum usus succidere et cuncta, quae eorum usui forent necessaria, non solum terra, sed etiam flumine Kiszucze dicto liceat convehere et demittere sine unius vel alterius partis impedimento et damnificatione, prout hactenus ex parte domini Ioannis Szunyogh et eiusdem colonorum impedimenta et damnificationes contigerunt... Datum in praescripta possessione Kraszna praedicta feria 2da proxima post praetactum festum exaltatae s. Crucis a. 1583.

III.

1587, 13. únor, Strečno

Fotokopie z archivu gbelanského panství.
Pôdohospodársky archív v Bratislavě.

Mikuláš Dersffy na Strečně potvrzuje, že Mikuláš Vavrov, jeho poddaný, koupil vojevodství v dědině Tižina od Mikuláše Zeghyho.

Mikuláš Dersffy z Serdahale a na Strečně... známo činíme tímto psaním našim všem... že Mikuláš Vavrov, poddaný náš, listu tohoto ukazatel, to vojevodství v dedine našiej Čižine, na kterém nekdy sedel Jan Číž vojevoda a predkové jeho, kúpil jest od urozeného pana Mikuláše Zeghyho za fl. 200, id est ducentos. Totiž jmenovitě: dům a k nemu mlýn, rolye a lúky prináležitě, kterýžto kup jeho my svrchupsaný Mikuláš Dersffy, jakožto terrestris a dedičný pán, nadepsanému Mikulášovi Vavrovému potvrzujeme a k tomu všelijak privolujeme, dávajíce jemu ouplnú moc a svobodu, tak aby on ve všelijakých vecích a správách vojevodských poddané naše Čižince spravoval a tyež užitkov budto domovych, budto ve mlýně, v roliach a v lúkach tím jistým způsobem svobodne užival, jakožkolvek jiní vojevodové za starodávna spravovali a uživali. Proti tomu jeho v ničemž nechceme pohybovati ani potomkové naši. Za to jemu sľubujíce, že ve všich jeho pravach... a užitkov prinalezějících jeho dostatečne brániti a zastupovati chceme, od jednoho každého člověka, kdožbykolvek jemu v tom nieakú prekážku činiti chtel aneb usiloval. Pro lepší pak toho jistotu a budúce uvarování tento náš list pod pečeti naší a vlastní rukou podepsaný jmenovanému Mikulášovi Vavrovému sme vydati poručili. Datum in arce Ztrechen 13. Februari anno 1587.

Extradatum per me Apollinem Millicium, notarium Solnensem.

IV.

Konec 16. stol.

Państwowe archiwum Cieszyn.
Sign. orig. 424.

Na titulním listu: „Hospodarství vendrynské“.

Instructia, co se v statku vendrynském za hospodárství konati má.

Z pořadzení bydla.

Bydlo v dvořích mají dvorníci pronajaté míti, na Černovském folvarku má vždy 40 krav dojných býti, a v horním folvarku má býti 50, aneb přichovalo-li by se něco jalovic, tehda mž býti 60.

Jestližebý co z tych pronajatých krav zdechlo, mají dvorníci na to místo jiné krávy hned přikoupiti, aby počet pronajatých vždy úplný byl. A co by na ty pronajaté krávy vynaložili, to jim při počtu pasírované býti má, lečby svávolně aneb nešetrně něco přezdrželi, to jim pasírované býti nemá.

Od jedné každé krávy mají dvorníci dovezně dávatí po 4 th. sl.

Z pořadzení jalového dobytka.

Jalového dobytka aby dvorníci pilnovali, aby ho vždy přibývalo a dobře se choval. Telat aby v každým dvoře každoročně po 12 zostavováno bylo, a zdechlo-li by které před žnyty, to dvorníkova škoda. Neb pro jiné nezdychají, než pro to, že jich včasněji než náleží zůstávají a ješče jim při tom mléka ukrádají.

Telata aby se deprvo na stírniska na pole vyháněly. Roční telata aby na vesno hned z kravami z horního folvarku na pastvy do zadního lesu i jinde chodžly. Dvuleté a vyšdvuleté jalovjata aby za Olzu do zahradníkův na pastvy dávané byly.

Býčkové všichni aby se z kravami tak z důlního Černovského, jak z horního folvarku pásli, budž by byli roční, dvuleti aneb i starší.

Voly robotné.

Voly robotné aby vždy dobře čpované a pilnované byly, tak aby v roli náležitě robily a roboty obmeškávati nemuseli.

Staré robotné voly aby do hor na pastvu hnané, přez zimu senem a ograbkami krmené a předávané byly. Na místo těch mají se do roboty z jalovjat jiní volkové vzít a v roboty učení a užívání býti.

Svině, husy a indyky.

Svině, husy a indyky aby pilnované byly, aby jich vždy a vždy přibývalo, a pro nebdanlivost nijak hynuly.

Zahrady.

Zahrady mají dvorníkom, jak prvotné bylo, pro hraní trávy zůstavené býti. Kapusta aby sazena a mrkev aby seta byla na zahradách, jak náleží. Kapusta aby pilnována, okopována a pleta a húsenskám bráněna byla, tak aby pro vychování čeledi i robotníkův jí vždy dosti bylo.

Mrkev tolkéž má pleta a pilnována býti, tak aby robotníky i čeled čim chováti bylo.

Kdyby se na zahradách něco ovoce obrodzilo, tehda má k té zahradzie u kerchova vachtař, který by ji pilnoval a ovotce roskrásti nedal, chovaný býti.

Na jiných zahradách má každý vachtař, když v každé zahradzie chalupníci jsú a zahrad vachovati povinni, aby ovotce aneb kapusta, mrkev i co jiného rozkrádané nebylo, šetřiti.

Ovotce, které by z stromův pozpadalo, má každý vachtař zbírati a oddávati, aby to soušené a chované bylo. Jiné ovotce, které by se trhala, má ihned ze stromův prodané býti.

Slívy aneb višně, jestliž by kdy obrodzily, mají trhané, sušené a dobře chované býti.

Jestliž by kdy plané jabloně aneb hrušky na polích něco ohrodzily, má to vše zřasené a sušené býti.

Ovce.

Ovce aby se jak nanejvyš možno pilnovaly, aby nehnuly, ale vždy se množily.

Soli aby vždy přes celý rok dva kusy v ovčírni visely, aby ovce lížati mohly.

Kdy časy mokré a hrubě dešťové jsou, aby ovce z ovčírny nevycházely.

Ovčírna aby šetřena a dobře zaopatřena byla, tak aby ovcom v zimě zimno nebylo, aniž se také vlk do ní podhřebati mohl.

V zimě kdyby ovce se pásti mohly, aby vyháněné byly.

Ovce aby přes zimu stouchlého sena aniž slámy nejedly.

V zimě mají ovce každý den do vody hnané býti a v ovčírni mají také v žbeřikoch dostatek vody mítí.

Na vesno i na podzim mají ovce v náležitý čas snažne umyté a ostřížené býti.

Velny, zimní i letní, má každá osobně do osobného vantucha vložena býti.

Jahňata každoroční mají podobným spůsobem v náležitý čas ostřížené býti a velha jahněcí má se mezi velnu letní přimíšati.

Kdyby se ovce ostřihly, má se vlna do Těšina zavéstí dáti, taková zvázeno a prodána býti. Všakže kamen letní vlny nemá niž 6 šir. a kamen zimní vlny niž 5 šir. 15 čes. prodáván býti.

Žádné ovce aniž škopy nemají prodávané býti, leč by se to při kterých našlo, že mdlé jsou a přezimovati by se nemohly.

Mdlé ovce, které by se přezimovati nemohly pro mdlost, jestliž by se prodati nemohly, mají zbité a čeledzi aneb robotníkom k snědení dané býti. Jak nanejvyš toho pilnovati potřebí, aby z těch luk, které by pro náhlé deště blátem pokálené byly, na ovčírni žádné seno kladené nebylo.

Spravování role.

Role, na kterých se oziminy seti budú, mají včasné zpodorané, zhákované a uvláčené býti. Takové podorování má se jak nanejvyš možno, jakož i hákování i uvláčení pilnovati, aby pluchy na stlocískách i jiných tvrdiznách neoplzovaly, než aby se snažně podorovalo, husto háky přejmovalo a hákovalo a náležitě, jak se hodí, uvláčilo.

Na oziminu má se včas dobře, snažně a hluboko orati, aby se ihned po Narození B. Panny Marie selo. Toto se má jak nejvyš pilnovati, aby se oziminy o Narození P. Marie seti počaly a do Sv. Michala všechny všudy zasely.

Hnoje mají se budž na rži aneb pšenice ozimné včas vyvésti a zapodorati, nečekajíc až by jiní lidé počali, poněvadž kdyby se to včas nepočalo(!), nemohlo by se to tak rychle jak náleží spraviti.

Kdy se oziminy zasejí a hodně zavláčí, mají se snažně vybrázdziti, vody z brázd náležitě zvedené a příkopy, kdyby toho potřeba bylo, včas a dobře přebité býti, tak aby obilí nevymakalo a na nim se žádné(!) škoda nedziela.

Na vesno má se na pohanku, ječmen, len, konopě a kapustu včasné a dobře spodorati

a role upravití. Pohanka má se na Černovském ve ržiskách, ječmen na horním folvarku také ve ržiskách aneb hnojných pšeničiskách setí, konopě v hnojným ržepisku a len v kopovisku mají seté býti.

Ovsy mají se v čas setí, na ně se dobře a jak přináležejí orati a hodně se uvláčití mají.

Hrách má v hojném ržisku aneb pšeničisku na skibu setý a hodně uvláčený býti.

Len kdy se zaseje jak náleží, má pletý a snažený býti, potom zebraný, náležitě zdrhnoutý a na rosi vloženy býti. Tam kdy umokne jak náleží, má sebrán a náležitě vypraven býti.

Konopě tím způsobem mají náležitě zebrané, vymláčené a na rosi vloženy býti. A kdy dosti umoknú, mají zebrané a náležitě vypravené býti.

Kdy se len a konopě vypraví, tehda se přadživo děvkám do folvarkův k přadžení oddati, co náleží, aby každá upřadla a oddala.

Poddaným také má přadživo tak mnoho, jako darmo přásti povinni jsou, oddávané a přadžené od nich zase odbírané býti.

Však žádný len vypravený budíc nemá se nikomu přásti dáti, než schován náležitě býti, tak aby se na nim žádná škoda nestala. Zhřeby toliko, pačesy a konopě mají k přadžení dávané býti, aby se plátno čeledzi náležitě dávatí mohlo.

Co se koli upřade, to má do tkačí dané, potomě vybilené a čeledzi, jak mnoho kterému náleží, dáno býti.

Spalda a bob mají se také setí, tak aby čeledzi a robotníkům bylo co jísti dáti.

Kolo zadního lesu a nad Vendrynků má se vždy na vesno jedno pole (když ty všecke hlinky na tři pole rozdzielené jsou) ovšem setí. Tam se mají příkopy kolo zadního lesu náležitě přebíti, aby ovsy nepodmakaly a na nich se škoda nedziela. Mají se též od lesa z té strany ohraditi, aby v nich bydlo škody nečinilo. A nad Vendrynků, kolo tych prostředních honův, mají se tolkéž příkopy přebíti, aby voda z brázd zeházeti mohla.

Kolo zadního lesu aneb na Prašivé má se každý rok netco bru aneb prosa setí, aby se mělo čím robotník ve žniva a jiné roboty chovati. Však lípe je kolo zadního lesu setí než na Prašivé, když kolo zadního lesu řídko chybí a na Prašivé se nikdy neobrodzí.

Sečeni louk.

Louky a přilohy, jestli by hodná tráva na kterých luk, mají se v čas poséci a sena dobře vysušiti, aby ovce z suchlých a plesnivých sen nezdychaly.

Seno z luhu při řece Olze a z lúky za stodolami má všechno na ovčírni pro ovce vloženo býti. A poněvadž by to pro ně málo bylo, protož má se ještě více z nejlepších luk vybírati a na ovčírni odložití, tak aby se ovčírně vždy plná nakladla.

Kdy se ovčírně plná sena naklade, mají obloky dobře zapravené býti. A ovčáře mají to seno v zimě ovcom dávatí a žádnému jinému nijakým způsobem z toho ani hrsti od-cizovati.

Kdy se dosti sena na ovčírni naklade, má se potomně co nejlepší seno pro koně na obě maštale a horní kolny odložití a jinam se nedávatí než pro koně.

Ostatek sena má se pro krmné a robotné voly a pro telata odložití a to šetřeno býti, aby toho dvorka z divkami nerozkradly a kravám toho bezpotřebně nedávaly.

Toho pilně šetřiti potřeba, aby sedláci aneb kdokoli jiný luk na vesno nespásl, aby potomně sena včas se kositi mohly.

Kde mačarné lúky jsou, tam se na vesno koně panské pásti mají, když tam zase včas tráva uroste, ovšem v stavích.

Otavy mají se pilnovati, aby také od sedlákův aneb koho jiného zpanené nebyly; než kdy urostnou, mají se na nich napřed panské koně a hřibata, a po nich voly krmné, které již z hor přišly a se krmítí mají, z malými telaty pásti.

Na vesno mají se, kde toho potřeba, na loukách příkopy přecudžití, aby lúky náhlými vodami pokálené nebyly.

Jestliž by kde lúky chraští nějaký zarostly, tehda mají, kdy se na vesno lúky uhrabovati budú, zase snažené a vykopané býti.

Sklizení z pole.

Kdy se oziminy z pole klidí, mají všechny rži do stodoly na notní kladené a slámy ržanné pro samé toliko ovce (vyimajíc, co se pro koně, pro sekání potřebuje) vydávané býti.

Pohanka, ječmen a hrách mají do stodoly od knězového do zkrajních somsěkův kladené a sláma jich pro samé toliko ovce a nikam jinam dávana býti má.

Pšenice co nejtravnější mají pro ovce do stodoly od knězového do prostředního somsěka kladené býti, a to tak dlouho, až se somsěk až pod sám dach naplní. A sláma z tých pšeníc má pro samé toliko ovce dávana býti. Jiné pšenice mají do stodoly pod kámen a do stodoly od chmelníka kladené býti do prostředních somsěkův.

Na Černovském, jestliž by možno bylo, má také jeden somsěk pšenice plný nakladen býti.

Jestližby pak ty samsěky pro pšenici nestarčovaly, tehda má pšenice do tych dvě

zvejšpaných stodol kladena býti, do jiných somsečkův. Špalda má se do stodoly pod kamením do malého somsečka klásti. Bob též tamže, a jestliž by somseček nestarčoval, tehda do jiné stodoly kladen býti má.

Ovsy do velké stodoly a na Černovský všechny vloženy býti mají. Při klidzení z pole má se to najvš četiti, aby se při vožení pod mandelmi jak nejlépe ubíralo. Při zruvy aby se klasy také dobře ubíralo a dobře se vázalo.

Kdy se ovsy, pohanky, hrachy a ječmeně hrábí, má se na to šetrnost dáti, aby se dobře uhrabovalo a nic na poli nezůstávalo.

Při klidzení z pole žádné baby aniž děti nemají klasy zbíratí toho dne, kdy se klidí, až depruv na druhý den, to jim se brániti nemá.

Kdy se z pole klidziti má, mají se včasné cesty opravití, aby se vozy nezvracely a robota se nemeškala.

Kdy se obilí do stodol klade, tehda na každém humně má jeden býti, který by vloženy kopy obilí nalezoval, tak aby se to vše zapsati mohlo.

Pilně se toto pozorovati má, aby se všechno obilí, jak hrachy, tak pohanky a jiné obilí všechno jak nejsušejí sklízilo, tak aby ovce i jiný dobytek pro plesnivá a zhnité stravy nehynul a škoda se na tom pro nedbanlivost taková nedziela.

Kdy se obilí požalo i pokosilo, má se šetrnost na to dáti, aby v noci na poli pokradené nebylo.

Kdy se něco našalo a na poli navázalo a přez noc na poli zůstatí musí, tehdy se to vše řádně pořezati a zpočítati má, tak aby se vědělo, mnoho čeho jest. A dvorníci toho v noci dohlídati mají, aby rozkrádané nebylo.

Spřádzení roboty.

Sedláci ti podle povinnosti své všechny roboty konné, cokoli by se jim kázalo, činiti mají.

Kdy sedláci konmi nerobí, tehdy mají po dvojí na robotu panskú poslati, totiž aneb oboje ze svém na žnivo, aneb jedné kositi, druhé žati, aneb jedno rubati a druhé pletí a takové a tím podobné roboty sedláci konati mají.

Zahradníci ti, jak vesna nastane, ihned na robotu po dvoje poslati mají, totiž jak o sedláci pěší robotě zvyš napsáno jest. V zime toliko po jednom každý den chodziti mají.

Chalupníci a komorníci ti pěší na robotu chodziti mají ve žniva každý den každý po dvou a krom žniv chalupník čtyry dni, komorník dva dni po jednom do tejhodne, cokoli se jim poroučí, robiti mají.

Na hrabání ovsa chalupníci i komorníci (mladzie v panské stodole bez škody) každý den po jednom chodziti mají.

Volní chalupníci a volní komorníci přez celý rok (vynimajíc mlýnské roboty) do ničeho potahování býti nemají, než kdy žnivo a hrabání ovsa jest, tehdy nezastírajíc se žádné nijakú volnosti po dvojí každý den na žnivo a hrabání jíti mají. Vynimajíc však těch, kteří na varstvy chodziti, varstvy své pilnovati a jinam potahování býti nemají.

Komornice všechny jedna vedle druhé na žnivo a hrabání ovsa po tři dni každého týhodne jíti mají.

Komornice všechny do pletí mrkvi, lnu a kapusty po dva dni do týhodně chodziti mají. Jinše roboty ať komornice nerobí kromě polivání a praní plátna na blejchu.

Kdy v zimě dosti dřev na notci naveze, tehda se může něco dříví k vápennému peci přivésti, vápno se dáti páliť a do dzir k tomu připravených sypati.

Poprava stodol, dvorův i panského budunku.

Každý rok má se zahradníkům za Olzí obilí tak mnoho dáti, co by za 10 fl. stálo, a oni za to mají 100 kup šindelův dobrých v lese Vendrynském urobiti a takové se mají k opravě budunku všelijakého potřebovati. Na stodolách, kde sú dachy z slámy a dobré jsouce toliko by málo popravý potřebovaly, ty mají slámú popravované býti.

Potřeba-li by bylo kolo budunku panského aneb kamenné ovčírni nejakej popravý šen aneb gruntu, k tomu mají potřeby včasné přivezené a to spravené býti prve než roboty v poli nastanú.

Jestliž by přitesy pod chlévy, stodolami aneb kde jinde zhnily, tehda se to má podmurovati; jestliž by pak pro jiné pilné roboty podmurované býti nemohlo, tehda mají se přitesy slušné z nejbližších lesův k tom přivésti dáti a to popravené býti.

Vrata při stodolách přední i zadní mají šetřené býti, aby dobre a mocné spravené byly, a všechny spolu se kláskami dobrými zamykaly.

Vrata do velkého i malého placu mají nanejvš šetřené býti, aby stálé a mocné byly, a na noc se vždycky včasné a dobře zamykaly.

Parkány a ploty po zahradách mají pilnované býti, aby vždy celé a nepolámané byly, tak aby se žádná škoda na zahradách nedziela.

Vrata a dveře do zahrady i kerchova mají vždycky dobré a zamknuté býti.

Sypání všechna mají pozorované býti, aby celé a nenarušené byly, zlodzieje se tam nevlámali a škody nejaké nečinili.

Hnojůvky kdekoli jednom možno mají do zahrad puščené a ze vsí pilností provázené býti; tak aby se sady buily a rodzily. Kolo stodol mají púšky příkopy přebíté a vysnažené býti, aby do stodol nepodmokalo a příteasy nehnily.

Opatrnost lesův.

Lesy všechno mají hejní dobrže opatrovati a podle toho často dohlídání bývati, tak aby se škoda na nich nedziela a budz tutežní poddaní aneb cizí v nich škody nečinili, lesu neklesnili, dříví nekradli aneb koz i jiného dobytka v nich nepásli a potomně pro pasení a užívání nejakého práva sobe nepokládali.

Kdyby se bukev obrodzila, mají všechny svině z obů folvarkův do lesa bukového na pastvu hnané býti, co by se potomně tak spáslo, že by se na slaniny zabítí hodzilo, to se všechno má pobítí dáti a takové náležitě zasolené, zchované a k potřebě omasty čeledzi a robotníkův užívané býti má.

Jestliž by se bukev tak obrodzila, že by více sviní než samé panské do lesa hnané býti mohly, tehda se má porzadek v tom učiniti, aby poddaných Vendrýnských svině do lesa na pastvu přijaté byly, však tak, aby přehnané nebyly, ale aby se svině panské tak spásti mohly, že by se na slaniny zabítí hodzily.

Od jedné každé svině, která by poddaná do lesa na bukev vyhnali, mají dáti po 2 vrtle ovsu.

Bukvě aby poddaní nezbírali a nekradli.

Toho šetřiti třeba, aby kameňáře aneb mlynáře na Prašivé kamení nelámali a nekradli.

Opatrnost hranic.

Kolo hranic má Úřad Vendrýnský každý měsíc jednúc objítí a toho pilně šetřiti, aby porušené nebyly. Našli-li by pak neco porušeného, mají to ihned vrchnosti sobě představené oznámiti a vrchnost se toho ihned zaujítí má.

Opatrnost mlýna.

Mlýna pilnovati potřeba, aby vždy mlel a na něm nic nezcházeło; v zimě dříví mlýnu potřebné se přivésti má.

Kdy se na hati aneb mlýnských příkopách neco psovati chtělo, tehda se tomu má ihned v čas, než by se popsovalo, předjítí a to spravené býti, aby mlýn pánu na škodu nestál a z něho plat nehynul.

Kdy se co kolo mlýna robí, tehda mají všichni poddaní volní i robotní, nezastíraje se nijakými privilegii aneb volnostemi, k mlýnu se zjítí a nastalé potřeby pomoci.

Mláčení v stodolách.

Kdy se v stodolách mlátí, má se to pilnovati, aby mlackově dobře vymláceli, obilí v slámě nezůstavili a také nekradli.

Slámy mají šetřené býti, aby cokoli se slam a strav bud od pšenice, rži, ječmeně, pohanky aneb hrachu na ovce odloží, aby to žádnému jinému bydlu dávané nebylo.

Mlackově mají se ráno do stodol zchodziti, tu jim má jim představený stodoly odmykatí, večer zamýkati, obilí značiti, ráno znakův, jestliž neporušené jsou, šetřiti, a aby ze stodol co neuhynulo, pilný pozor dáti. Slámy všechno pšeničné i ovesné mají do osobné stodoly, kde by žádného obilí nebylo (pod lípu nejlépe) od mlackův snášené a ukládené býti, a potomně mají každodenně, kdy toho potřebí, pro krávy a jalový dobytek vydávané býti.

Slámy však z těch obilí, které se pro ovce osobne kladly, mají v těch stodolách, kde se vložily, zůstávati a pro samé toliko ovce dávané býti.

Chování čeledzi.

Dvorníkům obuma se má vedle zvyklého obyčeje a jejich cedule strava na každý štvrt roku dávati.

Čeledzi domové má se také na štvrt roku tak jak dvorové čeledzi dávati.

Robotníkům pšším má se přez celý rok chléb dávati a ve žniva má se jim na dvoje vařeného dávati. A tomu bez škody má se každému raničko, kdy na žnivo přijdu, půl pecna chleba (jž to na celý den) dáti; kteří pak raničko, kdy se chléb rozdává, na záhoných nejsou, tim se žaden chléb toho dne dávati nemá.

Koscům má se každý den dvakrát na dvoje vařeného dávati a k tomu každému po polu pecnu chleba.

Kdy sedláci na vesno aneb jesen robí, nikdy se jim ani pro koně ani pro lidi jísti nedává, než kdy jž trávy na přílohách zrostly, tehda se jim pastva dáva na přílohách a potomně na strniskách a otavách. Než na vesno nijak na loukách pástí nemají, pod uvarováním těžkého vézení.

Zahradníci tři dni na vesno a tři dni na jesen vláčiti mají, a kdy to dzielají, má se poganičom vařeného na dvoje i k tomu chleba dáti, a pro koně na vesno má se jim neco ovsu zezati a na jesen pastva hodná dáti.

V.

1602, 21. únor, Nová Bytča

Zemský archiv Budapešť, odd. A. N. R.,
fol. 1169, N. 34.
Soudobý opis v Slov. nár. museu v Martině,
odd. Bytča, fasc. 42.

Jiří Thurzo uděluje Adamovi Bonecovi šoltýstvi a 40 sedlákům grunty v nově založené vsi Turzovce.

Nos Georgius Thurzo de Betlehenfalva, liber baro ac arcium Arva, Liethava, Hricsov et Bittese dominus, comes perpetuus Arvensis... memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quomodo nos consideratis et perpensis variis oneribus providorum Adami Bonecz, liberi sculteti necnon quadraginta colonorum Valachalium exceptis inquilinis vicinorum nepote eius in possessione nostra Turzofalva vocata... in propriis territoriis nostris Dluhepolensibus, Markove, Luky... ac penes fluvium Kysucz a sitis fundata, ad castrum nostrum praenotatum Bittese omnino in hoc comitatu trenchiniensi extractum spectans, commorantium, quos et quae idem in extirpandis novis terris et pratis erectioneque praectactae possessionis impenderunt ac successive quoque impendere debebunt, eosdem a solitis laboribus, censibus et quibusvis contributionibus quotannis nobis praestandis, quo nimirum in opere suscepto progressus habere queant faciliores sublevandos et suportandos esse duximus, imo sublevamus ac suportamus tali sub conditione, ut videlicet iidem coloni, qui in eadem possessione nostra suas sedes figere et de novo domos erigere voluerint, prata et foenera iam excultata aequaliter inter se dividant ac annorum duodecim a dato praesentium computando libertate et immunitate fruuntur et gaudeant solo grege valachali excepto, de quo a singulis viginti instar aliorum Valachorum nostrorum agrum unum tempore verno non obstante hac nostra exemptione statim singulis annis tam praedictus scultetus quam Valachi omnes nobis dare tenebuntur. Qua libertate expleta praenotati Valachi more aliorum subditorum nostrorum in possessionibus nostris valachalibus residentium labores, census, contributiones, muneralia et onera omnia ad supra scriptam arcem nostram Bittese praestare et pendere debebunt eruntque obligati. Tibi vero praenotato Adamo Bonecz, sculteto nostro haeredibusque et posteritatibus tuis universis, praeter annorum duodecim similiter a dato praesentium computando immunitatem et libertatem molam etiam farinariam unius lapidis et seram scindendis asseribus aptam pro tuo tuorumque haeredum usu et commodo erigendi ac extruendi aliisque libertatibus et praerogativis, quibus caeteri nostri liberi sculteti fruuntur et gaudent, pleno jure utendi damus et concedimus facultatem, tempore tamen praescriptae libertatis expleto tam a molis quam a praefata scultetia onera, contributiones, taxas omnes uti reliqui nostri liberi sculteti ad saepe dictam arcem Bittese praestare et expedire debebis et successores tui debebunt. Hoc quoque addito, ut tu cum caeteris tuis vicinis primoque tempore templum et parochiam in loco conveniente ibidem aedifices futuroque concionatori ad quantitate duarum sessionum colonialium extra illas quadraginta sessiones sessionum colonialium, terrarum et pratorum excindas ac sequestres. Metae vero ad arces nostras supradictas Hricsov et Bittese spectantes, quibus territorium praedictae possessionis nostrae Turzofalva includi debebis ac ubi praedictis sculteto et colonis valachalibus extirpare integrum erit, sunt hae: primo quidem incipiendo a vertice montis Male Stolecns vocati, ubi metae incipiunt, descendendo per fluvium Dluha Rjeka vocatum, qui metas Dluhe pole a metis possessionis Velika Divina vocatae dividit, ubi longo tractu pervenitur ad metam uno cumulo terreo in planicie necnon abiete proximis et fagis arboribus incisis signatam. Ab hinc porro recta versus apicem montis ad plagam septemtrionalem tendendo pervenitur ad quandam pinum signatam. Abhinc recta porro eundo usque od summitatem montis Polgrunya, alias pod Bukovina vocati, ubi similiter quinque abietes nec non una traxinus incisae et signatae sunt. Ac ibidem cumulus terreus erectus est. Inde per medietatem sylvarum vulgo Gruny vocatarum ad plagam septemtrionalem tendendo, ubi passim multa ligna tam abietina quam faginea incissa sunt et signata et cumuli aliquot terrei inter illa erecti. Tandem recta porro ad plagam septemtrionalem concendendo usque ad fluvium Kiszucz, in cuius ripa duae abietes, quarum una fagus adnotata est, sunt signatae et cumulus terreus ibidem erectus est grandis, cuius ex adverso ultra eundem fluvium Kiszucz pratum quoddam Prosova vocatum sistit. Abhinc descendendo per eundem fluvium Kiszucz pervenitur ad rivulum Olesna vocatum consequenterque locum illum, ubi idem rivulus Olesna fluvio Kiszucz illabitur. Abhinc per eiusdem rivuli Olesna cursum ascendendo usque ad caput eiusdem rivuli consequenterque ad montes Beskid, ubi matae Moraviae et Silesiae terminantur. Quae territoria tanquam nostra propria iidem subditi nostri de Turzofalva defendere

semper debebunt, pecora tamen, pecudes et armenta pascendi, ubique in antelatis montibus nostris subditis aliarum possessionum nostrarum libertate et consuetudine hac in parte salva permanente. In quorum omnium firmitus robur et testimonium hasce literas in modum privilegii confectas ac manus nostrae subscriptione sigilloque nostro maiori confirmatas eisdem sculteto et colonis de praefata possessione nostra Turzofalva dandas esse duximus et concedendas. Datum in arce nostra Bittese die 21 februarii anno 1602...

Georgius Thurzo

VI.

1608, 16. srpen, Strečno

Pódohospodársky archív v Bratislavě.

Fotokopie z archívu gbelanského panství.

Stěpán Wesseleny potvrzuje Mikuláši Vavrovému, svému poddanému, držení tížinského fojství.

My Wesseleny Istvan... na Strečně..., hlavny išpan..., známost činíme tímto naším psaním..., že my to vojvodství v dedine našej Tížine, na kterém nekdy sedel Jan Číž vojvoda a predkové jeho, a kterýžto jest kúpil a zaplatil Mikuláš Vavrov z Čížiny, poddaný náš, listu tohoto ukazatel, od urodzeného nekdy pana Mikuláše Zegiho zúplna za dvusto zlatých uherských, jmenovite dům s pivovarem i sladovníu, k tomu dány i jiné roly s lukami k tomu přináležejícími, tanquam terrestres et haereditarius dominus nadepsanému Mikuláši Vavrovému i jeho dítkám aneb potomkom jakožto kupem poradným kúpené a spravedlive zaplacené mocne potvrzujeme a k tomu všelijak povolujeme, tu moc jemu úplnú dávajíce, aby on, budto také dítky i potomkové jeho tich jistých jmenovaných gruntuov a užítkův rovním tímže způsobem svobodně vdycky vladali a uživali, jakožkolvek za starodávna jiní predkové uživali. Nechceme jeho v ničemž pochybovati ani potomkovi naši. Za to jemu také sľubujíce, že v tom užívání tak jeho samého, jak dítky a potomky jeho na pomni čas dostatečne brániti a zastupovati chceme, od jedneho každého člověka, kdožbikolvek jemu, budto dítkám aneb potomkom jeho v tom nejakú prekážku a ubľizenost činiti chtel aneb usiloval... Datum in arce Streczen decima sexta Augusti anno 1608.

Stephanus Wesseleny

VII.

1609, 20. únor.

Pódohospodársky archív v Bratislavě.

Fotokopie z archívu gbelanského panství.

Stěpán Veseleny propouští Terchovanům louku zv. Královu a stanoví jejich povinnosti.

My Wesseleny Istvan z Hadadu, hlavny išpán vidieku Solnoku Prostředního, jeho Jasnosti knížetskej Batori Gabriele rada etc. Známo činíme tymto naším psaním jednomu každému, že my na prozbu a žádost poddaných našich Tvrchovanův, jináče Kralovanův, pustili sme jim naši lúku nazvanú Královu a dali ku vyživení, aby mezi sebú rozdelivši tak jednemu jak i druhému nadelili a podelivši uživali, tým způsobem, aby nám do tejsze lúky, kterou na role sobe rozdeliti chtějí, každý sedlák po pěti baranoch platil do dvou rokuov, po dvou pak rocích, aby tým způsobem platili jako Čížiněi od roli platia, totiž to aby každý s nich dal po pěti baraněch, k tomu na s. Michala každý dva síry červené aneb po jednom zlatém, brynze jednu tunu, másla diežu jednu za zlatý. Na Hromice každý po jednejsj peknej kune aneb po červeném zlatém. Pro lepší toho pak jistotu tenže list sme jim vydali a rukú naši podepsali. Dne a roku zvrchu psaného.

Stephanus Wesseleny

VIII.

1614, 24. listopad, Bytča.

*Archív Slovenského národného musea v Martině,
odd. AOZ., fasc. 155, č. 16 orig.*

Instrukce uherského palatina Jiřího Thurza nákupčím vína v markrabství moravském.

Instructia pre Secz Andraše Gyurka Mitneho od Byče, Jakuba Parnického šoltisa od Oravy a Michala Šuganského rychtara od Lethavy, jakoby se v kupování vína na hranicích markrabství moravského zacházeti meli, vydaná 24. Novembris, Anno 1614.

Nejprv mají podepsani naši narizení predjiti a vína, co nejlepšího najiti mohou, v Skalici červeného a k tomu v Pretrži, v Blatnici v Morave, v Strážnici, v Ostrove a v jinších

okolných dedinách čo najlacnejší míti môžu, objednať, tak aby vozy, jak tam dujdu, tam nemnoho meškali, ale hneď aby sa vína na ne nakládali, aby se tím spíšej navrátiti mohli, v Blatnici také červené vína, aby objednali.

Po druhé od Byče, kterých sme vypravili, aby za čo meli vína objednávať a závdavku dávati, dali sme jim na moravskú summu počítajíce fl. 200, učini uherských fl. 210. Od Oravy pak dal uředník Parnitskému fl. 200. Od Lethavy pak dal uředník Suganskému fl. 100.

Po tretí v Skalici na Byčansku potrebu červeného vína prave dobrého nech zjednají na dva vozy, na každý voz počítajíce po okovych N. 24 aneb po 25. Na kterežto zridili sme penezy na každú bečku fl. hungar. 30. A tak na dva vozy učinilo by okovy N. 50 a beček N. 5 a zlatých uherských pak fl. 120. Ale a snad lacnejí moci budú kupiti, a ktomu na jeden voz po okovych N. 23 aneb N. 24 nakládati se moci bude.

Parnitský nech zjedná červeného vína pre oravskú potrebu na jeden voz, ale tím spôsobem, aby se voz ten dobre nakladl.

Suganský také nech zjedná na jeden voz pre lethavské panství tolikéž vína červeného dobrý fur nakladši.

Po čtvrté aby pak tym bezpečnejí a lepeji svu vec jim zverenú ku konci privésti mohli, budú míti patenty každý osobitne, aby na tridcátkach a na mytech svobodne propuštění a hamování nebyli.

Item, listy sme psáti dali pánom Strážnickému, Ostrovskému a Brodskému, aby bez placení mýt propuštění byli, kterým ponevadž důležitě titulov nevíme, nech Seč Andráš dá jejich titule pekne napsáti a na posledku to prydati, panu příteli a sousedu jakžto bratru nám zvláště milému. Psali sme také i Skalicanom, že by jim v kupování vín červených všelijak nápomocni byli.

Po piate na jinšie vozy jakžto byčanské trynacte nech objednají na každý voz po pol-treťie beče, ačkoli víme, že tolik se vložití nebude moci, než po okovych 23 aneb 24, ale žeby se penzi dostati mohlo, proto na pol tretu bečku na každý voz computujeme, a tak na trináčť vozov učinilo by beček N. 32 $\frac{1}{2}$ okovy, pak učinilo by N. 325. Každú bečku počítajíce per fl. 22 moravských, ačkoli se domníváme, že lacnejí kupiti moci budú, učini fl. na moravskú summu počítajíce fl. 715 a na uherskú summu fl. 750 den. 75.

Parnitský pak a Suganský nech na tolik vozov vína zjednají, jak od svých uředníků instructie aneb naučení mají, ale že by na každý voz najmien po okovych N. 23 nakládali, nech to pilne opatria, ponevadž fury obzvlašte v tento čas nemalo stojia.

Po šesté k tím fl. 200 predepsaných, které napred od Byče sebú vezmú, z vozmi ještě odešleme fl. 600, ale tak, aby počet dostatečný na takové peníze drželi a v kterém meste nebo dedine po čem vína kupia, aby od nich list na to vzeli a nám oddati mohli.

Parnitskému a Suganskému též jich úředníci za nimi peníze pošlú, ale aby i oni počet na peníze úplný drželi a kdeby víno kupovali, aby listy nám prinesli na to, po čem toliž by ho kupovali.

V tychže pak predepsaných všechyech vecch v tej sme nadeji, že predepsaní služebníci a poddaní naši tak se zachovají jako na verných služebnikov a poddaných našich záležití, jako na verných lidí záležití, jakž o jejich vernosti v tom ne nepochybujeme.

Actum et datum in arce nostra Bytchensi die 24 novembris anno domini 1614.

Comes Georgius Thurzo

Instructio pre Zöch Andráše, Gyrika Mítnika, Michala Šujanského a Jakuba Pernického, kterak by se meli v kupování vinich v Morave spravovati anni 1614.

IX.

1616,

*Archiv Slovenského národného musea v Martině.
odd. AOZ, fasc. 156.*

Šítání ovci na panství bytčanském roku 1616.

1. Connumeratio ovium in ditioe Bytthensi anno 1616 [v osadě Bytči].

Jurik Mudry N. 145 [ovci], Jano Markovic N. 65, Mikoláš Markovic N. 26, Kubicka Martin N. 142, Kryzan Martin N. 46, Turek Balaž N. 21, Krita N. 23, Jano Kandig N. 6, Korbell Martin N. 25, Holienska N. 67, Haydar N. 26, Slotta N. 14, Maniak N. 84, Stefan Gajdoš N. 21, Jano Vaczluch N. 9, Michal Dyšek N. 195, Jano Borišek N. 18, Jano Jakšik N. 10, Jakšik Gabryš N. 24, Bartak N. 44, Valent Marcovič N. 21, Melichar Šamay N. 110, Otička Jano N. 24, Toman Sedlák N. 108, Matuš Moravčík N. 33, Adam Kryžan N. 35, Jurik Udičan N. 27, Kovač Jano N. 48, Michal Gajdoš N. 31, Lubensky N. 20, Vlček Jirik N. 49, Ruman Ivan N. 82, Matis Miko N. 39, Jirik Krachek N. 25, Jano Plešivý N. 48,

Matěj Plešivý N. 6, Adam Moruškových N. 12, Jano Surian N. 124, Holy Jano N. 18, Simon s Lysičanom N. 9, Martin Surian N. 76, Mrva Jirik N. 43, Zajiac N. 16, Simun Ivan N. 15, Ulikových N. 25. Summa facit N. 2055.

2. *Jesenice*: Fojt N. 26, Wollyo N. 4. Summa facit N. 30.

3. *Stupne*: Fojt N. 68, Lackových N. 27, Jankových N. 13, Juro Svec N. 15, Bobot N. 34, Bielik N. 29, Malina N. 27, Cimbora N. 12, Jirik Jankových N. 12, Balaž N. 31, Michalových N. 12, Daniel N. 29, Buček Jano N. 4, Bobotik N. 5, Jano Tucko N. 4. Summa facit N. 319.

4. *Brvnište*: Guzey N. 10, Bielik N. 9, Benó N. 13, Halma N. 10, Šušol N. 30, Jano Stupnanský N. 4, Podhorský N. 29, Smatanik N. 6, Kučerik N. 41, Čičej N. 19, Pastorič N. 4, Kragy N. 16, Pazdernak N. 14, Ryzý N. 15, Nahlik N. 6. Summa facit N. 226.

5. *Rovne*: Múdry N. 169, Mičo Klimek N. 177, Jano Čočotka N. 364, Jirik Čočotka N. 19, Miko Čočotka N. 8, Jirik Chudánek N. 13, Macek Macman N. 12, Malyček Jano N. 12, Ondrej Kudelka N. 40, Juro Cambal N. 55, Macek Král N. 42, Jurek Cambal N. 87, Gajdošík N. 37, Moločich N. 148, Koyš N. 9, Martinec N. 7, Molorik Martin N. 6, Michno N. 21, Jurak Vatuol N. 30, Adam Vatuol N. 18, Marmanik Jano N. 5, Chedno N. 26, Vavrik N. 12, Ivanyk N. 46, Adamec N. 53, Januš N. 23, Krt N. 90, Turek N. 70, Liesko Adam N. 11, Strelec Miko N. 38, Filip N. 20, Marko Biely N. 30, Vasko Jurak N. 9, Kulhavý N. 22, Kadlubčik Martin N. 21, Januš Tkadlubik N. 40, Puček N. 5, Matovčík N. 72, Jano Gulko N. 13, Čiž z bratry N. 100, Macek Lyčko N. 35, Martin Lyčko N. 7, Mikuška N. 19, Jano Bednar N. 6, Maday N. 18, Moravčík N. 4, Roman Adam N. 14, Vavro Rusnak N. 26, Adam Pekar N. 384. Summa facit N. 2496.

6. *Dluhe Pole*: Fojt N. 167, Surabka N. 8, Adam Surabka N. 10, Mičo Sruban N. 19, Tomčík N. 9, Mičo Zlatník N. 19, Šmahay Martin N. 16, Jano Šmahay N. 7, Jano Šustek N. 21, Jano Mijčin N. 8, Kazik N. 138, Muran N. 126, Juro Kubin N. 69, Jane Šarley N. 10, Jano Sitkov N. 43, Jano Bielik N. 64, Matej Bursko N. 69, Adam Bies N. 19, Marko Jano N. 28, Marko Mazal N. 28, Jano Polčik N. 38, Micko Marko N. 14, Matej Planka N. 6, Jano Čajo N. 32, Martin Štefan N. 12, Martin Planka N. 5, Adam Kostelný N. 43, Martin Kostelný N. 22, Jano Bonec N. 32, Štastny Bonec N. 63, Jano Bonec N. 27, Bonec Václav N. 48, Martin Bonec N. 11. Summa facit N. 1260.

7. *Thurzofalva*: Fojt N. 246, Slezák Pavel N. 38, Kudelik N. 6, Martinko N. 2, Marko Bonec N. 23, Miko Belko N. 2, Cibulka Štastny N. 48, Macek Sruban N. 25, Mninek N. 87, Mičo Zavko N. 58, Kumanik N. 55. Summa facit N. 590.

8. *Vysoká*: Fojt N. 54, Filipčík N. 18, Kuba Jano 20, Karčmarik N. 40, Mag Gregor N. 74, Sturz Noga N. 25, Pyrchala N. 20. Summa facit N. 298.

9. *Kolarovice*: Fojt N. 184, Zlatník N. 69, Martin Zlatník N. 8, Kremen N. 24, Matej Kmet N. 11, Kralik Mikuláš N. 9, Martin Baran N. 56, Kula s hoferom N. 31, Ziak Martin N. 6, Adam Jachim N. 140, Ometak Juro N. 25, Marko Sysel N. 40, Brnič N. 24, Jachov Jurik N. 55, Jano Horných N. 8, Filo N. 77, Hliničan N. 37, Martin Zachar N. 25, Jano Smidrak N. 11, Hričovec N. 26, Martin Galo N. 105, Jano Jurov N. 34, Adamik N. 14, Petro Sias N. 32, Bohdala Kuba N. 80, Jano Plnošich N. 59, Vlček Misarov N. 29, Pylar N. 19. Summa facit N. 1228.

10. *Psurnovice*: Fojt N. 30, Hron N. 18, Štefanec N. 19, Jirik Mišiak N. 32, Šagat N. 41, Dvorský N. 7, Jano Hosik N. 13, Jano Kalabis N. 84, Miko Kalabis N. 34, Ondrej Šagat N. 71. Summa facit N. 349.

11. *Setehov*: Fojt N. 29, Kutey N. 21, Medved N. 11, Hlavač N. 50, Kaluza N. 84. Summa facit N. 195.

12. *Petrovice*: Maduch N. 106, Vavrik N. 4, Solik N. 21, Martin Roman N. 5, Jano Kyjaček N. 18. Summa facit N. 154.

In toto summa summarum facit N. 9199. Sic est et in ratione prima.

X.

Opis v úředním potvrzení r. 1681.

1616, 25. červenec, Brandýs.
Ústřední státní archiv v Praze.
C.D.K. II A 3, fasc. 48.

Narovnání mezi Adamem Václavem, knížetem těšínským a hlohovským, se strany jedné a Mojžíšem ze Sunneku na Budatíně se strany druhé o meze a pastvy.

Ve jménu Boha Otce i Syna i Ducha Svätého, Trojice sväté a nerozdílné. Amen. Léta Páně tisícího šestistého šestnáctého v pondělí den svätého Jakuba apoštola, jenž jest dvacátého pátého dne měsíce juli, stala se smlúva a porovnání přátelské i dobrovolné, v ničem neporušitelné, mezi vysoce osvíceným knížetem a pánem, panem Adamem

Václavem, z B. m. v Slezi knížetem těšínským a Velikého Hlohova, Jeho Mtí římského císaře, uherského a českého krále radů a nařízeným vojenským nejvyšším z strany jedné, a vysoce urozeným a mnoho mocným pánem, panem Mojižšem Sunnekem, svobodným pánem na Budětíně z strany druhé, a to takové.

Tak jakož jest při jeho kn. Mtí dotčený pan Mojižš Sunnek skrze některé lidi udán byl, že by jeho kn. Mtí nepřitelem bejtí měl, čemuž všemu jmenovaný pan Mojižš Sunnek dostatečně odepřel a tím se zakázal, že netoliko aby tím viněn aneb nepřitelem Jeho kn. Mtí bejtí měl, ale v čem by jeho Mtí slůžiti mohl, že každého času rád učiní. A protož smejšlejíc jeho kn. Mtí o nadepsaným panu Mojižši Sunneku jakožto poctivým, dobře zachovalým pánem všecko dobré, vědouce také o osobě svý knížetci, že Jeho kn. Mtí jemu k tomu příčiny dáti neráčil, jemu v tom víru dáti ráčil, a tak se to výš psané nedorozumění mezi výš jmenovanými Jich Mil. oběma stranami skrze tuto smlůvu mocně moří, kasiřuoje a v mír obrací, tak že mezi Jich Mil., nespominajíc těch věcí, na budoucí časy láska a dobré sousedství zachováno bejtí má.

Co se druhého artykule, totiž hranic mezi grunty Jeho kn. Mil. a grunty nahoře jmenovaného pana Mojižše Sunneka dotče, poněvadž Jeho kn. Mt. jiného úmyslu bejtí neráčil, než že všemi pány Uhry dobré přátelství a dobré i spokojené sousedství zachovati, z těch příčin Jeho kn. Mil. ne z povinnosti, ale pro zachování, jak výš dotčeno, dobrého přátelství a sousedství, aby poddaní nadepsaného pana Mojižše Sunneka přes řeky Kisuci a Čat-i od strany statkův svých, coby přes dotčené řeky za půl dne zapásti i zase vyhnati mohli, všakž nevhánějíc dáleji v grunty Jeho kn. Mil., o které pervej nic činiti nebylo a není, dobytky valaské svobodně bez překážky poddaných Jeho kn. Mil. a poddaní Jeho kn. Mil. z druhé strany též od gruntův Jeho kn. Mt. o které nic činiti není, také tím způsobem, co by za půl dne zapásti i zase vyhnati mohli, též bez překážky a činění škody od druhé strany i poddaných její pásti moc měli a mohli, však salaštv nových jedna i druhá strana v těch místech dělati nemají, než na starých přestávati mají, povoliti ráčil a to až do dalšího (pokudž by strany toho žiadostivy byly) rozeznání, a co se koli v tom času, od jedné nebo druhé strany, škod a protivensství činilo aneb podstúpilo, i tudž ta všecka nevole a nedorozumění mezi Jich Mil. oběma stranami se této smlůvy zdvihá, moří a v nic obrací. Také se Jich Mil. obě strany uvoliti ráčili při poddaných z obů stran to dostatečně naříditi, aby spolu v lásce a v dobrém přátelství a v dobrém sousedství (žiadných škod ani překážek sobě nečiníc) bydleli a spolu se pěkně srovnávali. Všakž toto narovnání mezi Jich Mil. oběma stranami nemá býti Jich Mil. císařom římským jakožto králom uherským a českým, i království uherskému a knížetstvím sleským i hranicím dotčených zemí, též reputaci Jeho kn. Mil. výš dotčeného Jeho Mil. knížete Adama Václava těšínského a pana Mojižše Sunneka nemá býti k žádnéj škodě ani k žádnému ublížení. — Kterúžto smlůvu Jich Mil. obě strany ráčili se sobě zakázati cele a neporušitelně zderžeti, vše věrně a bezelstně. Tomu na svědomí a pro lepší toho jistotu napřed jmenovaný Jeho kn. Mil., tudž Jeho Mil. pan Mojižš Sunnek k těmto smlůvám pečeti své s jistú vůlí a vědomostí svú přidávati poroučiti ráčili. A při tom jsou byli z strany Jeho Kn. Mil. urozený pán pan Kryštof Tikovský z Vojslavic a na Hraběšicách, arendář panství Jeho kn. Mil. skočovského a stromenského, urození a stateční páni Kašpar starší Rucký z Rudz a na Kocobendzi, maršálek zemský knížetství těšínského, Václav starší Pelhřim z Třenkovic a na svobodném dvoře na Bobrku, soudí zemský knížetství těšínského a místodržící úřadu hejtmanského na Těšíně, Erazim Rucký z Rudz a na Wielopoli, kanclíř zemský knížetství těšínského, Adam Rodovský z Hustiřan a na Horním Žukově, Kryštof Grodiecký z Brodův a na Grodci, Michel Matiašovský z Dubních Mathiašovic a v městě Těšíně. Az strany Jeho Mil. pana Mojižše Sunneka urozený pán pan Kašpar Sunnek, svobodný pán na Budětíně a urození a stateční páni Štefan Maršovský z Maršovic, Jan Permagi, hrabě zlatého rytierstva paláce lateránského.

Stalo se léta a dne ut supra na Brandejsu.

Václav kníže Těšínský
L. S.

Mojižš Sunnek
L. S.

XI.

1616, 24. srpna, Těšín.

Budapest — Zemský archiv,
Esterházy cs. R. 94.

Adam Václav, kníže těšínský, Mojižšovi Sunnekovi z Jesenice: souhlasí jen se změnou jednoho bodu ve smlouvě hraniční, totiž aby místo jednoho dne jen půl dne mohli poddaní s obou stran zapasati dobytek, těšínské z svých gruntů, čadečti od řek Čadce a Kysuce.

Pozdravení naše vzkazujeme, vysoce urozený a mnohomožný pane, pane příteli a sou-
sede nám vzácně zvláště milý, zdraví a jiného mnoho dobrého přejeme vaší milosti rádi.

Psaní vaší milosti v příčině tej smlůvy a narovnáni, které se teď krátce pominulého
času mezi námi obíma stranami z dobrovolným povolením jedné i druhé strany skrze
prostředníky za to jest nám dodáno, kterému sme porozuměli - - -. Bychom povděční byli,
aby dotčená námluva a porovnáni ve všech artykulích v celosti zůstati mohla. Však nic
ménějí k žádosti vaší milosti zvláštěž pro zachování dobrého přátelství a sousedství od toho
nej sme, aby ten jeden articul, ačkoli již tak při tom pozůstaveno a k tomu svoleno bylo,
jak smlůva zní, co se pastvy poddaných dotěje, změněn býti neměl, totiž kde stojí, že
poddani naši za celý den zapásati mají, tak jak i poddani vaší milosti, totiž poddani vaší
milosti ze vsi Čatce, ale i jiných dědin vaší milosti, aby pásti od polí čadeských před řeku
Čatcu a Kysucu, a naši tak od pol svých a z gruntů našich, co by jedna i druhá strana
za půl dne zapásala a zase vyhnati mohli. Co se jiných artikulův dotěje, žádáme,, že již tak
při učiněné smlouvě a porovnáni pozůstaviti ráčíte, neb by nám toho jináč změniti a nic
co víc připisovati dáti možné nebylo, pak tej naděje sme, poněvadž my nic jiného ne-
obmýšlíme než dobré přátelství a sousedství, pak u vaší milosti jináč neobmýšlíme, že již
tak při tom pozůstaviti ráčíte. My v čem bychom vaší milosti příjemnost přátelskú a sou-
sedskú prokázati mohli, rádi učiníme, byli bychom dřívejí vaší milostí rádi odpověď dáti
naříditi chtěli, než pro nedostatek zdraví k tomu sme přijíti nemohli. S tým milost boží
s námi se všemi býti rač. Datum na zámku našem Těšíně den svatého Bartolomeje, jenž
jest 24. Augusti léta 1616.

Adam Václav z boží milosti v Slezi kníže těšinský, Velikého Hlohova, Jeho milosti
římského císaře, uherského a českého krále rada a nařízený vojenský nejvyšší.

Vysoce urozenému a mnohomožnému pánu panu Mojžíšovi Sunekovi z Jesenice, svobod-
nému pánu na Budatině, panu příteli a sousedu nám vzácně zvláště milému, k dodání.

XII.

1616, 1. září, Těšín.

Budapest — Zemský archiv.
Camera, Szunyog.

*Adam Václav, kníže těšinský, Mojžíši Sunekovi, pánu na Budatině: Souhlasí s jeho
návrhy, aby poddani obou stran mohli na půl dne od svých gruntů zapásati, avšak
trvá na tom, aby ve smlouvě bylo pojata, že poddani Sunekovi od gruntů čadeckých
a jeho vlastní od gruntů knížecích nesporných mohli dobytek na půl dne vyhánět
přes řeku Čadečku a Kysucu.*

Pozdravení naše přátelské vzkazujeme, vysoce urozený mnohomožný pane, pane příteli
a sousede nám vzácně zvláště milý. Zdraví a jiného mnoho dobrého přejeme.

Psaní vaše nám na psaní naše k odpovědi dané, v kterémž uvolení naše v příčině podle
žádosti vaší pro pravení smlůvy nebo narovnáni mezi námi a Vaší Milostí krátce pominu-
lého času učiněného přijímati ráčíte, jsme přijali a jemu podle potřeby porozuměli. A jak
předěšle, tak i nyní chtějíc my s vaší milostí a se všemi pány Uhry dobré přátelství
a sousedství zachovati, aby takto v tejj smlouvě popraveno bylo, kde stojí, že poddani celý
den zapásati mají, aby napsáno bylo: Tolko za půl dne, tak aby rovnost poddaných
našich s poddanými vaší milostí v tom zapsání zachována byla, a aby jak na poddané naše
všecky, tak také na poddané vaší milosti, všecky lidi valašské, vztahovalo, k tomu svolu-
jeme. Všakž co se toho artykule dotěje, že toho žádostivi býti ráčíte, aby to vypuštěno bylo,
od gruntův čadeckých vaší milosti snadně vážití moci ráčíte, že to bejti nemůže z příčin
těch: Kdyby to vypuštěno bylo, a jinde skrze řeku Čatcu a Kysucu výšejí k výkapom se
přepásati mělo, že by se v ty místa, kde také poddani naši podle tejj smlůvy zapásati smoc
měli i nad ty místa, o které perve nic nikdá činiti nebylo, zapásalo, neb výkapy těchž řek
proti gruntům našim, o které, jak výš dotčeno, nic činiti nebylo a není, jsou. Protož vaší
milost přátelsky žádáme, abyste nás v tom omluveného jmiti ráčili, neb nám to možné učí-
niti není, než aby takto doloženo bylo, aby poddani naši od polí aneb gruntův našich vlastních,
o které perve nic činiti nebylo, a poddani vaší milosti od polí čadeckých přes řeku Čatcu
a Kysucu, každá strana co by za půl dne zapásati a zase vyhnati mohli, zapásali. Jsme tej
naděje, že již tak na tom přestati a po nás, abychom sobě i poddaným našim co dále ke
škodě v tej věci učiniti měli, žádati neráčíte, neb jak sme vaší milostí předěšle připsali
a v tej věci se zakázali, že v jistotě nic jiného neobmýšlíme, aniž škody vaší milostí nevy-
hledáváme, než abychom s vaší milostí i s celým královstvím uherským v lásce a v dobrým
sousedství a přátelství zůstati mohli. A již ve jméno Pána Boha tu smlůvu (pokudž to
vaší milostí jest příjemno) přepsati a vaší milostí k podpisu a zpečetění odeslati nařídíme,

viňující od Pána Boha vaší milosti na všem dobře a šťastně míti. Datum na zámku našem Těšíně dne 1. Septembris anno 1616.

Adam Václav z boží milosti v Slezi kníže těšínské a Velikého Hlohova, jeho milostí římského císaře, uherského a českého krále rada a nařízený vojenský.

Vysoce urozenému a mnohomožnému pánu, panu Mojžíšovi Sunnegkovi z Jesenice, svobodnému pánu na Budětíně, panu příteli a sousedu našemu vzácně zvláště milému k dodání.

XIII.

1619, 11. srpna, Bytča.

Státní archiv v Bytči, odd. Bytča
Urbář z r. 1619.

Hospodářská instrukce připojená k urbáři z r. 1619 a určená pro správce (provisora) panství uherského palatina J. Thurza v Bytči.

Instructio urbario Bythensi annexa.

Primo: Pro non educillatione potus ex conventione cum subditis facta, angariatim solvunt coloni singuli per fl. 5. At-tamen attendet provisor, ut praecipue ad festa solemnia, item ad enconia, in singulos pagos aliquantum cervisiae imo et vini extradet ad educillandum.

Secundo: Cenopolas in oppido Bythe ac telonio Hrychoviensi idoneos constituat, quos ad exolvendum praecium vini et cervisiae frequenter sollicitet neque patiat, ut sicut hactenus factum est, in solubili restantiarum summa cenopolae involvantur et opprimantur.

Tertio: In perceptione farinae ex molis iste retinetur ordo, ut videlicet ex singulo cub. 1. tricitii puri, farinae purae cub. 1. cor. 1. et furfuris cor. $\frac{1}{2}$. percipiantur: Ex tritico mixto pro pane aulicorum et siligine cub. 1. cor. 1. farinae exigitur.

Quarto: Tempore inversionis frugum in horrea, fragmenta et spicas cadentes tritulari faciet in nostramque utilitatem convertet frumentum: et tamen ex illo singulis frumentariis per cor. 1. et trituratoribus singulis per cor. $\frac{1}{2}$ concedimus.

Quinto: Salem inter subditos nostros dividet, cuius precium per angarias ab ipsis exigit: similiter carpiones, haleces, quo plures fieri poterunt, singulis annis inter subditos distribuet.

Sexto: Opiliones in pertinentiis arcis Bythe commorantes ex conventione cum ipsis anno 1597 facta ad continuos Valachos pro festo natiuitatis Domini dant fl. 10. Pro festo natiuitatis Joannis Baptistae similiter fl. 10.

Septimo: Advigilabit provisor ut pecuniam per nos sibi ad quaestum datam tempestive ad rates et materiam ligneam: item in coemptionem gregis et armentorum convertat lucrumque nobis ex quaestu omnimode facere et augere studeat et penes obligatorias suas nobis datas rationem annualem reddat.

Octavo: Buthyri et formagiorum venditio in arbitrio illustrissimae dominae comitissae consistit: cuius voluntati et scitui ex in [!] parte sese accomodabit provisor: uti hactenus observatum fuit, buthyri liquefacti, mediam unam d. 32: singula vero formagia d. 25 divendi faciet. Advigilabit praeterea, ut more hactenus constituto singuli allodiatores, tam in buthyro quam formagiis per angarias exolvant lacticinia neve in ultimam angariam usque exolutionem eorum protrahant.

Nono: Mardures hactenus a subditis exigebantur octo vel aurei octo: at quia praeter hainicos alii etiam subditi silvas perlustrant et mardures venantur, ii singuli pro tali libertate quotannis nobis aureum vel mardurem unum dare tenentur.

Decimo: Jura quoties necessitas postulat, celebrari faciet et birsagia universa sive in pecuniis, sive in pecoribus fiant: provisor in nostram convertet utilitatem eaque in rationibus specificari faciat.

Undecimo: Terras arabiles nostras in omnibus alodiis tempestive arare et perarare, imo et fimo impinguare curet: ne per provisoris et officialium in curiam eae sterilescent damnunumque evidens hinc subsequatur.

Duodecimo: Advigilet praeterea sedulo et videat, ut in alodiis nostris singulis pecorum et altilium, utpote boum, vaccarum, iuventorum, anserum, caponum, gallinarum, porcorum et ovium crescat in dies, non decrescat numerus; ut hinc boni oeconomi elucescat diligentia et fidelitas.

Decimo tertio: In mensuratione vasorum vinaeorum tam provisor quam claviger sedulo attendat, ne quid fraudis contra nos admittatur: Ac quod ferum [!] mediae fuerint, eas in rationes annotet, ac in nostram utilitatem convertat. Emensuratio vasorum, non per indicem, vulgo ham vocatum, verum per aquam fiat, sic enim aequae cuiusque vasis tenor cognoscetur.

Decimo quarto: In exactione vigesimae ovium valachalium secundum dispositionem caularum instructioni per illustrissimum olim dominum comitem palatinum factae sese accommodabit: A campestribus etiam decimam solitam fideliter exiget.

Decimo quinto: Apum nostrarum curam gerat provisor, ut eae quotannis multiplicentur: melque et cera in novum usum converti possint.

Decimo sexto: Item diligenter viderit provisor, ut frumentator, braxator, dispensator, allodiator Valachorum caeterique allodiatores dicas continue teneant: Ex quibus omnium rerum et victualium ratio liquida, dum opus fuerit, constet.

Decimo septimo: Provisor sedulo operam det, ut singulis septimanis bina vice cerevisiam coqui faciat itque tali modo: ex hordei cub. 8. brasei cub. 10., ex quibus coqui faciat, cerevisiae acones 25. Ex iis singulas medias per d. 3. educillari curet.

Decimo octavo: Si quando avenam et hordeum a subditis coemi facere vellemus, quantum pecuniae ad id convertendum erit, a nobis informabitur provisor.

Decimo nono: Aedificia tam in arce, quam alodiis, si quae forte emendatione indigebunt, semper restaurari et refici curet provisor: et quicquid in illa erogaverit, in rationem ipsi acceptabitur.

Vigesimo: Restantias frumenti et pecuniarum nullas esse permittat, sed omnia per angarias integre percipiat; sic sibi a difficultatibus praecavere poterit.

Vigesimo primo: A pellibus haynicis sic solvet: a vulpina d. 25, a lupina d. 50, a mardurina d. 50, ab ursina fl. 1., quas omnes pelles nobis fideliter assignare debet.

Vigesimo secundo: In saginatione porcorum hanc servabit ordinem videlicet in allodiis: Bythensi N. 4, Podhradiensi N. 4, Chotesoviensi N. 4, Jablonoviensi N. 4, Petrovicensi N. 4, Jesenicensi N. 2, Stupnensi N. 2, saginari curet: In quos singulos frumenti, panici verum et avenae, seu hordei posterioris per cub. 3. convertet. A molis autem proventus porcorum ex urbano patet, cui sese accommodabit provisor.

Vigesimo tertio: Piscationem trutarum et canerorum sine nostro scitu nulli concedat provisor nec pro se eas capi faciat sub gravi indignationis nostrae poena.

Vigesimo quarto: Limites et territoria nostra silvasque et nemora vetita diligenter custodiat, ne aliqua clandestina in eis fiat occupatio: Pacem tamen, in quantum sine nostro damno fieri potest, cum omnibus vicinis collere studeat. Faeniserii et compositionis cura etiam ipsi serio incumbet.

Vigesimo quinto: Subditos nostros ne quaquam provisor ad suos, qualescumque illi sint, cogat labores, sed si quibus opus habuerit, a nobis impetret.

Vigesimo sexto: Carnes bubulae, vitulinae et aginae ne per dispensatorem aut magistros culinae aliquo modo dilapidentur, advigilabit provisor.

Vigesimo septimo: Lanam per libras recipiat et extradet: pannique ex lana confecti per ulnas rationem servet.

Vigesimo octavo: De omnibus triturationibus frugum priorem modum ab antiquo servatum teneat: videat tamen, et si tritatores sint iuramento obstricti, ne per eos furti aliquid committatur.

Vigesimo nono: Vinum ex nostra dispositione, quoties opus fuerit quotannis coemet: videat tamen, ut iusto praecio bonumque vinum coematur.

Trigesimo: Caseos oviles et brinsam, quo maiori fieri poterit in copia, singulis annis fieri curet: eosque iusto praecio per libras divendat.

Trigesimo primo: Mel a subditis more solito ante nativitatem Domini tempestive excipiat et in nostram convertat utilitatem.

Trigesimo secundo: In solutione stipendiorum, tam servitorum, quam familiae et praebendarum modum hactenus servatum in futurum etiam retineri volumus.

Trigesimo tertio: Ad hortulanum attendat in absentia praesertim nostra, ut ex proventu horticorum lucrum nobis omnimode facere studeat: neque dilapidationem aliquam fieri patiatur: lupuleta etiam melius quam hactenus procurari faciat, ne in emtionem lupuli tantas, uti isto et superioribus annis facere cogamur expensas, quae ipsi post hac minime acceptabuntur.

Trigesimo quarto: Ex Kysuca, ut in maxima copia ligna, traves, tigni, tigilli tempore opportuno demittantur ac bono praecio divendantur, maximam adhibebit diligentiam: similiter ut naves etiam, sicut antea fiebat, tempore opportuno conficiantur et vendantur.

Trigesimo quinto: Committimus etiam serio, ut provisor secundum fidem nobis debitam diligentissime videat et ordinet ut singulae possessiones nostrae, ad hanc arcem spectantes, in suis territoriis silvam aliquam seu nemus, praesertim ubi guerna, abiegna vel pinea ligna crescunt, pro futura necessitate vetitum et prohibitum habeant: Neque passim omnes subditos nostros in montes, pro necessitate arcensi reservatos et reservandos involare eosque sectione vel extirpatione lignorum populari facit.

Trigesimo sexto: Si quid forte in necessitatem nostram prout fieri assolet, a subditis exigendam imposuerit taxam et contributionem eam, sive magna sit sive minor, in rationes angariales referri et recenseri volumus: sic enim et subditi pacifici reddi poterunt et provisor ab inquisitione forte secutura sibi melius consulere casusque non exiguos evitare valebit.

Postremo: De omnibus ad officium provisoris et oeconomiam nostram spectantibus perfectam impossibile est dari instructionem: quare si quid ex hac instructione et urbario forte praetermissum esset, id fidei, fidelitati, iuramento et industriae provisoris committimus et concedimus. Nihil imbigentes, quin pro sua solertia, memor etiam eorum, quae et qualis in praevaricatores debita fidei caelitus et a magnificatu politico (ut exempla passim obvia docent) poena maneat: in omnibus his, tam in urbario, quam instructione contentis, domino deo benedicente utilitati et emolumento nostro servire studeat. Ut id quod deo gratum, nobis acceptum et nostra benevolentia compensandum fuerit. Actum in arce nostra Bythensi dei undecima augusti anno 1619.

Czobor Erzebetha m. p.,
Comes emeritus Thurzo m. p., dvě pečetě.

XIV.

(1620).

*Archiv Slovenského národného muzea v Martině,
odd. AOZ, fasc. 157, č. 2, orig.*

Stížnost obce Svederníku na vnitřní spory o „kopanice“, adresovaná majitelce bytčanského panství Alžbětě Czoborové.

Vysoce osvícená a velikomožná paní, paní nám milostivá. Dobrého zdraví i též šťastného a dlouhého panování VOPM. na Pánu Bohu nebeském vynášejíce poddanost naši povolně vždycky oferujeme. Milostivá paní povyrozumělí sme, že u VOPM nespravedlive skrz suplikaci i ustne obžalovala nás pozůstalá vdova po Matejovi Kmetovi skrz kopanicu, který nad moc i sílu užíval její muž ale dva roky za života svého, jehožto dedina obstavovala hned od prvej hodiny a zbranovala, aby dal pokoj a neužíval dedinského nebo najbližej dediny jest, prez kterúžto kopanicu tri cesty a vyhoniska udelané byly pro statky i jiné priechody, než již včilejším časem i z statkem VOPM. nemůže se vystúpit, ponevadž tu kopanicu Kmeta užívati chce, než dedina ji to zbranuje nebo dedinské jest a tak žádnej krivdy a kratkosti se jí v tom nečiní od dediny, toliko aby co jest dedinského, toho neužívala. Ale ono není toho súseda v dedine, z kterým by se nepravotila a tak nepravdlive i u VOPM. žaluje, nemaje žádnej krivdy od dediny. Nebo pritrefilo se bylo pred některým časem, totiž na fašang bude rok, držela jest pálenovic krčmu v svém dome noční hodinú, v tom se i bitka v ní sbehla, takže dedina potom podle práva je posúdila, za což i VOPM. o pomnutí a odpúštení takového presudku prosila pravíce i to, že se jí krivda činí od dediny. Uchovej Pan Buch, jestli bysme my meli ubohej vdove krivdu činit, než jako můžeme, pri dedine ochranujeme, aniž se jí v čem krivda činí, jedine v tyto nebezpečné časy a vojny podle užitkúv a gruntúv dráby vypravovati a též peníze dávatí mosíme, od ní pak toliko ručnicu drabovi sme pitali, aby počala, než ona ještě látím a tak co se za ni zbroja dala, to ručnicu od jej rolej ten podludník polamal a ona ani na opravu tej ručnici dáti nechce, než ještě laje a dedina za jej užitky nemože dávat a tak spurme proti dedine se postavuje jakož i syn jej lavicu porubal, která od mnoha let na cizím položena byla skrz priechod dobrých lidí a dedina nic jim učiniti nemožeme. Než utkáme se k VOPM. unížene prosíme, že by jej nespravedlivým žalobám neráčila verif a užitkúv dedinských nedopustila jiným uživat i jej též zbranit nebo je dedinské. I za to VOPM. unížene prosíme, že by nad námi lásku milostivú učiniti a netco yleša uleviti a pomnutí ráčila, ponevadž nám voda nemálo zbožia pobrala ano i zeme odemlela. K tomu na kopanicach pro sucho tu se neurodilo a tade v nemalú psotu a bídu sme upadli. Což veríme, že VOPM. laskavým úmyslem prečisti a milostivú odpoved dáti ráči. VOPM. ubozi poddaní

Jest dobre známo VOPM. kterak každého roku na mlýny kámen zlevuje a zražia se mi mýtového po luknje žita, což od mnoha let ustanoveno a narizeno jest, za což i VOPM. unížene prosím, že by i tento čas laskave učini(tí) a takové po luknje žita pomnutí a odpustit ráčila. Tej duovernosti sem, že VOPM. laskave učiniti a milostivú odpoved dáti ráči. VOPM, unížený Lacko, mlynář svedernický.

Na dorsu jsou tyto vlastnoruční poznámky Alžběty Czoborové:

„Ponevadž tito suplikantsově oznamují, že by se jako v ty zeme od dediny odtrhávali

a odjímali, protož vindete sami ven a pozorete i tu vdovu a súsedov dedinských a opačte[!], v čem by byla ta vec, aby ani jednej ani druhej strani krivdu v tom nebyla. Actum in arce Lethava, die 22. septembris a. 1624 Czobor Erzsebeth.“

„Po jednom luknu žita a po jednom luknu prosa, ktere mel dat ilesneho jednomu každému, počekáme do roku a ostatnie nechaj dadia v dedine Sverernik. Czobor Ezsebeth.“

I Počet dvorů

Na panství bytčanském		Na panství frýdeckém		Na panství těšfnském		Na panství hukvaldském
r. 1607	r. 1619	r. 1577	r. 1621	r. 1580	poč. 17. stol.	r. 1581
1. v Bytči	1. v Bytči	1. v Tisovnici	1. v Tisovnici	1. u Frýdku	1. u Frýdku	1. v Kopřivnici
2. v Podhradí	2. v Podhradí	2. v Kuldovech	2. v Kuldovech	2. u Místku	2. v Skalici	2. u zámku
3. v Kotešové	3. v Kotešové	3. v Krásné	3. v Mostech u Těšina	3. v Skalici	3. v Sedlišti	3. v Rychvalticích
4. v Jablonovém	4. v Jablonovém	4. v Mostech u Těšina	4. v Dol. Žukově			4. v Brušperku
5. v Petrovicích	5. v Petrovicích	5. v Dol. Žukově	5. ve Vinohradu			5. v Kozlovicích
6. v Jesenici	6. v Jesenici	6. ve Vinohradu	6. v Písku			
7. v Stupném	7. v Stupném		7. v Bocanovicích			
	8. v Svederniku		8. v Jablunkově			
			9. v Marklovicích			

II. Peněžní příjmy na panství bytčanském podle urbářů (z poddaných)

Roku 1592	469 florénů*) 48 denárů
Roku 1607	2617 fl. 11 den. (s výjimkou fojtů). V tom z městečka Bytče každý usedlý (colonus) po 24 fl., což činí při čísle 60 usedlých 1440 fl.
Roku 1619	1739 fl. 98 den. + křemnické zlaté od valašského vojvody

* O hodnotě uherského florénu či zlatého viz kap. II, pozn. 54 a přílohu z r. 1614.

III. Naturální příjmy z bytčanského panství podle urbářů (z poddaných)

1592	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 15%;">pšenice</td> <td style="width: 15%;">luken * 119</td> <td style="width: 15%;">korců 2</td> <td style="width: 55%;"></td> </tr> <tr> <td>ječmene</td> <td>l. 320$\frac{1}{2}$</td> <td>k. 4</td> <td></td> </tr> <tr> <td>ovsa</td> <td>l. 311</td> <td>k. 12</td> <td></td> </tr> <tr> <td>chmele</td> <td>l. 49$\frac{1}{2}$</td> <td>k. 34</td> <td></td> </tr> <tr> <td>hrachu</td> <td></td> <td>k. 11</td> <td></td> </tr> <tr> <td>sušené řepy</td> <td></td> <td>k. 1</td> <td></td> </tr> <tr> <td>semena konopí</td> <td></td> <td>k. 9</td> <td></td> </tr> </table>	pšenice	luken * 119	korců 2		ječmene	l. 320 $\frac{1}{2}$	k. 4		ovsa	l. 311	k. 12		chmele	l. 49 $\frac{1}{2}$	k. 34		hrachu		k. 11		sušené řepy		k. 1		semena konopí		k. 9		<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 15%;">prosa</td> <td style="width: 15%;">k. 3</td> <td style="width: 55%;"></td> </tr> <tr> <td>volů</td> <td>ks 9$\frac{1}{2}$</td> <td></td> </tr> <tr> <td>prasat</td> <td>ks 14$\frac{1}{2}$</td> <td></td> </tr> <tr> <td>telat</td> <td>ks 6</td> <td></td> </tr> <tr> <td>ovcí (baranů)</td> <td>ks 225$\frac{1}{2}$</td> <td></td> </tr> <tr> <td>jeňůst</td> <td>ks 10</td> <td></td> </tr> <tr> <td>kapounů</td> <td>ks 294</td> <td></td> </tr> </table>	prosa	k. 3		volů	ks 9 $\frac{1}{2}$		prasat	ks 14 $\frac{1}{2}$		telat	ks 6		ovcí (baranů)	ks 225 $\frac{1}{2}$		jeňůst	ks 10		kapounů	ks 294		<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 15%;">slepíc</td> <td style="width: 15%;">ks 482</td> <td style="width: 55%;"></td> </tr> <tr> <td>hus</td> <td>ks 94$\frac{1}{2}$</td> <td></td> </tr> <tr> <td>tvarohu</td> <td>ks 51</td> <td></td> </tr> <tr> <td>sýrů</td> <td>ks 108</td> <td></td> </tr> <tr> <td>másla holby</td> <td>28</td> <td></td> </tr> </table>	slepíc	ks 482		hus	ks 94 $\frac{1}{2}$		tvarohu	ks 51		sýrů	ks 108		másla holby	28		<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 15%;">vaječ</td> <td style="width: 15%;">ks 822</td> <td style="width: 55%;"></td> </tr> <tr> <td>koláčů</td> <td>ks 71</td> <td></td> </tr> <tr> <td>kuny</td> <td>ks 4</td> <td></td> </tr> <tr> <td>podpinek pro koně (cingula equorum)</td> <td>ks 25</td> <td></td> </tr> </table>	vaječ	ks 822		koláčů	ks 71		kuny	ks 4		podpinek pro koně (cingula equorum)	ks 25	
pšenice	luken * 119	korců 2																																																																														
ječmene	l. 320 $\frac{1}{2}$	k. 4																																																																														
ovsa	l. 311	k. 12																																																																														
chmele	l. 49 $\frac{1}{2}$	k. 34																																																																														
hrachu		k. 11																																																																														
sušené řepy		k. 1																																																																														
semena konopí		k. 9																																																																														
prosa	k. 3																																																																															
volů	ks 9 $\frac{1}{2}$																																																																															
prasat	ks 14 $\frac{1}{2}$																																																																															
telat	ks 6																																																																															
ovcí (baranů)	ks 225 $\frac{1}{2}$																																																																															
jeňůst	ks 10																																																																															
kapounů	ks 294																																																																															
slepíc	ks 482																																																																															
hus	ks 94 $\frac{1}{2}$																																																																															
tvarohu	ks 51																																																																															
sýrů	ks 108																																																																															
másla holby	28																																																																															
vaječ	ks 822																																																																															
koláčů	ks 71																																																																															
kuny	ks 4																																																																															
podpinek pro koně (cingula equorum)	ks 25																																																																															
1607	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 15%;">pšenice</td> <td style="width: 15%;">l. 103$\frac{1}{2}$</td> <td style="width: 55%;"></td> </tr> <tr> <td>ječmene</td> <td>l. 241</td> <td>k. 1</td> </tr> <tr> <td>ovsa</td> <td>l. 238</td> <td>k. 3</td> </tr> </table>	pšenice	l. 103 $\frac{1}{2}$		ječmene	l. 241	k. 1	ovsa	l. 238	k. 3	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 15%;">volů</td> <td style="width: 15%;">ks 8</td> <td style="width: 55%;"></td> </tr> <tr> <td>ovcí (a laboribus — robotných)</td> <td>ks 286</td> <td></td> </tr> <tr> <td>telat</td> <td>ks 13</td> <td></td> </tr> <tr> <td>prasat</td> <td>ks 10</td> <td></td> </tr> <tr> <td>kapounů</td> <td>ks 433</td> <td></td> </tr> </table>	volů	ks 8		ovcí (a laboribus — robotných)	ks 286		telat	ks 13		prasat	ks 10		kapounů	ks 433		<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 15%;">hus</td> <td style="width: 15%;">ks 218</td> <td style="width: 55%;"></td> </tr> <tr> <td>sýrů</td> <td>ks 135</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Jiné dávky</td> <td></td> <td>zapsány neúplně.</td> </tr> </table>	hus	ks 218		sýrů	ks 135		Jiné dávky		zapsány neúplně.	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 15%;">vaječ</td> <td style="width: 15%;">ks 2385</td> <td style="width: 55%;"></td> </tr> </table>	vaječ	ks 2385																																									
pšenice	l. 103 $\frac{1}{2}$																																																																															
ječmene	l. 241	k. 1																																																																														
ovsa	l. 238	k. 3																																																																														
volů	ks 8																																																																															
ovcí (a laboribus — robotných)	ks 286																																																																															
telat	ks 13																																																																															
prasat	ks 10																																																																															
kapounů	ks 433																																																																															
hus	ks 218																																																																															
sýrů	ks 135																																																																															
Jiné dávky		zapsány neúplně.																																																																														
vaječ	ks 2385																																																																															
1619	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 15%;">pšenice</td> <td style="width: 15%;">l. 109</td> <td style="width: 55%;"></td> </tr> <tr> <td>ječmene</td> <td>l. 278$\frac{3}{4}$</td> <td>k. 2</td> </tr> <tr> <td>ovsa</td> <td>l. 286</td> <td>k. 2</td> </tr> <tr> <td>obilí z pronajat. mlýnů</td> <td>l. 178</td> <td></td> </tr> <tr> <td>chmele</td> <td>l. 44$\frac{1}{2}$</td> <td>k. 5</td> </tr> <tr> <td>sušené řepy</td> <td></td> <td>k. 1</td> </tr> <tr> <td>hrachu</td> <td></td> <td>k. 11</td> </tr> <tr> <td>semena konopí</td> <td></td> <td>k. 10</td> </tr> </table>	pšenice	l. 109		ječmene	l. 278 $\frac{3}{4}$	k. 2	ovsa	l. 286	k. 2	obilí z pronajat. mlýnů	l. 178		chmele	l. 44 $\frac{1}{2}$	k. 5	sušené řepy		k. 1	hrachu		k. 11	semena konopí		k. 10	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 15%;">prosa</td> <td style="width: 15%;">k. 3</td> <td style="width: 55%;"></td> </tr> <tr> <td>volů</td> <td>ks 9</td> <td></td> </tr> <tr> <td>prasat</td> <td>ks 19</td> <td></td> </tr> <tr> <td>telat</td> <td>ks 15</td> <td></td> </tr> <tr> <td>ovcí</td> <td>ks 282</td> <td></td> </tr> <tr> <td>kapounů</td> <td>ks 333</td> <td></td> </tr> </table>	prosa	k. 3		volů	ks 9		prasat	ks 19		telat	ks 15		ovcí	ks 282		kapounů	ks 333		<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 15%;">slepíc</td> <td style="width: 15%;">ks 443</td> <td style="width: 55%;"></td> </tr> <tr> <td>hus</td> <td>ks 218</td> <td></td> </tr> <tr> <td>tvarohu</td> <td>ks 40</td> <td></td> </tr> <tr> <td>sýrů</td> <td>ks 109</td> <td></td> </tr> <tr> <td>másla holby</td> <td>28</td> <td></td> </tr> </table>	slepíc	ks 443		hus	ks 218		tvarohu	ks 40		sýrů	ks 109		másla holby	28		<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 15%;">vaječ</td> <td style="width: 15%;">ks 2385</td> <td style="width: 55%;"></td> </tr> <tr> <td>koláčů</td> <td>ks 69</td> <td></td> </tr> <tr> <td>kuny</td> <td>ks 4</td> <td></td> </tr> <tr> <td>pepře liber</td> <td>36</td> <td></td> </tr> <tr> <td>podpinek pro koně (cingula equorum)</td> <td>ks 49</td> <td></td> </tr> </table>	vaječ	ks 2385		koláčů	ks 69		kuny	ks 4		pepře liber	36		podpinek pro koně (cingula equorum)	ks 49					
pšenice	l. 109																																																																															
ječmene	l. 278 $\frac{3}{4}$	k. 2																																																																														
ovsa	l. 286	k. 2																																																																														
obilí z pronajat. mlýnů	l. 178																																																																															
chmele	l. 44 $\frac{1}{2}$	k. 5																																																																														
sušené řepy		k. 1																																																																														
hrachu		k. 11																																																																														
semena konopí		k. 10																																																																														
prosa	k. 3																																																																															
volů	ks 9																																																																															
prasat	ks 19																																																																															
telat	ks 15																																																																															
ovcí	ks 282																																																																															
kapounů	ks 333																																																																															
slepíc	ks 443																																																																															
hus	ks 218																																																																															
tvarohu	ks 40																																																																															
sýrů	ks 109																																																																															
másla holby	28																																																																															
vaječ	ks 2385																																																																															
koláčů	ks 69																																																																															
kuny	ks 4																																																																															
pepře liber	36																																																																															
podpinek pro koně (cingula equorum)	ks 49																																																																															

* O velikosti lukna a korce viz kap. II.

IV. Naturální příjem na bytčanském panství
(podle účtů)

Zkratky: l. = lukno, k. = korec,
c. = cent, lib = libra

	Pšenice	Zito	Mouka	Ječmen	Slad	Pivo	Chmel	Oves	Semeno konopí	Pohanka
1607	l. 1956	l. 182	l. 1341	l. 2010 k. 3 $\frac{1}{2}$	l. 1040	okovů 2228 $\frac{1}{4}$	l. 217 k. 1	l. 2260 k. 3 $\frac{1}{2}$	l. 31 k. 2 $\frac{3}{4}$	
1608	l. 1442	l. 1159 k. 3		l. 1265 k. 2	l. 795	1690 f. 3	l. 234 k. 1	l. 1780 k. 2	l. 15 k. 3	l. 97 k. 1
1609	l. 1369	l. 34 k. 3	l. 1456 k. 3	l. 299	l. 580	1508	l. 320 k. 7	l. 1818 k. 3	l. 29	l. 98 k. 1
1610	l. 1422 k. 3	l. 26 k. 1	l. 1017 k. 3	l. 1102 k. 3	l. 670	1521 $\frac{1}{2}$	l. 360 k. $\frac{1}{2}$	l. 1533 k. 3	l. 41 k. 1 $\frac{3}{4}$	l. 126
1613	l. 1742	l. 65	l. 1462 k. 2	l. 1261 k. 2	l. 710	1508 $\frac{1}{2}$	l. 261 k. 1	l. 2141 k. 1	l. 39 k. $\frac{1}{4}$	l. 169
1616	l. 1380 k. 1 $\frac{1}{2}$	l. 222	l. 970	l. 1169	l. 602	1414	l. 139 k. 3		l. 21 k. $\frac{1}{2}$	l. 98 k. 1
1617	l. 1281 k. 3	l. 243 k. 2	l. 1178 k. 3 $\frac{1}{2}$	l. 980 k. 3 $\frac{1}{4}$	l. 597	1313 $\frac{1}{2}$	l. 183 k. 3	l. 2250 k. 1	l. 18 k. 2 $\frac{3}{4}$	l. 101 k. 2
1619	l. 1280 k. 1	l. 131	l. 889 $\frac{3}{4}$	l. 1132 k. 3 $\frac{1}{2}$	l. 492	1136	l. 156	l. 1633	l. 37 k. 2 $\frac{3}{4}$	l. 56

* U plodin a dobytka nejsou rozlišovány zbytky z minulých let, v ojedinělých případech také zdroj (zda ze dvorů či od Valachů a pod.).
Do rubriky „ovce“ zahrnutí bez rozlišení: berani, ovce, bírky, ovce lesní a polní a pod.
Do rubriky „jiná obuv“ zahrnuty škorňé, sířevíce a čizmy.
Do rubriky „sukno hrubé“ pojato sukno a houně.

	Kroupy	Hrách	Proso	Pšeno	Bryzda	Vepří	Vepří jateční	Kýty masa	Slanina	Soldry	Víno
1607					c. 28 lib 83	212	61		pořty 80	holby 100½	
1608	l. 54 k. ¾	l. 53 k. 2½	l. 3 k. 2½	l. 1 k. 2½	c. 30 lib 120	150	89		80	169	
1609	l. 56 k. 1	l. 58 k. 3	l. 3 k. ¼	l. 1 k. 2¼	c. 32 lib 157	187	79		142	139	
1610	l. 50	l. 33 k. 3¾		l. 3 k. 2¼	c. 26 lib 103	190	98	179			
1613	l. 84 k. 2	l. 33 k. 3¼	l. 24	l. 7 k. 2	c. 22 lib 104	146	81	229	189	238	
1616	l. 87 k. 1¾	l. 28 k. ¼	l. 25 k. 1½	l. 7 k. 2¾	c. 31 lib 95	178	63		201		
1617	l. 56 k. 2¾	l. 13 k. 3¼	l. 17 k. 3½	l. 7 k. ¼	c. 19 lib 93	158	48		234	214	okovů 3186¾
1619		l. 22 k. ¼	l. 7	l. 3 k. 2	c. 28 lib 61	290	57		205	256	

	Plátno	Sukno hrubé	Dobytěk velký	Telata	Ovce	Kůže velké	Kůže menší	Vlna morav.	Vlna hrubá	Sýry ověí	Krpce	Jiná obuv	Trámy	Desky
1607	loktů 196		438	159	2232	109	2038		c. 9 lib 94		párů 492			
1608	120		409	153	1757	384	2190	c. 3 lib 142	c. 10 lib 2		544			
1609	150		427	140	2182	144	2092	lib 54	c. 7 lib 90	400	550	párů 428		
1610	120	sáhů 21	442	122	2131	95	1709	lib 157	c. 5 lib 85	400	421	počet neudán	262	1830
1613	180	21	497	172	2254	117	2096	c. 2 lib 53	c. 4 lib 60		528	411		
1616	120	21	451	139	2155	158	2170		c. 4 lib 5	400	469	počet neudán		
1617	120	21	430	152	1535	175	2250			c. 19 lib 32	489½	364		
1619			399	145	1329	122	1800		c. 3 lib 97½	c. 19 lib 32	495			

V. Peněžní příjem na bytčanském panství r. 1608 (podle účtů)

	Z výč. vína	Z piva	Z nápojů nevýcep.	Fůry	Úrok	Ze sledů	Za sůl	Od komínů	Za prodané kůže
a) Na sv. Jiří	537 fl. 54 den.*	205 fl. 45½ den.	175 fl. 71½ den.	solné: 38 fl. 66 den.	38 fl. 30 den.	240 fl.	1008 fl.	137 fl. 70 den.	40 fl. 2 den.
b) Na sv. Jana Křtitele	303 fl. 94 den.		175 fl. 25 den.					102 fl.	
c) Na sv. Michala			174 fl. 85 den.	vinné: 203½ fl.	300 fl. 96 den. 298 fl. 65 den. 36 fl. 71 den.		1008 fl.		
d) Na vánoce	560 fl. 2 den.	206 fl. 39 den.	174 fl. 45 den. 21 fl. 58½ den.		15 fl. 15 den.				34 fl.

	Od ševců	Mýto	Pokuty	Vlna	Za prodané zboží	Různé	Od valaš. vojvodů	Přijem půjče- ných peněz	Ohlásky
a) Na sv. Jiří	1 fl. 50 den.	12 fl.	8 fl.		237 fl. 37½ den.				
b) Na sv. Jana Křtitele	1 fl. 50 den.	11 fl.	12 fl.			22 fl. 50 den.			21 fl. 69 den.
c) Na sv. Michala	1 fl. 50 den.	11 fl.			141 fl. 33 den. (chalupa) 19 fl. (loď)		71 fl. 40 den. 6 fl. 80 den. 11 fl. 90 den.	108 fl.	
d) Na vánoce	4 fl. 50 den.	12 fl.	12 fl.	32 fl. 40 den.		52 fl. (za kapry) 1273 fl. 1077 fl. (za vína) 7 fl. (z pustky)	10 fl.	115 fl.	

	Za jehňata	Za obuv	Za kůže	Za koně	Drábi	Celkový příjem
a) Na sv. Jiří						2442 fl. 88 den.
b) Na sv. Jana Křtitele	767 fl. 62½ den.		28 fl. 15 den.	40 fl.		1759 fl. 43 den.
c) Na sv. Michala	124 fl. 80 den.	26 fl.	26 fl.		198 fl.	2760 fl. 40 den.
d) Na vánoce						3644 fl. 29½ den.
celkem za r. 1608						11 607 fl. ½ den.

* O hodnotě uherského florénu (zlatého) ve srovnání s moravským zlatým poč. 17. stol. viz v příloze instrukcí J. Thurza z r. 1614 a v kapitole II, pozn. 54.

VI. Peněžní příjmy a vydání na bytčanském panství (podle účtů)

	Příjem	Vydání	Poznámka
Roku 1608	11 807 fl.		
Roku 1609	7162 fl.		pouze součet ze 3 termínů; údaj o vánočním příjmu chybí
Roku 1616	9181 fl. 93 $\frac{1}{2}$ den.	6322 fl. 31 den.	
Roku 1617	8955 fl. 72 $\frac{1}{2}$ den.	8225 fl. 24 $\frac{1}{2}$ den.	
Roku 1619	8522 fl. 97 den.		

VII. Stav zásob a dobytka na dvorech bytčanského panství v letech 1606—1620
(podle inventářů)

Zkratky: l. = lukno,
c. = cent
k. = korec,
lib = libra

	Pšenice	Žito	Mouka	Ječmen	Slad	Chmel	Oves	Pohanka	Kroupy	Hrách	Vlna	Soldry
Počát. r. 1606	l. 79 k. 2	l. 7 k. 2	l. 166 k. 2	l. 672½	l. 220	l. 110	l. 500	l. 49½	l. 6	l. 31 k. 2½		
Koncem r. 1606	l. 273½		l. 214 k. 1½	l. 876	l. 290		l. 1082	l. 69½	l. 7	l. 32 k. ¾		
Koncem r. 1608	l. 172	l. 7	l. 171 k. 2½	l. 280	l. 160	l. 90	l. 350	l. 41 k. 1	l. 2 k. 2¼	l. 16		
Koncem r. 1609	l. 45	l. 8 k. 2	l. 113 k. 2	l. 59	l. 120	l. 171	stramina 949	l. 26	k. ¾	l. 17 k. 2		
Koncem r. 1610			l. 97 k. 3	l. 209	l. 100	l. 245	l. 184	l. 43 k. 3		l. 8 k. 3		
Koncem r. 1611	l. 172 k. 3		l. 158 k. 2	l. 550 k. 1	l. 155	l. 152 k. 2	l. 325½	l. 78 k. 2	l. 8 k. 3	l. 11		
Koncem r. 1612	l. 122	l. 17	l. 146 k. 2	l. 474 k. 2	l. 110	l. 137	l. 325	l. 37	l. 8 k. 2	l. 13 k. 3		
Koncem r. 1614	l. 76 k. 2		l. 13	l. 15 k. 2	l. 60	l. 87		l. 54	l. 3	l. 5 k. 1		
Koncem r. 1615	l. 51	l. 3 k. 2	l. 23	l. 68	l. 80	l. 75		l. 50 k. 2	k. 2¾	l. 7 k. 1		
Koncem r. 1616		l. 30	l. 50	l. 132	l. 42	l. 46 k. 1	l. 36	l. 44	k. 2	l. 6 k. 1	funtů 20	
Koncem r. 1617	l. 27 k. 3	k. 1	l. 58 k. ¾	l. 100	l. 85	l. 71		l. 63	l. 4 k. 2¼	k. 1		
Koncem r. 1618			l. 13 k. 1	l. 35 k. 2	l. 6	l. 94		l. 56 k. 3	l. 1	l. 1 k. 1	63	54
Koncem r. 1620	l. 2	l. 15 k. 3	l. 87	l. 211 k. 1	l. 40	l. 72	l. 129 k. 1	l. 32 k. 2½	l. 4	l. 3 k. 2	60	

	Víno	Proso	Pšeno	Semeno konopí	Velký dobytek	Telata	Ovce a kozy	Brynza	Vepří	Vepří jateční	Slanina	Kýty masa	Kůže větší	Kůže menší
Počít. r. 1606		l. 2 k. 1½	l. 1 k. 1¾	l. 28 k. 2	338	31	1183	e. 18	121					
Koncem r. 1606				l. 15 k. 2	332	79	1117	c. 3 lib 20	137	14	polty 18	33½		
Koncem r. 1608	vasa 529	l. 1 k. ¼		l. 12	391	10	1114	c. 8 lib 62	105		40	39		
Koncem r. 1609				l. 15	353	41	1005	c. 4 lib 95	127	29		31		
Koncem r. 1610	51	l. 6 k. 2		l. 23	441	2	889	c. 1 lib 20	125	22	17	19		
Koncem r. 1611	76	l. 10 k. 3		l. 20 k. 1	469	32	1272		130	19	24	24		
Koncem r. 1612		l. 9 k. 2	l. 2	l. 18 k. 3			777							
Koncem r. 1614	141	l. 1		l. 19 k. 2	447	7	757			6	31	35	29	434
Koncem r. 1615		l. 4 k. 2½	k. 1	l. 10	337	66	1000		133	15	30	68	36	496
Koncem r. 1616		l. 6 k. 2½	k. 2	l. 6 k. 2½	409	4	906		117	12	96		53	545
Koncem r. 1617		l. 3 k. 3½	k. 1	l. 9 k. 1			885		114	16				
Koncem r. 1618		l. 3 k. 2		l. 16 k. 3	335	53	843		99	25	9½			
Koncem r. 1620		l. 10 k. ½		l. 22 k. 2	293	50	465		125	12	22			

VIII. Celkový peněžní příjem od poddaných
(podle urbářů)

	Roku 1577	Roku 1580	Roku 1592	Roku 1607	Roku 1619	Roku 1621	Roku 1636	Roku 1647	Roku 1658	
1. Na panství bytčanském			469 fl.* 48 den.	2617 fl. 11 den.	1739 fl. 98 den.					1 fl. po 100 gr.
2. Na panství budatínském									4849 fl. 44 den.	
3. Na panství těšínské komory	768 slez. tolarů 32 gr.					1836 slez. tolarů 20 gr.		4760 slez. tolarů 21 gr.		1 tolar po 36 gr.
4. Na panství frýdeckém		2736 fl.** 16 gr. (bez Místecka)					2079 fl. 13 gr.			1 fl. po 30 gr.

* O hodnotě slezského zlatého (tolaru) a uherského zlatého viz kap. II, pozn. 54 a o poměru moravského a uherského zlatého k r. 1614 instrukci J. Thurza v příloze.

** Údaj tento byl autorem urbáře zřejmě nadsazen a byly do něho započteny zřejmě také některé položky plynoucí z vrchaostenského hospodaření.

IX. Naturální příjmy z těšínské komory
(podle urbářů)

<p>1577</p> <p>ječmen pšenice žito oves</p> <p>z Mostů u Těšína:</p> <p>ječmen žito oves</p>	<p>4 koreč, 2 vrtele 5 malďrů, 1 koreč, 8 malďrů, 4 koreč, 3 vrtele 6 malďrů, 8 koreč, 1 vrtele</p> <p>18 koreč, 2 vrtele 18 koreč, 2 vrtele 16 koreč, 2 vrtele</p>	<p>189 14 3 14 kop</p> <p>slepice kury jeřábci pstruzi</p>	<p>z města Těšína:</p> <p>lůj 32 kamenů vepří 4 selata 2 plíce 8 stanina 8 slepice 56 krmní vepří 6</p> <p>z Jablunkova:</p> <p>slepice 28</p>
<p>1621</p> <p>ječmen pšenice žito oves</p> <p>z Mostů u Těšína:</p> <p>ječmen žito oves</p> <p>slepice platiné pšenice žito kaponi stůčky sýry</p>	<p>4 koreč, 3 vrtele 5 malďrů, 1 koreč, 2 1/2 vrtele 6 malďrů, 1 koreč, 1 1/2 vrtele 6 malďrů, 2 koreč, 2 1/2 vrtele</p> <p>18 koreč, 2 vrtele 18 koreč, 2 1/2 vrtele 18 koreč, 2 1/2 vrtele</p>	<p>521 8 42 10 kop 353 sáhů 195 408 kop</p> <p>slepice kury jeřábci pstruzi varkové dříví dovoz k pile trámů šindel</p>	<p>z města Těšína:</p> <p>selata 8 plíce 8 stanina 8 krmní vepří 6</p> <p>z Jablunkova:</p> <p>jeřábci 3 slepice 44 vepře 2 kopy</p>

* O převodu těchto měř viz tabulku VIII. a pozn. 6a v kap. II. Situace v měřích na těšínském knížecím panství je ovšem ještě složitější a o místních vahách a měřích není dosud náležitěho přehledu.

X. Naturální příjmy z frýdeckého panství
(podle urbáře z r. 1580)

Suma rži	8½ maldrů,* 3 měrky	Suma bravů krmných	6
Suma pšenice	2 maldry, 1½ čtvrtně, 3 měrky	Suma telat	3
Suma ovsa	10 maldrů, 8¼ čtvrtně	Suma loje	11 kamenů 5 funtů
Suma ječmene	2 maldry, 7½ čtvrtně, 3 měrky	Suma slepic	9 kop 24 ks
Suma sladů		Suma vajec	53 kop 17 ks
z mlýnů vyměňených	10 maldrů, 6¼ čtvrtně	Suma kun	8

XI. Celkový hrubý příjem z panství
(podle účtů a urbářů)

	Roku 1604	Roku 1608	Roku 1609	Roku 1611	Roku 1613	Roku 1616	Roku 1617	Roku 1619	Roku 1636	Roku 1658
1. Z panství byččanského		11 607 fl.** 2½ den.	7162 fl. 93½ den.			9101 fl. 71½ den.	8855 fl. 99½ den.	8522 fl. 97 den.		
2. Z panství hukvaldského				jen pololetní 3077 mor. zl.	5124 mor. zl.				8014 zl.	
3. Z panství budatinského										10 018 fl. 81 den.
4. Z panství lietavského	12 872 fl., 85 den.									

* 1 malder podle téhož urbáře z r. 1580 se rovnal 12 štvrtním, 1 štvrtně 4 vrteům, 1 vrte 4 měrkám nebo 3 korcům.

** O poměru moravského a uherského zlatého viz výše cit. poznámky.

XII. Počet obyvatel (usedlých) na jednotlivých panstvích
(podle urbářů)

		Počet měst vsí	Pojtů	Val. voj- vodů	Sedláků	(V tom svobod- ných)	Dom- kářů	Zahrad- níků	Hoferů	Rybářů	Mlynářů	Všech osedlých	Celkem
Panství byčtánské	r. 1592	1 m. 18 v.*	12	2	55 210	6 6	38 208		24			93 456	549
	r. 1607	1 m. 19 v.*	1 15	1	60 186	4	39 118			6		100 326	426
	r. 1619	1 m. 19 v.*	17	1	60 188	6 2	45 119		23 12	6		128 345	473
Panství těšínské komory	r. 1577	1 m.** 27 v.	20		280		7	132			12	451	
	r. 1621	1 m.** 31 v.	22		279		49	211			14	578	
Panství frýdecké	r. 1580	1 m. 16 v.				28						163 347	510
	r. 1636	1 m. 19 v.			258	30	46	178				195 482	677

* Obyvatelstvo na horách (Valaši) není uvedeno.

** Údaje z města Těšína neuvedeny.

К ВОПРОСУ О ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ И ДОХОДАХ БОЛЬШОЙ ЗЕМЕЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В ПОГРАНИЧНЫХ ОБЛАСТЯХ МОРАВИИ, СЛОВАКИИ И В ОБЛАСТИ ТЕШИНА В КОНЦЕ 16 И В НАЧАЛЕ 17 ВВ.

Целью предлагаемой статьи является решение вопроса о развитии и доходах земельной собственности в пограничных областях северо-восточной Моравии, южной области Тешина и северо-западной Словакии в конце 16 и в начале 17 вв. Дело касается исследования обстоятельств в нескольких крупных земельных владениях, расположенных отчасти в низменности среднего Вага (области Бытча, Будатин, отчасти и Стречно), в средних областях реки Ользы (тешинское княжеское землевладение), в областях рек Остравица и Моравка (фрыдецкое землевладение), в областях Лубина, Челадна, Ондржейница (гуквальдское землевладение), в большой степени в горных областях моравских, тешинских и словенских Бескид.

Это была территория, имевшая на первый взгляд много общего: преимущество горных областей, общие стремления к объединению и созданию крупного земельного владения, господство класса феодалов, в равнинах форму хозяйства с накладными расходами, „пасекаржскую“, „копаничарскую“ и валашскую колонизацию, стремление к хозяйственному обладанию горными областями и использованию их для экстенсивной формы хозяйствования, скотоводство и бедное горное сельское хозяйство и т. д. Автор хочет привести новые данные к познанию производственного процесса и рабочих сил на отдельных местах, к познанию характера этих рабочих сил и к определению их доминирующей формы. Статья ведет к познанию подвластного производства, его объема и характера, к познанию разделения труда между городом и деревней, она приносит новые данные к вопросу о внутреннем и внешнем рынке, об участии в нем крупных земельных владений и их подданных. Надо исследовать положение деревенского населения, его внутреннюю дифференциацию и отношение к феодалам, характер выражения этого отношения в различных формах ренты (натуральной, денежной и барщинной), время и место преобладания определенной ренты, ее изменения и результаты ее влияния внутри развития хозяйственно общественных отношений.

Решение этих вопросов не может быть везде приведено подробно и оно часто, из-за недостатка источников или неполноты их, лишь назначается. Это касается самого процесса развития и доходов отдельных крупных земельных владений (глава 1 и 2), что можно узнать благодаря наличию многочисленных актов городского земельного имущества, счетов и инвентарей начальства, в особенности сохранившихся на поместье венгерского палатина Иржи Турза, где находилось большинство дворов и где можно было найти ответы на вышеприведенные вопросы. В других областях нет достаточных сведений.

Но, с другой стороны, на основе исследования конкретных норм хозяйственно-общественной жизни и сравнения отдельных явлений в различной среде можно в конце концов создать интересную картину хозяйственно-общественных форм жизни на вышеупомянутой территории пограничных областей Моравии, Словакии и Тешина в конце 16 и в начале 17 вв.

На некоторых местах этой территории можно говорить о сомкнутых феодальных целях, в низменных областях которых производство было сосредоточено на земледелии, производящем преимущественно для собственных нужд и для новых сортов товара (напр. пива), продаваемого собственным подданным по принуждению. Зато в горных областях преобладали пастбища и скотоводство. В низменных областях опять хозяйство велось посредством собственных накладных расходов. Однако, в горах, где не было никаких дворов, сохранилась и в дальнейшем старшая форма хозяйства на основе ренты — или денежной или натуральной, — хотя не одно феодальное управление сделало попытку заниматься скотоводством на собственных накладных расходах. Но, наконец, начальство оставило везде горы горцам, валашскому элементу и его стадам скота, удовлетворяясь рентами натуральной, денежной и отчасти барщинной (при свозке дров в лесопильные заводы). Таким образом постепенно осуществлялось разделение земледельческого и скотоводческого производства. Количество скота, находившегося в горных областях в руках подданных, превышало везде в значительной степени количество скота (который находился или на пастбищах или в конюшнях), принадлежавшего феодалам.

При сходстве вышеприведенных фактов появились также значительные отличия: разнообразны количество и объем дворов при отдельных владениях, доходы с хозяйства феодалов и подданных, их обязательные оброки для феодала, рабочие силы,

барщинные формы и т. д. Если мы обращаем внимание на эти явления, то можем получить важные сведения о флуктуации населения в горах и о постепенном отходе валашского элемента на запад. Этот процесс произошел не только под влиянием огромных возможностей для валашского элемента найти пропитание в новых, мало населенных областях северо-восточной Моравии и юго-западной области Тешина, но также в результате усилия избавиться от многих бремен, лежавших на подданных северо-западной Словакии (и юго-западной Польши) по истечении разных сроков облегчения налоговых платежей всего рода.

В главе 3 автор обращает внимание на подданных, на их число в отдельных владениях, их хозяйственно-общественное положение, внутреннюю дифференциацию, отношение к начальству. Тоже здесь вопросы решаются при помощи анализа обстоятельств в отдельных территориальных областях и взаимного сравнения на других местах. Видно, что применение сравнительного изучения необходимо также при обработке хозяйственно-общественных вопросов для лучшего узнания как отдельных явлений в различных областях науки, так и, в особенности, более общих стремлений в развитии больших целых.

Перевел: Иржи Бронек

ZUR FRAGE DER ENTWICKELUNG UND DER ERTRAGSFÄHIGKEIT DES GROSSGRUNDBESITZES IM GRENZGEBIET MÄHRENS, DER SLOWAKEI UND DES TESCHENLANDES AM ENDE DES 16. UND ANFANG DES 17. JAHRHUNDERTS

Das Ziel dieser Studie ist es, die Entwicklung und die Ertragsfähigkeit des Großgrundbesitzes im Grenzgebiet des nordöstlichen Mährens, des südlichen Teschenlandes und der nordwestlichen Slowakei Ende des 16. und Anfang des 17. Jahrhunderts zu untersuchen. Es handelt sich um einige Großgrundbesitze (Domänen), die sich teilweise in der Talebene der mittleren Waag (die Domänen von Bytča, Budatin und teilweise auch Strečno), an der mittleren Olsa (die Domänen der Teschner Kammer), an der Ostravica und Morávka (Frýdek), an der Lubina, Čeladná, Ondřejnica (Hukvaldy), größtenteils aber im Berglande der mährischen, teschner und slowakischen Beskiden befanden.

Es handelt sich um ein Gebiet, das auf den ersten Blick viele gemeinsame Charakterzüge hatte: Übergewicht des Berglandes, gemeinsame Tendenzen zur Vereinigung und Schaffung eines Großgrundbesitzes, Oberherrschaft der feudalen Klasse, eine Regiewirtschaftsweise in den Ebenen, die Holzschlag-, Hackbau- und Wallachenkolonisation, die Bemühung, die Berglandschaften zu beherrschen und zur extensiven Wirtschaftsweise auszunützen, Viehzucht und armselige Berglandwirtschaft usw. Die Arbeit will unter diesen Umständen zur Erkenntnis des Erzeugungsprozesses und der Arbeitskräfte auf einzelnen Plätzen, zur Erkenntnis des Charakters dieser Arbeitskräfte, dazu, welche Form überwog, beitragen. Das Ziel der Arbeit ist ein Beitrag zur Erkenntnis der Produktion seitens der Untertanen, ihres Umfangs und Charakters, zur Frage der Arbeitsteilung zwischen Stadt und Land, zur Frage des inn- und ausländischen Handels als auch zur Teilnahme des Großgrundbesitzes und der Untertanen daran. Es handelt sich darum, die Stellung der Landbevölkerung, deren innere Differentiation und Verhältnis zur Herrschaft kennenzulernen, und wie dieses Verhältnis in verschiedenen Rentenformen (Naturalien, Geld, Frondienst) zum Ausdruck kam, wann und wo und welche Rente überwog, wie sie sich änderte und bei der Entwicklung der ökonomisch-gesellschaftlichen Beziehungen wirkte.

Die Lösung dieser und anderer Fragen wird überall bis in Kleinigkeiten vollzogen, oft wird sie wegen Mangel an Quellen oder Lücken darin nur angedeutet. Es betrifft schon den Entwicklungsgang und die Ertragsfähigkeit einzelner Domänen (Kap. I u. II), was wir dank zahlreichen erhaltenen Urbarbüchern, herrschaftlichen Rechnungen und Inventaren erkennen können. So ist es vor allem auf dem Gute des ungarischen Palatins Georg Thurzo, wo die meisten Höfe waren und wo man die meisten Antworten auf die oben stilisierten Fragen finden kann. In anderen Gebieten findet man in diesem Falle zahlreiche Lücken.

Andererseits aber kann man sowohl durch das Studium von konkreten Normen des ökonomisch-gesellschaftlichen Lebens, als auch durch Vergleichung einzelner Erscheinungen in verschiedenartigem Milieu zu einem ziemlich interessanten Bilde der ökonomisch-gesellschaftlichen Lebensformen im ganzen Bergwinkel des mährisch-slowakisch-teschner Grenzlandes zur Zeit ums Ende des 16. und am Eingang des 17. Jahrhunderts gelangen.

Hie und da handelte es sich um geschlossene feudale Einheiten, in deren Niederungsgebieten die Erzeugung auf die Landwirtschaft gerichtet wurde. Sie erzeugte vor allem für eigene Ernährungszwecke, aber auch neue, eigenen Untertanen zwangsweise verkaufte Waren (Bier). Aber in den Berglandschaften überwog hie und da Hirtenleben und Viehzucht. Hie und da handelte es sich in den Tiefebenen um herrschaftliche Wirtschaft in eigener Regie. Aber in den Bergen, wo keine Höfe waren, hat sich die ältere Wirtschaftsform der Rente hineingelebt und erhalten. Es handelt sich sowohl um Geldrente als auch Naturalienrente, obzwar die herrschaftliche Verwaltung hie und da Viehzucht in eigener Regie prüfte. Zuletzt überließ sie aber überall die Berge den Gebirgsbewohnern und dem wallachischen Volk mit dessen Viehherden und befriedigte sich im Gebirge mit der Naturalien- und Geldrente, teilweise auch mit der Frondienstrente (beim Herabfahren von Holz in Sägewerke). So kam es hie und da zur Trennung der landwirtschaftlichen und viehwirtschaftlichen Produktion. Die Zahl des den Untertanen gehörenden Viehes war im Gebirge überall viel größer als die Zahl des herrschaftlichen, sowohl des gestallten als auch im Gebirge geweideten (wie z. B. oberhalb des Petrovitzer Hofes im Bytčagebiet) Viehes.

Trotz diesen Übereinstimmungen gab es hie und da auch wesentliche Unterschiede: in Zahl und Ausdehnung einzelner Domänen; in Ertragsfähigkeit herrschaftlicher Wirtschaft und der Wirtschaft der Untertanen mit ihren Abgaben für die Herrschaft; in Arbeitskräften; in den Frondienstformen usw. Wenn wir diese Erscheinungen beobachten, können wir manches Wichtige feststellen, was die Fluktuation der Bevölkerung im Gebirge und die Verschiebung des sogenannten wallachischen Elementes immer mehr nach Westen betrifft. Es führten dazu nicht nur die umfangreichen Möglichkeiten Ernährung in Grenzgebieten und in wenig besiedelten Landschaften des nordöstlichen Mähren und des südwestlichen Teschenlandes zu finden, aber nichtweniger auch des Streben zahlreiche Lasten loszuwerden, die nach Ablauf verschiedener zur Erleichterung dienender „Fristen“ in einem immer größeren Maße auf den Untertanen der nordwestlichen Slowakei (und auch des südwestlichen Polen) lagen.

Im Kap. III widmet man die Aufmerksamkeit den Untertanen, und zwar ihrer Zahl in einzelnen Domänen und auch ihrer ökonomisch-gesellschaftlichen Stellung, der inneren Differentiation, dem Verhältnis zur Herrschaft. Auch hier werden die Fragen sowohl unter Mithilfe der Situationsanalyse in einzelnen Gebieten, als auch durch Vergleichung gelöst. Man sieht, daß das komparative Studium auch bei Bearbeitung ökonomisch-gesellschaftlicher Fragen nötig ist, wenn man sowohl einzelne betreffende Erscheinungen in verschiedenen Gebieten, als auch allgemeinere Tendenzen im Entwicklungsgang größerer Ganzheiten begreifen will.